

СИНИША ПАВИЧ ГОРЕЩ ВЯТЪР

Превод от сръбски: Сийка Рачева, 1985

chitanka.info

Казват, че след трийсетте лицето на човека ставало такова, каквото заслужавал.

Наблюдавах моето в голямото стенно огледало в закусвалнята. Незлобливо, издължено като от умора, очите живи, но с полуспуснати клепачи. Кожата около устните — леко повехнала, обаче следите от огорченията още не са оставили своя отпечатък, не са врязали бръчки. Устата ми сама се отваря, без да искам, като че нещо не е в ред, като че продължавам да се чудя на всичко, което става около мен.

Не бях доволен от лицето си.

Всъщност от нищо не бях доволен. От работата, която имах, от стаята, в която живеех, от блъсканицата в закусвалнята, от Ана, която ме мъкнеше в тази блъсканица да й правя компания между лекциите и упражненията, от хремата, която ме мъчеше, от пролетното течение, което струеше през люлеещата се врата, а слънцето ту блясваше в нея и лъчите му се отразяваха в огледалата и алуминия, ту помръкваше скрито от облак, тъмен и бърз като дим. Сянката се разливаше върху нас, от мокрите дрехи се изпаряваха топли миризми на вехтории.

Ана излезе от опашката с кренвиршите и киселото мляко върху пластмасова табличка, която постави на масата до книгите и чантата си.

— Не мога да ям прав, като ме яздят и се блъскат в мен — казах ядосан.

Тя захапа върха на картонената кофичка, изду бузи и впери поглед в мен.

— Като не можеш, предприеми нещо!

— Какво? — попитах и в същия миг някой ме удари в гърба.

— Каквото и да било! — отговори тя с пълна уста. — Вече две години ходя с теб и все още ям по закусвални.

— Преди да тръгнеш с мен, ядеше по павилионите — отвърнах.

Тя отхапа от кренвирша съвсем малко, с върха на зъбите, вилицата държеше между пръстите като лорнет или ветрило. Пръстите ѝ бяха станали много изразителни и бързи, същински междуметия в разговор с мен. Теглеше някакви чертички във въздуха, поставяше точка право в очите ми или три точки на масата като по клавиатура, свиваше палеца и показалеца в кръг като въпросителна и ми се заканваше смаяна или тръскаше с отвращение пръстите си като мокри, когато с думите си прекалено много я ядосвах.

— Тука значи ми е мястото, така ли?

— Ако искаш да знаеш, мястото ти е в мензата. При другите студенти.

— Не всички са там — отвърна наперено. — Иванка я гощават с раци.

Беше почнала все по-често да споменава непознати за мен имена и да ги свързва някак необяснимо с мен.

— Коя е пък тази Иванка? — попитах.

— Една никаквица.

Тази сложна оценка Ана даваше само на лица, които никак не можеше да понася.

— Тогава защо я гощават с раци?

— Защото се омъжи.

Млъкнах.

— А е дошла в Белград след мен.

Облакът ставаше все по-гъст. Като че мръкваше. Лицата изчезваха. Тя обираше с кренвирша горчицата по чинията.

— А ти не си в състояние един подарък да й купиш.

— Какъв подарък? — почудих се.

— Нещо хубаво! Да отговаря на четиристайния й апартамент. Да не отиваме там като последни бедняци и нищожества.

— Искаш да кажеш — попитах, а от огледалото ме погледна моето апатично лице, — че трябва да ходя в комплекса при някаква жена, на която очите не съм виждал?

— Точно така! — потвърди тя доволна. — Да видиш най-последно как живеят хората.

Извади върха на празната вече картонена кофичка от устата си, сгъна я и енергично я смачка.

— Стегни се малко — добави, като ме огледа набързо от главата до петите, явно недоволна от вида ми. — Оправи тия мустаци. Купи си вталена риза. Модернирай се малко, бъди в крак с времето. И уший най-сетне тоя костюм, шест месеца вече го шиеш.

С хартиената салфетка избърса присвитите си устни, като внимаваше да не изтрие червилото, после избърса и пръстите си.

— И много не се изсилвай. Не се нахвърляй на хората и не ги учи. Не е задължително за всичко да казваш особеното си и винаги чудато мнение.

Грабна книгите от масата, прехвърли чантата през рамо и докато вървахме към изхода, наведе се към мен отривисто ми заповяда:

— По-добре да слушаш там... и да гледаш... как живеят хората...

Едва чаках да се разделим. Тръгнах обратно, към покрайнините на града, откъдето напразно идвах в тази блъсканица да се гледам в огледалото и да слушам колко по-добре живеели другите. Отдавна гледам как живеят тези другите. Тези, които виждам постоянно около мен. И хич не ми харесва как живеят. Всички, които срещам, пътъом: тези, които се блъскат без причина по улицата и тичат като луди, сякаш има въздушно нападение, после тези, които просто ме пъхат в автобуса, като с коленете притискат бъбреците ми, а с главата — плещите ми. И онези, които апатично се возят, изморени кой знае от каква работа. Мъжът, който стои до мен и налита да ме прегърне, щом автобусът се олюлее, не мога дори да погледна, толкова е мръсен, изцапан и омазан от пиене. А олюляваме се на всеки ъгъл и всеки светофар, защото и на шофьора — виждам само темето му — са му омръзнали и светофарите, и воланите, и ние в автобуса, а навярно и животът. Блъска волана и псува: минувачите, които притичват пред автобуса като кокошки по пътя, другите шофьори, регулировчика, прекалено уморен, безразличен, самотен сред колите на площада. В месарницата купувам малко месо и докато месарят ми реже и мери, наблюдавам го как още от сутринта е отпуснат, едва се изправя, недоволен, че съм влязъл след всички, които са се изредили тоя ден. Ядосан е, навъсен и едва чака да прекоси улицата и да отиде в кафенето. А в кафенето, където се отбих да изпия един чай заради хремата, чувам сред дима хор от безделници, като че всички приказват, а никой никого не слуша.

Оттам отидох при шивача Буда. Той, ако в кафенето не играе шах, играе в бараката си. Кога шие, не смея да го попитам дори. Докато партията продължава, зяпачите нямат право нито да питат нещо, нито да приказват изобщо, а противникът не смее да си тананика, да си подсвирква, да се почесва, да кашля, да става и да диша през носа. Най-малко има право да спечели играта. В такъв случай майстор Буда събаря фигурите от дъската и го нарича: невежа, крадец, шопар, обуцар.

Засега фигурите бяха още на дъската. Дори Буда имаше една повече. Но тъкмо този кон бе заел лоша позиция, заради него Буда бе навел глава над самата дъска, забравил бе и бутилката бира на плота и час по час дърпаше носа си, и без това вече доста удължени и изтънял от непрекъснатото дърпане и поглаждане.

— Ако беше тук — измърмори изведнъж, остави носа и хвана коня, — ако го бях сложил тук — продължи, като се обърна към мен и прехвърли коня през едно поле, — тогава щеше да е кон. И можех да го местя, където искам. Тук например, или там, или там. А вие — обърна се към противника — при такъв изящен ход навярно щяхте да лапате мухите или може би щяхте да тръгнете насам, което ще ни бъде особено приятно, защото ни е особено драго, когато ни подаряват нещо бамбадева... И от вашата позиция щяха да останат само дрипи, пешките щяха да изчезват като в цирка, а царят щеше да остане в шок, схванат, без никого край себе си...

Бледите му пръсти бързо летяха над дъската, опразваха полетата с електронна бързина, а шепата му се напълни с фигури на противника.

— Да — каза противникът, като гледаше опустошената дъска, — да, да... но конят не е там, а тук.

Върна коня на предишното място, после спокойно и останалите фигури. И след като отпи глътка от своята бира, рече:

— Не си ли е на мястото, нито конят е кон, нито човекът е човек.

Това изречение малко ме стъписа. Тъкмо исках да кажа нещо, той ме прекъсна и аз затворих устата си, а Буда започна да събаря фигурите. И той беше просто побеснял от същото изречение.

— Ще играем нова партия — каза целият пламнал, стана, заобиколи стола и обърна гръб на дъската и противника.

— Защо ми обръщаш гръб? — попита го противникът.

— Защото с невежи играя блинд.

— Мисля, че не си прав.

— А пък аз мисля, че с невежи човек играе, без да гледа — повтори Буда и най-сетне погледна над очилата и към мен. — Ти какво мислиш, а?

— Аз, майсторе, мисля, че е време за проба — отвърнах му веднага.

— За проба ли? — повтори, а виждам, никак не му се става. — Първа или втора?

— Шеста.

Загледа ме отново... дълго, през очилата, но противникът вече местеше и съобщаваше:

— E-2, E-4.

— Намери го там — каза ми набързо Буда — и го облечи, докато свърша с тоя невежа.

Не бяха направили и десет хода и аз пак трябваше да ги прекъсна:

— Какво е това, майсторе?

Той погледна първо опънатото върху мен сако, късите, тесни ръкави, от които се подаваха ръцете ми, станали изведнъж много дълги, после увисналите панталони...

— Как какво? — каза, като не сваляше поглед от мен. — Взел си чужд костюм, това е.

— Но това е моят плат...

Стана, замота се между закачалките и ръкавите, изблъска ги наляво-надясно, извади една, после друга, огледа ги и ги върна обратно.

— Как ще е твой — кресна ми, — какво приказваш, сега ще намеря твоя — изохка, — събличай тая грозотия.

Най-после хвана моя ръкав, поднесе го съвсем до върха на носа, като че иска да го подуши, а очилата вдигна на челото.

— Да — каза. — Твоят е.

На човека над плота подвижна:

— Дама — на С-7!

— О, майсторе — казах, — след третата проба беше по-добре.

— Така е, когато много се поправя, когато клиентът много знае и иска.

— Карам на G-5 — провикна се оня зад плота.

— Карай на майната си! Така, сакоето сме скъсили, панталоните удължили...

— Трябваше обратното, майсторе.

— Вземам ти пешката — викна противникът.

— Вземай я и се махай с нея! Редно е на невежа човек да подари нещо! С невежи играя, без да гледам... — довери ми ядосано — и подарявам пешки.

— Май и шиете, без да гледате — добавих аз.

— А — погледна ме, — така ли?

— Да.

— А ти какво искаш? — запита доста разсеяно, като гледаше някъде над главата ми, после се провикна: — Дама на D-1!

— Да е като на витрината. Като на оня манекен. А това не е така.

— Че и ти не си манекен, приятел.

Потупа ме по рамото.

— Дясното рамо ти е по-високо, а краката са ти по-къси, не както съм ги измерил. На всяка проба пристигах по-дебел, преял и пиан, и без това си несиметричен.

— Топ на F-3 — провикна се противникът.

— Дама на F-6 и мат.

— Какъв мат? — почуди се противникът и измънка нещо зад плота.

— Скоро ще е. Сега не е, но ще бъде, защото аз, приятели, имам категория. Изкарал съм реми с Карпов в сеанса на едновременна игра. Той лично ме поздрави. Ако животът не беше ме ударил и натикал в този курник да оправям гърбиците ви и да покривам задните ви части, днес щях може би да седя срещу него на някое състезание. Аз съм известен автор на етюди. Виждах си във вестниците. Мат в два хода. Мат в три хода.

— Хубаво ме матира и мен, майсторе, направи ми един шивашки мат. С колко хода не знам, но не мога да мръдна.

— Можеш — измърмори той, като започна да вади тропоските от реверите и яката. — Да го носиш и да го скъсаш.

Гледах грозния си вид в огледалото.

— Да го нося ли? — повторих с недоверие.

— Като платиш, ще го носиш.

Платих. Не си спомням колко, но беше доста.

— А ти, майсторе, да направиш рокада.

— Каква рокада? — попита, докато броеше парите.

— Голяма. Да оставиш шивачлъка и да се посветиш на шаха. Може би още не е късно.

— Ами не е — поклати глава, а после прекъсна броенето. — Така ли мислиш? — попита ме сериозно и подозрително. — Видя моите етюди, нали? Видя и как играя?

— Видях как шиеш.

Той пак ме погледна през очилата, които се бяха изхлузили надолу до върха на носа.

— И дай да се прегърнем — казах и разперих ръце. — Да се целунем.

— Защо? — попита, като ме прегърна и той макар и объркан. —
Защо?

— Защото, майсторе, никога вече няма да се видим.
Излязох на вятъра, в идиотския костюм.

Иначе съм благ човек. Не правя въпрос за дреболии. Премълчавам си. Вместо веднага да сложа край, оставям хората да ме изтормозят малко. Дори да ме яздат. Но малко. За съжаление с малко никой не се задоволява, а щом ме яхне веднъж, свиква, като че е нещо естествено, смята ме за кротко и безсловесно добиче, а после се стъписва, когато изведнъж си отворя устата. Защото аз търпя, но малко, не много. Освен това искреността ми е главното ми достойнство и заговоря ли, казвам всичко, което си мисля, кратко и сбито, но убийствено.

Поради това мое качество навярно мнозина ме смятат за неуравновесен.

Отпуснат, чувствувайки, че кръвното ми спада, отидох до ъгъла и слязох в моя курник. За да вляза в него, трябваше да наведе главата си под фирмата „Бръснарница на Любомир С. Кустудич“ и да сляза по трите стъпала, изкопани надолу в земята, а това съвсем ме смачка.

Всъщност аз там работех.

Любомир С. Кустудич, собственикът на курника, вече седеше вътре. Чист, с побелели коси, спретнат, с едната ръка прелистваше вестника, а дясната, треперещата, беше пъхнал в джоба на елека, за да не се тресе.

— Къде си досега? — посрещна ме строго, а виждам, че съм му омръзнал. — Оставил си бръснарницата празна.

— Какво да правя в празна бръснарница? — попитах, като свалих сакото.

И на мен той ми беше омръзнал.

— Може да влезе някой. Да задигне нещо.

— Какво? — попитах, докато си обличах работната престилка. — Тази престилка ли, за да я кърпи и пере? Оръфаните четки ли, счупените гребени или пукнатото огледало?

Той гледа през прозореца краката, които минават, дебне момента.

— Ако поне веднъж в живота ви бяха обрала, щяхте да се принудите да купите нови и аз щях да имам с какво да бръсна.

— Не знам само кого — прекъсна ме злостно. — Всички клиенти прогони.

— Че какви клиенти е имало? — отвърнах. — Благоприличните хора избягват дори да влязат тук.

— Защото излизат наполовина избръснати.

— И това им е много. Виждате, че и аз вече не се бръсна.

— Виждам.

— Повръща ми се, като взема бръснача в ръка.

Дори и здравата му ръка започна да трепери и да шумоли по вестника.

— Ти, момко, имаш ли намерение да работиш, или не?

— Едва ли — отвърнах с въздишка. — Даже не ми се влиза в тази дупка. Още като я зърна отдалече, кръвното ми спада.

— Тогава да си оправим сметките, сине. Да развалим договора и да се разделим. Тая работа не е за тебе.

— Тая работа не е за никого.

Млъкна, преглътна някаква псувня, загледан в прозореца, после продължи:

— Работата си е хубава. Само че човек трябва да я обича. Трябва да е художник — говореше упорито, по старчески. — Хората отиваха да живеят в джендема и пак идваха аз да ги бръсна. Един идваше чак от Нови Белград, два автобуса сменяше. Пристигаха недоспали, сънени, смачкани, нещастни, стари, болни... Но който влезеше тук, излизаше като господин. А от теб всички избягаха.

В бръснарницата влезе някакъв брадат, целият в кръпки, мръсен. Седна на стола, с дъвка в устата, ни поздрав, ни нищо, косата му до раменете, чорлава, мръсна. Идеше ми да изрева, като го видях.

— Ако ръката ми не беше започнала да трепери — продължи Любомир Кустудич, — щях да ти покажа как се работи.

Така го бях ядосал, че не можеше да спре думите си.

— Тъкмо от тая ръка са избягали — казах аз, докато вземах гребена и машинката и обикалях около брадатия. — Щом сте почнали да се разхождате с ножицата, да режете уши и вежди, клиентите са се разбягали, а за мен е останало само това, което не е виждало бръснар.

Оставих машинката, взех ножицата.

— Щях да ти покажа и с лявата — обади се пак, — но и тя започна да ми трепери от теб.

Оставих ножицата, взех четката. Стоях над пласта коса и не знаех какво да правя.

— И двете ръце са ти здрави — чух го отново, — млади, силни, но за нищо не стават.

Изчакваше да започна, за да се доближи, да се вглежда как работя и да дава съвети: не така, а така. Обидите няма да го спрат. Няма да си отиде. Казваме си ги вече цяла година, откакто започнах да работя при него. Взаимно се презираме и се заканваме един на друг: той — че щял да ме изхвърли, а аз — че ще си отида.

Оставих четката, взех бръснача, щракам с ножицата, оставям и нея. Вземам гребена.

— Какво ще желаете? — попитах.

Той дъвче.

— Можеш ли, приятелче, да махнеш тоя ластик от устата?

— Какъв ластик? — попита той.

— Ами разтягаш нещо в устата.

— Закусвам — измърмори той. — Сандвич.

Той преглътна.

Дръпнах гребена, колкото да направя нещо, а той се заплете, остана в чорлавата коса.

— Леле — казах, — как ме наказва бог днеска.

Тези вайкания просто бликаха от време на време у мене, когато нещо ме нервира или много ме ядосва.

— Какво лелекаш? — изръмжа клиентът.

— Гребенът, Не мога да го измъкна.

— А защо изобщо трябваше да го пъхаш там? За какво ми е гребен?

— Ами аз не работя с гребла, приятелче. Ако искаш да те подкъся, най-напред трябва да разрешиш тоя...

— Няма какво да подкъсяваш — отвърна той. — Дължината си е добра.

— Щом казваш — оставих гребена, — какво искаш от мен?

— Да ми направиш плитка.

Наведе глава, ръцете повдигна зад нея.

— Ей така — показа, като събра косата на тила и започна да я върти, като че изцежда нещо.

Зяпнах, стоя над него, гледам го какво прави.

— Можеш ли да го направиш или не можеш?

— Мога да ти направя опашка, ако искаш. И да те оседлая... ако щеш. Клиентът е винаги прав дори когато е малко пернат.

— Дръж си езика — обади се Любомир Кустудич. — Не се подигравай с възрастния човек.

— По-млад е от мен — отвърнах. — Няма и двадесет и пет. Баща му кара „комодор“, майка му разхожда куче, а той шие само кръпки по себе си. По цял ден седи на тревата и плюе, така ли е?

— Млък — каза той.

— Няма пране, няма гладене. Само синци, верижки, значки и кръпки.

— Да не би да е в траур? — попита Кустудич.

Той горкият съвсем беше изветрял и изкуфял.

— Млъквай и ти, дъртако — каза му брадатият.

— Това е протест — обясних на Кустудич. — Той протестира срещу нещо, ако ви интересува, и затова е такъв.

— Млъквай, казах ти, и си гледай работата.

— Да ти изплета опашка ли?

— Да.

— Няма да стане, момче. Това не е работа за мен. Аз, ако мога, малко да те разкрася, а да те загрозявам... Защо? Ти си по-голям майстор за тая работа от мен.

Той стана от стола, измъкна се.

— Я не дрънкай... — каза.

Излезе. С моя гребен в косата.

— Ще купиш нов гребен — каза Кустудич.

Всъщност гребенът беше негов.

— Ама кой ще върне клиента?

— Стига си дрънкал и ти!

Измърморих го повече на себе си. Не съм чак толкова прост дори и когато всичко ми е дошло до гуша. Старият Кустудич не беше виновен, че на двайсет и осем години се бях заклецил в дупката, в която той бе остарял, станал досаден, тягостен, излишен и на себе си даже.

— Ами да си оправим сметките — каза с въздишка. — Че да намеря друг човек. Така повече не може.

На вратата се спря, закопча дрехата си и добави:

— Може да си добър, но тук не ти е мястото.

Легнах на изгъркания кожен диван в ъгъла, затворих очи да си почина, да ми се вдигне малко кръвното и кръвта да се върне в главата.

Когато ги отворих, видях почернялата, напукана таванска греда, както долу, в бащината ми къща, когато като дете лежах дълго в леглото, гледах подобна такава греда и си мислех: какъв ли ще стана в живота?

Изправих се, седнах и с мъка се облегнах на лакти. Взирах се дълго в умореното си лице в напуканото огледало. Не заслужавах такова лице. Всичко изобщо бе далече от това, което малкият Шурда буден сънуваше.

В новия костюм се чувствавах щурavo, защото другите на този прием бяха в ризи, дънки, раирани и пъстри блузи, кърпи около врата и сафарита. Само аз бях в костюм и то с по-къси ръкави и увиснал задник, та изглеждах глупаво, както и подаръкът ми: обезумял петел от керамика, с глава по-голяма от опашката и око по-голямо от главата. Исках да купя кристален пепелник, но Ана ме уведоми, че кристалът не бил отдавна на мода, подобен подарък показвал просташки провинциален вкус. Най-хубавото е едно пано, но понеже сме слепци и джобовете ни не са пълни, може и керамика. Добре, че никой не ми обръщаше внимание, дори и Ана. Тя врякаше с някаква компания край пианото, имаше и пиано, и някой блъскаше по него, докато аз от креслото, скрит зад фикуса, разглеждах стаята: беше голяма, с кресла от истинска кожа, с гипсов таван. Коя беше домакинята, кой бе домакинят — не можех да разбера. Нямаше ни запознаване, ни представяне, всеки се държеше като в собствената си къща. От голяма маса покрай стената вземаха и лапаха кой колкото може, пиеха и се смееха. Най-послед доста дребна женичка, накичена с верижки и в панталони, със задник по-голям от моя (само че с тази разлика, че нейният панталон беше модерен) застана напред стаята и ни покани да разгледаме апартамента.

Така разбрах за кого са отишли последните ми пари. Измъкнах се от креслото (някакво ниско, като че лежиш в него) и с чаша в ръка тръгнах подир Иванка с цялата сюртия. Още пред банята в розови и червени плочки Ана се озова зад мен, видях лицето ѝ в огледалото над ваната и чух гласа и:

— Как живеят хората!

Този шепот бе отправен само към мен, укорителен, строг, а усмивката, която замръзна на лицето ѝ, бе за Иванка.

Между другото чухме, че камината в трапезарията си направили сами, че вазата била домъкната от Египет, от сватбеното им

пътешествие, а в спалнята, наредена в ориенталски стил, отново чух шепота:

— Как живеят хората!

Избягах в съседната стая, в кабинета, както казаха. Това е, обясни ми Иванка, като отвори вратата, неговият кабинет. А какво работи той в такава стая, не можа да се разбере.

— А е дошла в Белград след мен! — чух шепот зад гърба си.

Едва накрая, в първата стая, в която приключихме обиколката, успях да се откача от Ана, но ме хвана някакъв, който седеше на табуретка до моето кресло. Грабна веднага чашата от ръката ми да я пълни.

— Нашият век съсипа външната архитектура — каза ми. — Ако остане нещо след него, това ще са постиженията вътре, в интериора, в кръга на личния живот на човека. Зад външното еднообразие ще разцъфне разноликостта на затворените одаи.

Блъсна ми чашата в ръка и ми посочи някакъв си Мишо:

— Това са все идеи на Мишо.

Мишо седеше безразличен, прехвърлил крак върху крак, скучаеше учтиво, като че е на концерт, докосваше с пръст хубавата си черна брадичка, сит от похвали.

— Поверете на него апартамента или къщата си — каза ми съседът.

И се захвана с мен:

— Някъде съм ви виждал.

Точно бях почнал да пия от чашата.

— Аз знам всичко — обясни ми. — Казват ми „Колето кой е кой“.

Продължи да бърби, прекалено жизнен за своите петдесет и повече години, които криеше като жена — с кварцова лампа, дънки, фланелка, опъната на корема, с прекалено бели зъби, като че са чужди, като че ги беше откраднал. Иска човекът да е по-млад от себе си!

— Трябва да се сетя откъде ви знам.

По това навярно бе първият в компанията: познава и онзи, който няма представа за него.

— Да сте се отбивали в дружеството?

— Кое дружество?

Не успя да отговори и се разбърби за нещо друго.

— Отбивате ли се в клуба?

— Кой клуб?

Улових погледа на Анчето отдалече. Бърз, подозрителен.

— Ще си спомня.

Пак ми взе чашата, без да ме пита, напълня я и пъкна бучки лед от стъклената купа.

— Да не би миналата година да сте пътували някъде с кораб? — попита, като ме гледаше как пия.

— Къде?

— По западното Средиземноморие.

— По западното... не, не съм — отговорих.

— Вероятно е на някой семинар — сви рамене. — Само от семинарите нищо не помня.

Засмя се с всичките си безбройни зъби. Аз оставих чашата. И без това вече беше празна.

— Да не би аз да съм те дърпал за носа? — попитах. — Май така ще е!

Алкохолът бързо ме хваща. Това ми е слабостта. Но е смекчен от друго качество: от искреността, която в такова състояние веднага надделява у мен.

— Моля? — попита той, а повечето от зъбите все още се виждаха.

— Да не би да съм те дърпал за носа някога?

Зъбите изчезнаха.

— А защо да ме дърпате?

— Защото, като бръсна, дърпам за носа.

Чух, че някъде някой се изсмя.

— А — каза той вече разбрал. — Вие бръснете?

— И подстригвам.

И друг се изсмя.

— Може би съм ви бръснал някога и сте ме запомнили.

— Не допускам — отговори ми вече сериозен, пак с усмивка, само че друга, тънка. — Не обръщам внимание кой ме бръсне.

Пипна брадата си.

— И днес кой ме бръсна, не знам.

— Разбира се — казах. — Не знаеш кой те бръсне. Ни кой те подстригва. Ни кой живее над теб и кой над теб. Лелите и стринките са

ти станали досадни. Отдавна си забравил първия си учител. А деди изобщо не си имал. Особено ако са от село.

Настъпи тишина.

— Вие си позволявате да ми говорите така? — попита.

— Не специално на вас...

— Какво всъщност искате да кажете? — попита студено.

— Вече го казах...

Погледнах часовника си и се ударих по коленете.

— А трябва да си вървя.

Прескачайки крака, заобикаляйки табуретки, кланях се и се представях:

— Шурдилович... Шурдилович... драго ми е... Шурдилович.

Докато не напипах най-после вратата.

— Това ти е последно.

Седяхме в градското казино готови да се разделим. Тя ровеше в чантата си, извади студентската книжка, червилото, кърпичката, гребена и докато ме обсипваше с обиди и ругатни, оправяше чертите и тена на лицето си, сви устни, като че ми изпраща целувка, мина с червилото по тях и каза, че съм бил прост като гъон. После разтегна устни, сякаш се усмихва, мина с пръсти по ивицата им и добави, че не съм бил за между хора. След това си оправи веждите с молив. Цялото това старание не беше чак толкова необходимо. Лицето ѝ е доста хубаво. Още е млада, само на двайсет и пет е, лицето ѝ още не е станало такова, каквото се полага. Но тя все чопли по него, час по час нещо маха, нещо слага, а всяка витрина, край която мине, използва за огледало, макар и косо и отдалече. Преди две години беше чернокоса, после стана рижа, сега е пепелява. Ноктите ѝ са големи и остри като на граблива птица. И държанието ѝ е такова: нападателно. В началото, когато още не познаваше никого тук, когато делеше стаята в студентския град с четири студентки, когато намираше умрели мишки в леглото и се хранеше с банички, бях добър. Бях добър във всяко отношение, особено за онова, главното, самата тя ми признаваше. Понякога. И все по-рядко. Всъщност нямаше място и условия за подобни мои прояви, нямаше къде да я грабна в ръце, на тихо и в самота, че тя да остане да лежи край мен такава, каквато жената трябва да е: кротка и доволна. Никъде нямаше квартира. Малкото мои познати, с които се срещах от време на време, тичаха също така насамнатам да търсят ключ, стая, колиба, барака, каквото и да е. Миле Креза, който получи от баща апартамент в Нови Белград и все следваше, се криеше от мен, само веднъж се съгласи да ми отстъпи апартамента си, но след като го спипах, притиснах го до стената и го държах така, докато мънкайки ми обеща. Обаче само за два часа. Защо само два, почнах да се пазаря, унизително е да бързам, да препускам и да меря времето си като в публичен дом. Толкоз — отрязва той. От пет до седем. Днес всичко става за два часа. Колко трае един филм? Едно представление в театъра? Книга, която не може да се прочете за два часа, никой не чете.

В автобуса ни блъскаха, ритаха, най-после стигнахме до неговия квартал, но после още половин час търсихме сградата между няколкото напълно еднакви. Най-сетне се изкачих на единайсетия етаж

целият запъхтян (асансьорът беше повреден) и звънях, докато не започнаха да се отварят вратите на съседните апартаменти. Неговата се отвори последна, когато я заритах. Но само няколко сантиметра. Като че съм инкасатор.

— Здравей — прошепна Миле чорлав и по гащи.

— Бог да те убие — разкрецях се аз. — Какво значи това?

— Дошла е бившата ми приятелка — отвърна още по-тихо.

— И какво?

— Прави ми сцени — обясни съвсем тихо.

— Такива сцени — креснах — трябва да ми прави днес моята приятелка.

— Извинявай — каза, като се опита да затвори вратата. — И махни крака си, моля те.

Бях пъхнал крак.

— Щом е бивша — казах, — изгони я.

— Не мога — прошепна и се наведе да търси нещо по пода.

— Аз ще я изгоня.

— Не позволявам — пошепна отдолу, като подпираше вратата.

— Ще изгоня и теб — разгорещих се — по гащи, че съседите да ти се чудят, да видят всички как следваш. Затова ли баща ти изпраща пари, пръч такъв, спарушен, затова ли ти купи апартамент, а колко семейства живеят в една стая.

Той намери на пода, каквото търсеше, удари ме по крака и тресна вратата. Доколкото можах да видя, бяха гири за укрепване на мускулите. Накуцвайки слязох по единайсетте етажа до кафенето на ъгъла и казах на Ана, че нищо не става. Смъртен случай, измънках, платих три коняка, колкото беше успяла да излее в себе си, и я заведох в парка.

В парка авторитетът се руши още по-бързо. Но и нервите. Тъкмо се прегърнахме, нещо започна да шумоли, от тъмното излезе пиян човек, застана до нас, повърна, изпика се и поде разговор: как го били измамили в предприятието. Избягахме от него под колоните на черквата „Свети Марко“. Там ни посрещна някакъв луд с камъни. Знаел какво правим под тези свещени колони, всички щял да ни очисти. Може и това да стане. Толкова луди се навъдиха. В същия този парк на Ташмайдан веднъж ни заваля проливен дъжд, а тъкмо се бяхме унесли. Капки, тежки като гюлета, започнаха да удрят по пътеката, по

нас и изведнъж рукна силен дъжд. През тревата едва изтичахме до пластмасовите навеси на ресторанта. Потни седнахме да срезем мокрите си коси и да си поемем дъх, но келнерът веднага се доближи с тефтер в ръка. Вече не можеш дори да клекнеш някъде, а някой да не ти се домъкне и се опита да ти пробута нещо. Цветя, билет от лотарията, картички, ядене, пъхат ти ги в ръка и ти киснат над главата нетърпеливи, с молив в ръка. Този прескочи всички тия неща и веднага поиска да му платим.

— Какво имате? — попита набързо.

— Нищо — казах. — Току-що сме седнали.

Той започна да къльне и да ругае бандата, която бяга, щом заръми, и сега не знае кой е платил, а кой не. Заради такива направили пластмасови навеси.

— Трябва да издигнете ограда — казах.

И още нещо. Той на мене, аз на него. Седи тогава така с момичето, мокър и потен, докато капе от навеса и треци от тъмното небе.

Тя започна да пропуска подобни срещи. Веднъж заради театъра, съквартирантката и купила билет, друг път отивали на излет, третия път я болеше главата. А се умножиха и познатите. Колеги от втори, трети курс, абсолвенти авантюристи, някакъв чудат свят. Докато седим пред градското казино (а напоследък само там седим), току дойде при нас някой от тези, облегне се на рамото и, като че му е сестра или любовница, стои така облегат, гледа наоколо, по другите маси, по онези, които обикалят и се мотаят насам-натам. Пита я: „Как си ми?“ или „Какво става тук?“, не е ли видяла тоя или она и продължава да се клати нататък. Някакъв брадатин с очила дори я хвана отзад за врата, а с другата ръка се облегна на масата и така наведен, гледайки вляво и вдясно, я попита: „Как е?“ и „Да си виждала Владо Коня?“ И след като си почина облегат на нея, отмъкна се нататък. Все търсят някого, когото няма, не този, с когото разговарят. Толкова са нехайни, че някой от нехайство ще се търколи по гръб. Някой даже сядва. Рита с крак стола, поставя го под задника си и се отпуска на него, а краката вдига на пръчката на моя стол. Сред лято, а той обут в ботуши с педя ток. Седи изтегнал се, разкراчил крака, като че тъкмо е продал добитъка, откраднат от Тексас, и е дошъл да излока всички пари. А изпива само една кока-кола и така я търкаля в устата, че просто ми се повръща. И

нея аз трябва да плащам, защото той е зърнал някого и се понася към него да пита дали е видял някакъв трети, когото няма. Започнаха даже и мен да питат как съм. Потупват ме по рамото, застанали над главата ми, гледайки някъде по площада, „Ех, че си ми хубав и дебел!“ — казват обикновено. Отвърщам им, че не съм дебел. Напротив, отслабнал съм. Онзи изчезва объркан, а Ана се нахвърля върху мен. Не ти казва, че си дебел, обяснява ми нервно, и не се разправяй като инфантилен. Той те поздравява само. Че какъв поздрав е това, отговарям ѝ аз, освен за инфантилни? Характерен за нашето време, отново ми обяснява тя. Не може да свали шапка като преди Първата и Втората световна война, защото сега шапки не се носят. Няма защо изобщо да ме поздравява, отговарям ѝ аз. Все трябва да каже нещо, продължава упорито тя, не може да мине само. Що се отнася до мене — може, отговарям и.

И млъкваме, цялата вечер.

Докато ти се приспособиш, каза ми при друг случайно-търпеливо и по-спокойно, докато станеш като другите, те вече няма да бъдат такива, а променени, по-различни и ти пак ще изглеждаш като посетител от Марс. Тя вече беше тяхна. Подхождаше ѝ дори и хващането за врата с глупавите изречения, и то означаваше за нея нещо. Повече, отколкото разговорът с мен. Не желая да приличам на тях, главо, казвах ѝ. Да бъда като някакъв си там, особено ако той ми лази по нервите. Хората трябва да се различават едни от други. Ти, каза, се различаваш от всички. От всички, разбира се. Така трябва и да бъде.

— Това ти е последно — отсече тя решително.

Седяхме вътре, на етаж, където по-малко се мяркаха познати. Навън се готвеше пролетна буря, по тротоара, над празните маси и около паркираните коли хвърчаха хартии. Редките минувачи тичаха. Мекото бременно небе гърмеше тежко.

— Но — продължи тя, след като се докара — най-напред да чуеш кой си и какъв си.

— Да чуя?

Всички дреболии напъха в чантата.

— Простак! Претенции без покритие. Две години си вече в Белград, а една крачка не си мръднал. Към всеки се обръщаш с „ти“. В хлебарницата пипаш хляба, отваряш кесиите, някой да не те е излъгал.

От питиетата познаваш само студената бира. В театър не стъпваш даже когато вали. Само на кино ходиш. И то от 6 до 8. За да можеш рано да си легнеш. А костюм си шиеш по шест месеца, макар че всички носят вече дънки.

Прекъсна я келнерът.

— Какво желаете?

— Нищо — казах.

— Тогава, хайде, махайте се.

— Мога ли да пийна нещо? — попита тя и ме погледна изненадана и отвисоко.

— Можеш, един сифон по главата.

Обърна поглед към прозореца и ухапа устната си, като че си тръгва, но не си тръгна! Тя ще предпочете по-скоро да я изгонят от университета, отколкото от градското казино.

— Една кока-кола — каза на келнера, който упорито чакаше. — Значи сифон — повтори келнерът, като тръгваше — и кока-кола. Голямото стъкло на прозореца издрънча, сякаш някой го посипа с пясък. По него се разпиляха и останаха като залепени малки зрънца вода, притиснати от вятъра. Настъпи тишина, вакуум, и капките останаха на стъклената повърхност като в мрежа.

— Достатъчно те мъкнах подире си — каза тя, като гледаше в капките. — Дойдохме заедно тук... преди три години, а виж себе си и виж мене.

— Да видя — отвърнах и взех от масата студентската ѝ книжка. — Тройка... тройка... двойка... — четях на глас. — Предвоенно обучение — двойка... тройка... и още едно предвоенно обучение...

Тя ми я грабна от ръката.

— За две години — казах — четири изпита. Половината от тях по военно обучение.

Пъхна книжката в чантата си и я затвори.

— Аз ако следвах, щях да изкарам поне една четворка.

— Но ти не следваш — отвърна ми. — И никога няма да следваш. Забравил си и това, което си учил. И това, което беше обещал.

— Какво съм обещал?

— Че бръсначът е само временно, да се съвземеш малко и да тръгнеш нататък.

— Може би. Сега тъкмо действувам в тази насока.

— Напразно се мъчиш. Цял живот ще си останеш в оня курник. Но да го разбереш поне навреме. Та и тази работа да вършиш както трябва.

Вятърът отново се блъсна в прозорците. Казиното стана тъмно. Почернях чашите, чиниите, бутилките по масите, притиснатите капки на прозореца се плъзнаха, мрежата се накъса и огромната стъклена повърхност се обля с вода. Колите изчезнаха в нея като потопени.

— Купете си билет от лотарията.

Продавачът стоеше над главата ми и не си тръгваше. Някак си предчувствувахе, че ще спечеля.

— Ще получа нервен припадък — казах.

— Ако имаше пукната пара — обърна се тя към него, — щеше първо да си купи цигари.

Дъждът удряше в стъклото. И двамата наблюдавахме тоя потоп, за да не се гледаме. Искаше ми се да стана, да сложа край на всичко. Колебаех се, седях нерешителен. Трудно е след две години да си отидеш изведнъж, без дума. Трябваше да кажа това, което досега не бях казал.

Но тъкмо когато мислех да започна, домъкна се някакъв мустакат. Дългокрак, висок, с голяма черна кутия, която висеше на рамото му и на която си почиваше свитата в лакътя ръка. Другата постави на рамото на Ана и се облегна.

— Здравсти — каза.

Седна, като с крак изблъска стола под себе си. Сложи кутията на масата, избутвайки към мен сифона, който келнерът междуременно бе донесъл.

— Конкурсът е анонимен — каза й той, като търсеше цигари по многобройните си джобове и се удряше по гърдите и бедрата. — Снимките трябва да бъдат специални, главата се изключва.

— Имаш намерение да постъпваш на работа ли? — попитах.

Тя не ми отговори.

— Какъв конкурс? — обърнах се към него.

— За крака.

— Какви крака?

— Най-хубавите — отговори той и пъкна цигарата в уста. — Конкурс за най-хубави крака.

— А как става това... че главата се изключва?...

— Не се взема под внимание.

Запали цигара, дълго кашляше натрупалия се предишната нощ дим, дръпваше отново и го изпускаше през ноздрите над и под мустаците.

— Казах на Симке за теб — обърна се важно към Ана, като от време на време плюеше и с пръсти чоплеше нещо под четината.

— Какво си му казал? — попитах.

Той задържа погледа си върху мен, после въпросително го пренесе върху Ана.

— Не му обръщай внимание — каза тя, като се стараеше да не ме гледа.

— Кой е този Симке? — попитах.

Той отново се обърна към мен:

— А ти кой си, ако мога първо да чуя?

— Нейният бръснар.

Той ме наблюдаваше внимателно, по-право ме отмерваше, и пак започна да дими на всички страни.

— Имаш ли още някой въпрос?

— Имам. Какво правят с главите им?

— Покриват ги.

— Аа...

— За да не влияят при избора.

— С какво ги покриват?

— С платнени чувалчета.

— А задника? — попитах. — И него ли поставяте в чувалче или за него имате отделен конкурс? Без краката?

— Стига си плещил — каза Ана.

Всички млъкнахме.

— Отивам да пикая — казах и станах.

Заобиколих бабата, която предлагаше увехнали карамфили, крадени от гробищата. В тоалетната рових по джобовете и търсех динар, защото друга баба настояваше да платя предварително.

— Предварително, предварително — говореше дрезгаво, дъвчейки парче сланина. — Защото после бягате.

Дълго стоях в тоалетната и гледах как водата се стича по фаянсовите плочки. Какви думи си казахме само, мислех си огорчен.

При раздялата. Тя на мен и аз на нея. Като че ли повече тя на мен. Тръгнах обратно, за да бъдем квит. Мустакатият вече го нямаше. Тя седеше сама, зяпаше в прозореца, по който криволичеха вадички. Мълчи, пуши. Налях от сифона в чаша. Пия и гледам увехналите карамфили, пристигнали на моята маса направо от гробищата.

— Колко желаете? — пита бабата и ме блъска с кошницата в лакътя. — Малко цветя за нашето момиченце? Два, три, пет карамфила?

— Благодаря — отвърнах.

— Искате ли да ви гледам на ръка? — продължи да ме пръска със слюнка. — Ако желаете. Само кажете какво.

— Желая да се махнеш оттук.

— Аз, синко, целият те виждам — каза бабата. — Целият ти живот досега и всичко, което те чака. И не вземам много.

— Хайде — хвана я под ръка келнерът, който току-що мина. — Махай се, не досаждай на хората.

— А теб те чака уволнение — каза му бабата, докато той я побутваше между масите. — Захвана ли се с някого, той излиза и през заключена врата.

Останахме сами. Погледнахме се в очи.

— А тебе какво те чака — казах, — аз ще ти обясня.

— Само да се отърва от теб — отвърна тя.

— Аз съм вече минало — признах. — Сега са на дневен ред конкурси без глава и задник. Групово сваляне, с питиета, изкуствено осветление и силен грим, цялото жури.

По лицето ѝ застина иронична, навъсена усмивка.

— Ако пропадна на конкурса, после какво?

— Няма да пропаднеш. Членовете на журито са обикновено на възраст, когато много не подбират, но ще изсъхнеш така от седене по кръчмите, от дима и неспането.

— Така изсъхнала после къде ще отида?

— Ще станеш манекенка. Там търсят съсухрени. Докато дойдат по-млади.

— А после?

— После идват пантите.

— Какви панти?

— Например оня там — и посочих с вежди към ъгъла. — Отдавна вдига чаша и гледа към теб. Вече е по стъпките ти, а не знае, че той е на ред едва към края.

— А накрая?

— Накрая ти ще тичаш по тях.

Излязох сам.

Дъждът беше престанал, облаците се бяха разкъсали, платнените навеси, натежали от вода, се изцеждаха, по мокрите листа се плъзгаше студена светлина от запад, синееше в локвичките по асфалта, край полегналата трева и повалените от дъжда цветя. Вървах бързо, дишах леко, като възроден и изкъпан.

Две години бяха изгубени, но чувствавах в себе си сили и пробудена воля, сякаш бях скочил в студена вода.

Всъщност загубените години бяха повече, повече от две.

Когато разгневен и недоволен от себе си търся виновници, спомням си и за капитан Павле Марцикич, при когото прекарах във войската петнайсет месеца. Цели петнайсет месеца под неговия тежък поглед, който изпитваше всичко: кепето, копчетата, ремъка, якичките, ботушите, и все нещо трябваше да се поправя, все някое ремъче висеше или куртката беше смачкана и от всички тези дреболии не стигаше до очите, до лицето. Стигаше най-много до брадата ми, ако през нощта беше поникнала. Едва след като тръгнахме за първото обучение, ми обърна по-голямо внимание. Събудиха ни посред нощ и ни строиха в кал за тревога. Да маршируваме шестнайсет километра в нощ без звезди, без луна, без да палим батерии, кибрит и цигари. Ситен дъждец като прах ръмеше в тъмното, полепваше по войнишките дрехи. Седнал на коня, капитанът даваше указания, които аз проспях. До себе си имаше още един кон. Знае ли някой да язди, попита. Обадох се, готов да умра под копитата, само да избягна ходенето пеша. Не виждах дори калта, по която газехме, а само нечий гръб пред мен. После, когато клатушкането на коня отново ме приспа, отпред изстреляха зелена ракета. Знаехме какво означава тя: „неприятелски танкове от дясната страна“, но коя страна е дясна, по това в колоната имаше противоречиви мнения. Някои се блъснаха в моя кон, а той, преди спокоен, почна да се върти в кръг. Почти се качихме на оръдието, от него слязохме в трапа, а когато се измъкнахме оттам, блъснахме се в капитана. Той седеше на своя вран кон неподвижен като паметник. Попита ме къде съм бил досега. Не съм получил коня даром, каза, а именно в такъв момент, когато от обикновена зелена ракета настъпи хаос, да дотичам веднага и да предприема необходимото. Какво е необходимо, не посмях да попитам, защото устата му беше пресъхнала да ни говори за тия неща на заниманията. Не можах дори да го изслушам внимателно докрай, макар че се стараех, конят под мен беше много неспокоен, дърпаше ме ту наляво, ту надясно и най-после ме хвърли в калта.

Сутринта, щом се върнахме в казармата, отидох да изпера униформата си и да се наспя, вместо, както капитанът ми бе наредил, да се погрижа за коня.

Така най-сетне капитанът се загледа в лицето ми. Спря погледа си под гъстите черни вежди и го задържа най-напред върху очите ми, а

след това върху лицето, подпухнало от спането, а преди това се взираше в смачканата ми униформа, в лъснатите ботуши и изцапаните от боя ръце. Докосваше леко дългия си мустак, докато аз стоях мирно пред него. Попита ме яздил ли съм изобщо някога кон. После, след като ме гледа дълго: умея ли да карам кола. Умея ли да плувам. Какво училище съм свършил. Умея ли да подстригвам. Да подковавам кон. Да оправям късо съединение и да си зашия копче.

Отговорите го объркаха. Да не умеят нищо, се случва и на други, преди всичко на интелектуалците, свършили университет или с диплома и като оправят бушоните в апартамента, си навяхват ръката. С моето недовършено средно медицинско училище и средно административно, също така недовършено, трябвало ръцете ми да са по-сръчни. Кой знае дали изобщо някога ще свърша нещо. В такъв случай, ако умея да карам камион или да сменям лампи на телевизорите, злото щяло да е по-малко. Трябва, каза той, да се учат и работи на вид съвсем излишни. Никога не знаем, каза, кога какво ще ни потрябва. Той загубил някои свои другари в партизанската борба, добави, защото не умеели да плуват. А друг един пък, спомни си след продължително мълчание, оцелял в италианския концлагер само защото умее да подстригва и да бръсне.

Отговарях „тъй вярно“ и стоях мирно. Ясно ми беше, че ме е причислил към категорията на малоумните, които се нуждаят от по-голямо внимание и специално обучение, за да излязат все някак от войската. „Без две дипломи минимум“, приключи той, „няма да облечеш цивилни дрехи“. Придържах се към този минимум, а втората от двете дипломи, които ми връчиха накрая, освен шофьорската, беше тази за бръснача и машинката, гребена и ножиците.

Такъв, недовършен, с тези дипломки в джоба, ме посрещна Стоян Шурдилович-Соча, бивш търговец, бивш лозар, сега пенсионер — баща ми. За всичко, което се случваше до отиването ми във войската, и за самото отиване, за закъснението, с което отидох войник, на двайсет и шест години, когато започнатото не бях довършил, а и не бях започнал бог знае какво, обвинявах преди всичко него. Неговите съвети, препоръките, заповедите какво да правя и какво да не правя. За да не забравя като войник съветите му, получавах писмени поръки. Вместо пари и цигари, които исках да ми изпрати, пристигаха писма, начукани на износената вече пишеща машина „Ундървуд“, с

предупреждения и мрачни прокоби за бъдещето. Когато написах надвенатри за първата бойна стрелба с истински куршуми, пристигна майка ми убедена, че съм тежко ранен. Без цигари естествено, с ненужни круши и баница със сирене за петнайсет души. „Леле, боже“, шепнех си на поста, докато гледах замръзналите звезди и всичко под мен скърцаше от студ: „в зелето ли са ме намерили или по погрешка са ме сменили в родилния дом, та толкова не си приличаме, толкова не се разбираме и не се вслушваме един в друг“? Премръзнал и копнеец за леглото, връщам се от поста, а на леглото ме чака писмо, написано на машина, с подчертани най-важни места, от които не мога да заспя до сутрешната тръба.

„Всеки човек е ковач на нещастията си.“ Чета в малкия кръг светлина от батерията, докато в тъмното около мен хъркат, дишат и хрипят. „Животът, синко, винаги е минавал бързо, но никога не е било като днес. Хората се множат като неразумни създания и все повече се газят един друг. Особено онзи, който лекомислено си губи времето и пропуска случаите. Мястото на специалист в кооперацията, което с мъка ти намерих, а ти не го доцени, се зае от Радивое Аранджелович и той вече помага материално на баща си, а баща му е по-млад от мене и при това здрав. Помисли си там за годините, които прахоса, и какви големи мъже ще намериш, като се върнеш, онези, дето остави деца, ще попълнят дотогава останалите хубави служби. Ако междувременно не стане някаква по-голяма бъркотия, защото по света пак мътят нещо, като че ли ще има война. Дано даде бог да няма лоши работи и положително няма да има, защото майка ти още не е почнала да кряска, а пред големи нещастия тя обикновено започва да беснее, засега, слава богу, още е кротка.“

Както бях сънен и в лошо настроение, побеснях. Надрасках някакъв отговор за всичко, а най-много, доколкото си спомням, за парите. След тайнствено мълчание от двайсет дни пристигнаха три червени банкноти, завити в пет написани на машина страници.

„Сам поиска“, беше написал на обратната страна, „да учиш средното медицинско училище (аз бях против).“

„Сам го напусна (аз бях против).“

„Сам пропиля три години, като по гащи тичаше подир топката (аз бях против).“

„Сам се прехвърли в административното (аз вече не се бърках).“

„Сам избяга от него във войската (и в това не съм се бъркал).“

„И занапред в нищо няма да се бъркам. По-грамотен си от мене, синко, повече училища си започнал, отколкото аз съм свършил, и вярвам, ще умееш сам да крачиш в живота. Пари, за да си тровиш гърдите, ти изпращам тук приложено, защото виждам, че не си в състояние да се откажеш от цигарите. Аз успях да ги оставя, както оставих и всичко останало в живота, защото двама от една пенсия не можем да пушим, на стари години аз ще се задоволя със семки, а ще мина и на дъвка. За да успокоявам някак съсипаните си нерви, защото тук трябва да слушам и крясъците на майка ти заедно с толкова съседки. Война, изглежда, няма да има, но тя пак беснее и крещи повече откогато и да било, заради пералнята, която протече и няма кой да я оправи, ако имах пари, аз първо щях да оправя телевизора, а не да гледам все някакви черти на екрана, черги, сняг и спирали, виелици играят пред очите ми и не знам кой стреля, кой се смее, но — няма пари, синко, няма!...“

Тази дума произнасяше вече автоматично. Щом го извикам по име, казва „нямам“ — за всеки случай. „Дай ми честна дума“, казах му веднъж, а той ми отговори, че нямам. „Честна дума ти искам“, подвикнах. „И нея ли нямаш?“ „За какво ти е моята дума?“, опомни се, „защо да ти я давам?“ „Че наистина си оставил цигарите“, настоявах упорито, защото той много често оставяше цигарите, винаги когато искаше да докаже, че няма пари и че човек трябвало да се лишава. А аз намирах фасовете в клозета, в кофата за боклук, в джобовете му се разпадаха запалени и наполовина изгасени цигари, дръпваше набързо дим, докато нямаше никого, а после, щом чуеше нечии стъпки, прогонваше го с длан и с вестника, понякога ръкавът му пушеше, докато забързан излизаше от двора уж по някаква работа. Вместо пари за нови дрехи, нови обувки, за нов полилей или риза, раздаваше ни поговорки: „Който купува това, което му трябва“, казваше на жена си, докато тя размахваше пред носа му строшената вече метла, „ще продава и най-необходимото“. „Който учи, работи и пести“, казваше на мен, щом спомена летуване на море, „той знае, има и струва нещо“. „Тежко на братлетата“, посрещаше готов всеки опит за противопоставяне и бунт, „където безредиците пускат корен“. И ставаше все по-стиснат, защото универсалната поговорка, един вид негово верую в живота, беше: „Колкото имаш, толкова струваш.“ А на

въпроса: колко струва той, като няма нищо и как така да няма, като има толкова сигурни правила за живота, не отговаряше. Чуваше се само въздишка, а погледът му се отправяше далече, назад, навярно в историята, учителката на живота, която първо като чирак го е учила да работи дванайсет часа на ден, стоически да понася шамарите на господаря и да му целува ръка, защото, ако се учи, ако работи и пести, ще забогатееш, ще има пари и ще струва нещо, та един ден и него ще слушат чираци, а после, понеже междувременно избухнала войната, която в поговорките обикновено не се среща, изпратили го зад бодливата тел на пленническия лагер и четирите най-зрели години от живота, в които се печели най-много, прекарал, без да работи нещо, а това, което бил спечелил дотогава, отмъкнали различни банди. Като се върнал от войната, намерил в магазина си вместо стока само разписки, хартийки и квитанции. Капитаните и поручиците от вермахта — Райнхард Рилке, Ханс Мария Зоненфелд и Густав Шнабел и някакъв си ефрейтор, който едва се бе подписал, един по един ограбили и отмъкнали всичко от дюкяна и го потвърдили педантично с подписите си. Дори и самозваният войвода Божа Яворски, който вилнееше на съвсем обратния край на Сърбия, успял да задигне част от сиромашията му така, пътъом. Взел 150 метра чоха и 8 тенекии мас и оставил разписка, като се подписал: офицер от кралската войска. Поне празните тенекии да беше върнал, но нямаше и помен вече от нищо, нито от него, нито от краля. Останало бе само отечеството, обаче съвсем променено. То искаше преди всичко да се работи и то с песен. За плащане никой не говореше. И пак да се дава: за възстановяването, за някои пострадали, който минали още по-лошо от него. Да дава сам, доброволно, за него беше най-трудното нещо. Защо не грабят като другите, мърмореше си, ами ме карат сам да крада от своето. Докато най-после му взеха мястото и лозето, едното с национализацията, другото — с експроприацията, двете най-неприятни думи, наред с доброволния труд. Старите думи: капитал, лихва, каса, сметка, бяха забравени, старите дългове и сметки никой не плащаше, даже и някой от длъжниците да беше жив. А да печелиш отново, беше невъзможно. От заплатата, която сега получаваше, човек можеше да спести нещо само ако няма жена и ако не пуши. А той вече имаше жена, а наскоро му се родиха и деца. Беше принудени да пропуши. Децата не бяха вече кротки и послушни както в неговото детство, какъвто беше той, който

работеше и печелеше още като дванайсетгодишен, макар че баща му беше заможен. Сега на дванайсет години започваха да пушат, на двайсет вече караха кола. Никой вече не се мъчеше и не пестеше, харчеше се и това, което не бе изработено, предварително, живееше се от кредит и дългове, училищата ставаха все повече и по-продължителни, пълни и даже претъпкани, защото всичко живо почна да учи, и онези, които бяха за книга, и онези, за които плачеха чукът и мотиката. А най-много го учудваше и нервираще, че този лекомислен свят, който с лека ръка харчеше парите и живееше от днес за утре, и комуто той предричаше бързо загиване, все не загиваше. Прашните и кални улици се покриваха с асфалт, благоустроен бе брегът, изграден нов хотел покрай Власина и маса младежи и хора на средна възраст, като че ли нищо не работеха, всяка вечер седяха там, пиеха и се тъпчеха под звуците на музиката и пилееха кой знае чий и какви пари. Простаците и нищожествата, тухладжиите и селяците, които някога му сваляха шапка отдалече, ако изобщо имаха шапка, сега си строяха двуетажни къщи, украсяваха портите си и изпращаха децата си да следват в Белград, Ниш и Сараево. Затова той все по-често си седеше у дома, излизаше по-малко, гледаше повече телевизия и все повече ядеше. И пиеше. Бутилки, по-големи и по-малки, криеше в долапите, раклите и чекмеджетата и продължаваше да ги заключва както някога, докато имаше какво да се заключва и да се крие. Под ключ бяха таванът и мазето, сандъците на тавана, кутията в шкафа и касата в кухнята, макар че в тях нямаше нищо, освен стари тефтери, благодарствени писма, разписки за платен членски внос, данъци, застраховката за кражба и някоя бутилка. Джобовите му винаги бяха провиснали, пълни с ключове, като че е ключар. Дрънчеше с тях, пъхаше ги в бравите, оттам се чуваше скърцане на запушалки, а после дълго миришеше на дезинфекция.

Пари имаше само за храна и пиене. Особено за храна. Всички останали неща, които трябваше да се купят, получаваха презрителни названия: тапетите на стените, за каквито майка ми настояваше, наричаше хартийки, стените — тухли, дрехите и роклите — дрипи, а еъркондишъна — апарати, каквито съседът Благое пръв постави в къщата си — веялка. „Хартийки по стените лепи“, казваше, „с веялки се разхлажда“, подиграваше се, „а едно пиленце петимата три дена глождят“. Той сам цял самун изяжда, реже го с нож малко по малко и

си топи в мазнината от печеното. „Здравето през устата влиза“, оправдаваше се както обикновено с поговорка и се наливаше с вино и газирана вода.

Връщането ми от войската отбеляза достойно. Докато майка ми плачеше, като че съм пристигнал от фронта, печеше, месеше, пържеше, точеше и от време на време си тананикаше, той на няколко пъти ходи до касапина Лазо Чочко и се връщаше с месо. Първо — мляно за бюрека и пълнените чушки, после телешка глава, запазена от три дни, след това телешки бут за печене, наденици, завити в целофан, за скара, и други, които остави в хладилника, за всеки случай навярно. „Нали преживяхме най-последно и това“, повтори няколко пъти, като отваряше широко прозорците на кухнята и стаята. Инак, щом почнат кавгите, той затваря прозорците, да не чуят съседите най-различните невероятни имена, с които го кръщава собствената му жена. „Да чуят всички сега“, каза, „че и в къщата на Соча свири музика“. Музиката от радиото гърмеше из цялата улица. Какво е преживял точно през изминалите петнайсет месеца, не можех да разбера. Беше се разширил още повече, единствения запазен костюм, на който блестеше значката на доброволен кръводарител, едва успяваше да закопчае от огромното шкембе, а като сядаше, копчето така се опъваше, че всеки миг можеше да се скъса. Ще полети като от топ, мислех си, докато се гледахме, и то право в мен. Гледахме се подозрително. Той наистина се усмихваше, прегръщаше ме, притискаше, целуваше ме по челото и слагаше ръка под носа ми, да я целуна по ритуала, който още спазваше, въпреки хаоса в отношенията между хората. Но всичко това, дори и сълзата, която изтри с пръст под очилата и която с просто око не можеше да се види, беше част от тържествения семеен обред заедно със значката на ревера, носена като отличие, макар че кръвта, която беше дал, трябвало да му вземат поради високото кръвно налягане. Радостта му, че ме вижда, беше несъмнено искрена, а това, че беше малко прекалена, трябваше да послужи на понятна цел: да се създаде по-хубава, по-весела атмосфера, в която майка ми ще омеси, ще изпече, ще изпържи всичко, каквото той обича, ала в обикновените дни не смее да го спомене дори. На какво обаче трябваше да послужи патриархалното посрещане, значката и целувките по челото, пъхането на ръката под носа, да я целуна, стана ясно още на втория ден. Дотогава не преставахме да ядем, по-точно така лапахме, че на втория ден дойде

ред и на запасните наденици, които Соча прозорливо беше купил. Казах, че са чудни.

— Поскъпнали са — обади се той някак бързо.

Беше свалил вече сакото, запретнал ръкавите на ризата и не чак толкова весел, почти загрижен, гледаше наденицата в моята чиния.

— Не само надениците — добави. — Всичко поскъпна.

— Ама всичко ли? — попитах, като че някой ме дърпаше за езика. — Нещо все пак е останало на старата цена.

— Кибритът — отговори ми мрачно. — Само кибритът не е поскъпнал. Всичко друго отиде на майната си. Вече не се знае кое колко струва.

— Всъщност — мърмореше, мънкаше полугласно — така повече не може да се живее.

— Ами — въздъхна още по-дълбоко, когато се опитах да изям останалата част от наденицата, — ами ти, синко, да си намериш работа.

Върнах наденицата в чинията.

— Иначе ще загазим — добави.

— Остави го спокойно да си хапне — намеси се майка ми, — после се карайте.

— Кой се кара? — каза, като гледаше невинно в чинията си. — Разговаряме сериозно. Спокойно.

— А ти как си го представяш? — попитах. — Как си представяш намирането на работа?

— Ами ей така — отговори и добави тихо — вземаш дипломата и си намираш работа.

— Къде се вземат дипломи? Може би не съм осведомен. Досега трябваше човек първо да свърши учението.

— Тези две, дете имаш — измърмори.

— Тези експрес-дипломи?

— Други и без това, докато съм жив, няма да дочакам. Дай тези експрес-дипломи, които по принуда си получил, че да намерим нещо, докато още има хора, които помнят какво съм бил някога.

Говореше все така кротко, спокойно и все по-тихо, а моят глас все повече почваше да трепери, защото всяка негова дума имаше опашка. Колкото по-тихо бе казана, толкова опашката ѝ бе по-дълга.

— Докато не си одъртял още — добави тихо в носната кърпа, с която бършеше носа си. — Защото тогава и докторат не помага.

— Дърт начинаещ никой не го поглежда дори — обади се майка ми, колкото и тя да каже нещо, докато миеше съдовете, цялата изпръскана и уморена.

— Сестра ти порасна вече — продължи Соча — и както виждаш — няма я. Едва напъха задника в дънките, замина за Венеция да си купува джинси. Само нейните джинси и пътните ѝ ми лапнаха половината пенсия. Ако не я омъжа навреме, науките ѝ ще ми вземат здравето.

— Значи моите науки са приключили?

— Ами — продължи той още по-тихо, — ако питаш мене — да.

— Но не питат теб — казах гласно, тоест започнах да крещя. — Питат закона.

— Докато прахосаш двайсет и пет години на вятъра. После и законът вдига ръце от теб. Когато се касае за стария родител и законодателят има сърце.

— Мен значи лишаваш — крещях все по-силно аз, — за да събереш зестра за някакъв си там сополанко.

— Три — каза той все още кротко, показвайки ми трите си пръста. — Три зестри изяде в три училища, и трите недовършени, и то средни.

— Знаеш много добре — разкрещях се аз — защо са недовършени. Защо изпих шишенце мастило и смених две училища. Ти си виновен за това, че ми изтеглиха със сонда мастилото от стомаха, когато бях на шестнайсет години. Такъв добър баща си ти.

— Ако имахме късмет — каза и стана да затвори прозореца, — ти щеше да бъдеш вече баща, а не все още син и щеше да видиш колко е леко.

След като затвори единия прозорец, запъти се към другия, а това означаваше край на шептенето, скоро и той ще се разкрещи.

— В цял свят — продължи по-високо — знаят какво нещо е детето. Щом стане на осемнайсет години, бащата го хваща под мишница, извежда го на улицата и му казва: „Вече си мъж, синко, върви и се оправяй както знаеш и умееш.“

— Защо затваряш? — размаха майка ми кърпата срещу него. — Убил те бог, дано. Виждаш, че се сварих.

— Само у нас — започна той все повече да повишава глас — децата имат брада и мустаци, понякога домъкват и жена, и деца имат и всички родителят трябва да издържа, защото едно все не могат да разберат: училището, каквото и да е — до трийсетата година на живота.

— Първо предизвиква човека да крещи — тюхкаше се майка ми по същото време, — а после затваря прозорците, да се пека пред фурната, да пукна от крясъци и горещина.

Тя отвори първия прозорец, така че гласът ми отекна в съседните дворове.

— А знаеш ли, че ме освободиха един месец по-рано от войската? Знаеш ли какво значи това?

Но и той продължаваше да крещи.

— Затова — развика се — тези две експрес-дипломи ще сложа в рамка на стената като икони и ще се кръстя пред тях като пред свети Никола. Ще им направя фотокопия, ще извадя медицинско за здравословното ти състояние и ще намеря и работа, и връзки. И от моя страна — край. Чист съм пред закона и пред хората.

— Ама не си чист — надвихах го аз. — Не си чист! Един месец по-рано ме пуснаха, чуваш ли какво ти казвам?

— Значи и войската не си свършил — въздъхна и отново затвори прозореца. — И оттам го натирили — обърна се към майка ми, търсейки в нея съюзник.

— Да не е сакат — затюхка се тя. — Защо ще го натирят?

— Защото съм се изсипал! — разкресях се аз. — Откриха ми херния в начален стадий.

Майка ми заохка, почти заплака и почна и тя да затваря другия прозорец.

— Трима членове на комисията ме прегледаха — продължих да крещя. — Намериха ми пясък в бъбреците, от най-лошия, оксалатния, който разцепва каналите и разкъсва тъканта.

— Щом трима търсят — измърмори той, — все трябва да намерят нещо.

— Трябва да пия чай от магданоз — обърнах се и аз към майка ми, която стоеше смаяна и изплашена. — Десет литра на ден, или ще пикая кръв.

— Леле, божичко — завайка се тя и започна да тропа с чиниите, които миеше, като че ги троши.

— А ти, дърто, ако ти е горещо, отивай във Власина — каза й.

— Болен е — затюхка се тя. Хвърли кърпата на масата, а водата запръска на всички страни. — Виждаш, че не е за войската.

— И те станали много придирчиви — засуети се той като звяр. — Преди приемаха всеки. За нищо не е.

— И това установиха — продължих да крещя, — но чак накрая, след като съвсем отпаднах. След като се изсипах, измъквайки едно затънало в кал оръдие. Откриха ми и ниско кръвно налягане — 60 на 90. Синузит в челната кост. И черен дроб.

— Добре, че не са имали подръка мотика — каза майка ми, като с пръсти притискаше слепоочието си. — Можеха и да те погребат там.

— И сега — продължавах да крещя, — след като съответната комисия установи, че не съм за нищо на този свят, той ще ми вади медицинско, че съм здрав и годен за работа! От някоя врачка, нали?

— На него поне са намерили черния дроб — обърна се Соча към майка ми, като се суетеше насам-натам, за да избегне водата, която пръскаше на всички страни. — А моя никъде го няма. Къде ли не ме пипаха — нищо. Изобщо го няма. Представа си нямат къде е. Вадят ми кръв с тръбичка, колкото си искат и колкото им трябва. Мъкна камък в пикочния мехур, а пулсът ми е 160 в минута, такъв пулс и бика събаря и всички лекари не могат да се начудят как издържам.

— Че какво друго ще наследя от теб — казах. — Кусурите ти, болестите и аномалиите. И в завещанието няма да има нещо по-добро.

— След като ми обра всичко приживе — той пак започна да крещи, — защо да пиша завещание, аз нямам даже костюм за погребение. В кърпена риза ще ме погребеш, в сако със скъсан хастар, всички хора да се кръстят, и набожни и ненабожни. Бащата не се избира, а какъвто ти се падне, трябва да го почиташ докато е жив, ей главо, понеже всичко му взе.

— Аз можех да си избирам мъжа — обади се майка ми — и затова затънах като пръст в петмез.

— Като не мога да избирам баща си — казах най-сетне, гледайки наденицата, забравена и изстинала в чинията, — мога да избягам от него.

Твърдо реших да се махна. Той не повярва на заканата ми и залъган от спокойствието, което настъпи през следващите дни, започна да си играе с любимата си играчка: телефона. Чувам го от двора през открития прозорец как набира номера и търси съученика си, който някога преписвал от него задачите, а сега ръководел селскостопанския комбинат. „Имам син сокол“, чувам го как говори зад свитата длан, обърнат гърбом към прозореца. „Дипломирам се е за шофьор, войниклъка свърши, жалко е да си пилее дните“ и т.н. Слязох в мазето да взема нещо, само да не слушам разговора му. Долу хладовина и големите бъчви с изсъхнали дървени чепове, потънали в паяжини и прах, мухлясват в тъмното. В ъгъла стари гумени ботуши, продупчен леген, стари градинарски ножици за лозето, празни шишета и буркани, парцали, мръсни панталони, които никой вече няма да обуе. Всичко донесено и оставено на влажния пръстен под, пазено без причини, както се случва при семейства, които са престанали да произвеждат и да купуват ново, а прибират, пазят и заключват старото, макар и изпотрошено и негодно за нищо. Там, където някога висяха шунки и наденици, сега от гредите стърчаха празни железни куки, известни с това, че на тях Соча понякога завързваше въже и се заканваше, че ще се беси. Бил съм навярно съвсем наивен като момче, когато успяваше да ме спласи със своите закани и да наложи волята си. На такава ниска кука може да се обеси само отличен акробат и то ако клекне или седне.

От въглищата напълних една кофа и я занесох горе, посред лято, без и сам да знам какво правя и защо го правя. А там диалогът още продължаваше. Оня явно не можеше да се сети кой го вика и кой му досажда и Соча изостави затворническото бърбене в дланта и започна да крещи, като че не говори по телефона. „Стоян Шурдилович“ крещеше, като по навик притваряше с лакти прозореца, „наречен Соча. Синът на Ленка и Никола. Заедно се давихме във Власина бе, в трети клас. Как не можеш да се сетиш за Кратуната? Кратуна ми викахте. В трети се давих, а в четвърти изпотроших с камъни прозорците на класната стая.“

Качих се на тавана, за да не слушам останалите знаци на разпознаването. В тънките нишки светлинка, с които слънцето беше надупчило мрака през процепите на покрива, трептеше прах. Миришеше на сухо дърво и стара хартия. Намерих книгите си,

наградите, получени в училището. За завършен успешно осми клас, за много добър успех в седми клас, за отличен успех и примерно поведение в пети клас, за най-добър успех в четвърти клас. Направи ми впечатление, че колкото се връщах назад в годините, успехът ми беше все по-добър. Вместо обратното. А от втори клас изрових стихотворението, единственото, което бях написал в живота си. Бях използвал буквално поетичната свобода сами да си изберем тема. По това време ни плашеха с туберкулозата, за да ни сложат, без много да упорствуваме, бецеже-ваксина. Преживявайки дълбоко заканите, предупрежденията и плакатите, посветих стихотворението на тази жестока болест и получих първа награда по повод Деня на републиката. Зарадван от наградата, която при това беше парична, Соча лично беше преписал на машина стихотворението и го беше запазил между старите документи и хартии, та аз сега отново можех да го прочета.

— Това дете — каза тогава вуйчо ми Фирга, след като прочете стихотворението — ще стане поет или ипохондрик.

Не само че тогава можех да съчиня стихотворение, докато останалите едва сглобяваха едно изречение, да се усамотя и да се загледам в небето, облаците и хората, да сънувам буден, лежейки дълго в леглото, но и сега, след толкова години, докато пиша тия редове, думите ми бликат като порой, а понякога от този порой се отделя точната, истинската и цялото изречение зазвучава особено.

Майка ми настояваше за медицина. Тя не е лесна, но в лекарите виждаше винаги чудотворци, господа, свръхестествени създания, ангели в бели престилки, благодетели и богати хора. Всичко заедно. Хващаше ръката ми, както съдията хваща ръката на боксьора. Показваше пръстите и заявяваше, че са дълги, истински пръсти на хирург или пианист. Като чуеше за пианист, Соча се кръстеше, а със средното медицинско някак щеше да се примири, но разпитал и разбрал, че медицинският факултет, който идва след него, продължава най-дълго, на хартия шест години, а всъщност осем и девет плюс две години безплатен стаж, което е достатъчно човек да си загуби ума и след като той наистина си загуби ума, нахвърли се върху лекарите като върху човешко нещастие. Твърдеше, че нищо не знаят, че техните гробища са най-големи, че години наред напразно трият столовете, защото после всички вършат едно и също: пъхат лъжичка в устата,

термометър под мишницата и наляво и надясно раздават антибиотици като бонбони или дъвка, че и здравите се разболяват. Своего рода лицемери, които те гледат засмяно, провикват се бодро „иха, охо, живо-здро“, докато ти едва лежиш и душата ти излиза през носа, разказват ти приказки и в очите те лъжат с благородна цел. Щом такъв някакъв те потупва по рамото, усмихва ти се оптимистично и ти казва, че скоро ще играеш на сватба, знай, че дните са ти преброени.

„Следвай ветеринарство“, започна след това да се пазари с мен, защото чул, че ветеринарната медицина трае по-кратко, „Лекувай животните, те са благородни. А хората гледай да използваш.“ Но понеже пазарлъкът не успя, нахвърли се върху мен. „Какъв лекар ще е той, бе“, питаше майка ми, като вървеше подир нея из къщи. „Разсеян е и занесен, и с отворени очи спи. Ще зашива наопаки болните, ще забравя в стомасите им ножици, щипки и епруветки. При него пациент жив няма да се измъкне, освен ако възкръсне някой като Лазар.“

Когато се установи, че наистина не съм за медицина, забрани ми да сменям училището. Защото това се разбра едва третата година при упражненията и посещенията в болницата, задуших се от миризмата на йод и лекарства и изплашен от охканията, писъците и полуугасналите погледи на болните, изтръпнал от кръвта, грабнах подлогата от санитарката и започнах да повръщам. Кръвното ми спадна, строполих се в безсъзнание. Прибрах се вкъщи с отмалели крака, като след операция, и потиснат дълго лежах на леглото. „Три години избутахме“, слушах със затворени очи гласа на Соча, „а на четвъртата намери да се превземаш.“ Отварям очи, виждам го над леглото със сбръчкано, загрижено лице. „Ставай, синко“, грухтеше над мен, мърмореше, броеше. „Цял живот се вайкам и проклинам над леглото, като че сакал съм родил. Ставай бе, ще закъснееш за училище! Ставай бе, дете, всички отидоха вече. Събуди се, човече, работата не чака. Опомни се, аман, животът си минава. Отидоха бе, всички отидоха...“, кънтеше в ушите ми тогава, а и днес ми кънти. „Подир топката тичаш като бесен, а от училище на носилка те донасят! Ако от четене изпадаш в безсъзнание, ако от книгата получаваш алергия, сърбеж и безсъние, дай да се откажем от тая ангария и на бърза ръка да изпечеш някой занаят като честен човек, та от собствения си труд да живееш.“

След две години напуснах медицинското и се записах в административното, за да прекарам още две със скучните книги и тетрадки. Това, което тогава ме интересуваше, което обичах да чета, беше по вестниците: снимките на футболисти, дописките от мачовете, големите цветни снимки, славата, която излъчваха тези снимки, и големите черни букви. Съвсем млади момчета, не много по-големи от мене, се усмихваха, тичаха или се снимаха за вестниците, даваха изявления преди и след мачовете, пътуваха по света, а хората се събираха на тълпи пред телевизорите да ги видят. Искях да бъда между тях и чувствавах, че мога да го направя много бързо, без мъчителното минаване през училището, което не бях избрал аз самият и което смятах за излишно. Ако изобщо обичах нещо, то беше дяволската топка. Ако изобщо умеях нещо, то беше ритането, сръчността и дарбата, по тях се различавах от другите и те допринесоха да се прочуе и моето име и да се озове във вестниците. С малки букви наистина и вестникът беше местен, но за мен пишеха на пели три реда, и то много похвално. За него ще се говори още, се казваше на края на третия ред, и тогава, като препрочитах няколко пъти това предвиждане, аз усетих лекия полъх на славата, който стигаше до мен, долетял от големи далечини. Иззад високите ивици на хоризонта, ту мъгливи, ту прозрачно остри, от които ни идваше дъжд и които първи се избистряха и светваха при лошо време.

И тази дописка намерих на тавана. „Наша реч“ от онази година, страницата, която Соча, макар и огорчен, макар и да мразеше футбола, все пак изрязал и прибавил към другите исторически важни книжа. Сгънах я заедно със стихотворението за туберкулозата. Това бяха двете единствени неща, които взех от тавана. От шкафа взех още три ризи, панталоните и бельо, двете дипломки, опаковах всичко в пътническата чанта и се запътих към автогарата да си купя билет за Белград.

Докато чаках да дойде времето за автобуса, разходих се до футболното игрище. Понеже имаше време, седнах на пейката край игрището, обрасло с трева от летните дъждове, и останах там до здрач.

Следобедът беше облачен и задушен, игрището празно, а аз потиснат както никога.

Някаква овца, самотна като мен, пасеше трева близо до наказателното поле, мястото, където най-често ме поваляха и откъдето давах най-хубавите си голове. Шутът ми имаше неправилна посока, не

беше много силен, но предизвикваше у вратаря оптическа заблуда. Когато му се струваше, че с пръсти ще хване топката, тя в последния миг му се изплъзваше и удряше в гредата. Това бяха фалцове с резки отклонения накрая. Истинско умение. Когато бях на шестнайсет години, струваше ми се, че с топката мога да отида далече. Още като шестгодишен тичах подир нея из дворовете, поляните, хуквах след нея, щом я зърнех, ако ще всички да ме чакат: вкъщи да донеса това, за което са ме пратили, в училище — за часа, който вече беше започнал. Лепеше се за краката ми, укротяваше се на гърдите ми, на коляното, колкото и силно да ми я изпатят. И тя почна да тича подир мен. „Големият футболист“, бях прочел някъде, „ще познаете по това, че той не тича подир топката, а топката отива към него.“ „Много неща ти липсват за голям футболист“, каза си думата чичо Негован, който преди петдесет години беше донесъл първия кожен футбол в нашия град. „Слабо скачаш, нямаш бърз старт, нямаш дълъг спринт, левият ти крак е слаб, не си много подвижен, след два фала изпадаш в апатия, след четири — налиташ на бой.“ Старият Негован беше прав, но с течение на времето започна и той да променя мнението си. „И Бобек нямаше отскок“, каза ми наскоро след това, когато вкарах дава гола на пиротчаните. „Нямаше ни нерви, ни сили, и все пак беше най-големият.“ Започна да забелязва каква умея: да улуча противника си в главата от средата на игрището, да намеря пред вратата неочаквано решение, като в шаха, значи да разсъждавам на терена. „И Пушкаш нямаше десен крак“, призна най-после старият фанатик, след като присъствува на мача, на който аз вкарах и трите гола на църнотравци. Започна да вярва в мен точно когато престана да ходи на мачове, защото бе прикован в креслото. „Ще те гледам по телевизията“, каза ми, „ако дочакам да заиграеш в голям отбор.“ Разрив на сърцето го довърши в креслото, както гледал предаването на мача с Испания, но и да не беше се случило това, да беше надживял и орлите дори, пак нямаше да може да ме види по телевизията. Опитах се да изпия шишенце мастило, за да мога да тичам и на този жалък терен. Соча се заканваше, че щял да се обеси, търсеше въже и изброяваше застрашителни примери кои известни футболисти били свършили като инвалиди, бездомници, корабокрушенци и шарлатани, На Ацо Литкалото отхапали ухото на трибуната само защото се провикнал нещо, старият Негован умрял, както гледал мач, а да не говорим за

тези, които играят там, където лани запалиха гредите, защото топката минала през краката на някого си. Изтеглиха мастилото от мен, Соча млькна, но оттогава стомахът ме свиваше от болки, щом много тичам и се запъхтявам. И колко ли тичах! Пуша и гледам израсналата обикновена трева, смесена с плевели и детелина, на средата и пред вратите отгъпкана и превърната в твърди и прашни буци, проядените мрежи висят на гредите и като разкъсана паяжина се развяват на вятъра, сред дълбоката тишина, пред дъжд. Гледам и виждам: това не е игрището, което младият Шурда буден сънуваше.

И по такава поляна трябваше все повече да се тича. Новият треньор, когото едва измолиха да дойде от Белград, всеки ден искаше нещо. Отначало пари. А после едно след друго: да ставаме, когато той влиза, да се обръщаме към него на „вие“, да лягаме в девет вечер, да не пушим, да не седим по кафенетата, да не пием. И да тичаме. С топка, без топка. Особено без топка. В съвременния футбол, каза ни още първия ден, най-важна е играта без топка. Как може да се играе без топка, питах себе си, а после и него. Каква е тая игра без топка и с какво да играя? „Тичане“, отговори той кратко, без да ме погледне даже. И пак тичане, „Тичане, тичане, тичане“, повтаряше, а самият явно никога не тичаше, защото, ако тичаше, нямаше да затлъстее толкова: дребен, тлъст, мазен даже. Не можеше да седне, без да изохка. И пушеше лула, а кога си лягаше, никой не знаеше, защото в кафенето оставаше последен, заобиколен от шприцове и хартии, макар че около него вече чистеха и обръщаха столовете. Хартиите — чертежи, бележки, анализи — изваждаше от чантата и пак ги прибираще, а от чантата не се отделяше. Резултата от тях видяхме на голямото табло, купено специално за нуждите на клуба: нарисувано с тебешир футболно игрище, разделено на квадрати, Полетата А-8 например, А-6 и А-4 се паднаха на мене. По тях трябваше да се движа и да тичам, ако ние нападаме. Когато сме в отбрана, минавам на други полета и там тичам по диагонал и встрани; в случай на наш контраудар затварям полето С-а. Десният нападател излиза напред, а аз поемам неговия човек. И тъй нататък, никой нищо не разбираше. „Ако можеш да помня цифрите — обади се Миша Ножчето, — нямаше да зарежа училището.“ И следващия мач вече наблюдаваше от пейката за резервите. „Футболът е работа“ — предупреди ни треньорът. „Както и всяка друга. Работа, и то упорита! Клубът е предприятие. Всеки има

своя задача и ако един винт отслабне, производственият процес спира.“ Беше довел двама нови като излезли от някаква пещера, кокалести, твърди мъже с големи колене и челюсти, тъп поглед и нечовешки лица. Караше ги да тичат по цял предобед без топка, разбира се, с чували пясък на гърба, да вдигат тежести и да прескачат въже. Като че ще излязат на ринга срещу Клей, а не на наш терен. И когато все пак изтичаха пред зрителите, единият като център-нападател, а другият като защитник, топката започна да хвърчи към небето, в аут, в реката, къде ли не, настъпи блъскане като на турнири на бронирани конници, търкаляне по игрището, драскане, щипане в блъсканицата, дърпане на фланелките, удряне на шамари при тичането, изтласкване на въздуха при скок с помощта на лакти. „Аз не отглеждам копринени буби“, обясни ни треньорът. „Това е мъжка професия, а интелектуалците да вървят в просветата. Плащат ми“, каза, „за да ви включа в Б-група, а който иска да влезе в Б-група, трябва да работи и да слуша.“

— Аз не искам в подлигата — казах му насаме.

Едва намерих случай, защото с чантата си той все бързаше някъде и избягваше частните разговори.

— А какво искаш? — попита ме, като ухапваше угасналата лула.

— В Белград.

Нетърпеливо смучеше празната лула, дишаше през нея, което беше неприятно да се слуша, и при това продължи бавно да върви, като че изобщо не може да се спре.

— Леля ли имаш там? — измънка покрай лулата.

— Там имам публика — отговорих му, като крачех пред него. — Специалисти, драги. Преса и стадиони.

Той се спря, извади лулата от уста.

— Преди всичко — каза и насочи дръжката на лулата към гърдите ми, — обръщай се към мен на „вие“. Това — едно.

— Добре — казах.

— Дали в Белград ще продаваш значки и шапки пред стадионите, никак не ме интересува. Това — второ.

— Все знам и нещо друго — казах обиден.

— Това, което знаеш, там отдавна са отхвърлили като излишно. Ток, дрибъл, фалцет и глупости. За футбола са необходими само две неща: дробове и ташаци. Ясно ли е?

— Не — отговорих.

— Следващия път — каза — слушай добре моите напътствия и всичко ще ти стане ясно.

Следващия път играем в Ниш. Слушаме внимателно напътствията вече всички във фланелки, готови да изтичаме на игрището и да хвърлим към публиката подготвените букети цветя.

— Ако Плъха — чувам тренъора — следва тяхната „осмица“. Барона да се залепи за „деветката“. Роки се заема с „десетката“. Японецът язди „четворката“. Шурда рита топката, връща я на вратаря, вратарят протака с хвърлянето, защитата не философствува, а изкарва в тъч.

— А кой ще играе? — попитах.

— Не сме дошли тук да играем — измънка той след кратко мълчание, изпълнено с тишина, — а да спечелим точка.

Печели ти, каквото си искаш, мислех си, като излизах на игрището, аз съм дошъл да играя. И то с топката. Да ме забележат някои хора, за които знаех, че седят на трибуните. Аз не можех да ги видя сред множеството пъстри ризи и фланелки, които трептяха пред очите ми, докато вървах към оградата и хвърлях цветя на разпалената вече тълпа. Но знаех, че седят там някъде, пушат и мълчат, наблюдават в очакване да забележат нещо талантливо.

— Ей ти, маймун — провикнаха се от публиката към мен, след като хвърлих букета. — Зарежи цветята, бери банани.

Така значи, ръмжах в себе си и аз ядосан. Така значи, уважаема публико. Вместо да разигравам топката, както беше предвидено, аз я прекарах през краката на противника, щом дойде до мен, заобиколих го и шутирах топката в пролука между двамата и повторно се срещнах с нея след петнайсетина изтичани метра. Вратарят вече беше тръгнал към мен, но аз му изпратих нова кифла. Докато той размахваше огромните кожени ръкавици около собствената си глава, топката го заобиколи в мека парабола и се пъкна в мрежата, като я опъкна. На игрището настъпи тишина, а от трибуната се чу ясно ругатня. Това е само първият, уважаема публико, шепнех си, предчувствайки, че това е мой ден. За втория се откри възможност още в следващата минута. Уплашеният ми пазител всъщност се беше разминал с топката и просто ми я подари. Трети не се опита дори да я вземе, заби лакът в стомаха ми и аз направих още две крачки, клекнах на колене и паднах

на лакти. Останах известно време в това положение, вперил очи над самата трева, и се опитвах да си поема дъх, докато около главата ми се трупяха многобройни крака.

— Какво прави оня долу? — чух гласа на съдията.

— Търси четирилистна детелина — отговори някой.

Опитаха се да ме изправят на крака, но, омекнали, те се подвиваха, като че са от пластилин.

— Следващото симулиране — каза съдията, пред когото ту кляках, ту падах — ще приема като нарушаване правилата на играта.

За да не бъде наказан, значи трябваше да се изправя. За да остана прав, трябваше да бягам от топката. И от очертанятията на игрището. Оттам хвърчаха камъчета, летяха плюнки, дребни монети, запратени от трибуната, удряха помощник-съдията в гърба и в главата. Не знам кой ми залепи шамар, докато наблюдавах тия неща, и аз избягах в средата. Там някой ме настъпи, когато възнамерявах да скоча и да вкарам гол с глава. Всъщност осакати ме. Успях отново да скоча след десет минути и вратарят използва това да ми пъкне пръст в окото. Полуослепял, пропуснах топката и се докопах до някакво живо създание. Тоя веднага се сгромоляса. След това, доколкото успях да видя със здравото око, съдията ми посочи жълт картон. По-добре да ми беше показал червен, щях да избягна всичко онова, което по-късно ме сполетя. А така трябваше първо да слушам бележките на нашия треньор. По време на почивката той започна да снове нервно насам-натам из съблекалнята, докато ние седяхме целите лепкави от пот, плюехме и смучехме лимони. От резултата беше доволен, но от играта не. Особено от моето мотаене по игрището и излежаването на тревата. Взе празната бутилка кока-кола, която въртях в ръката, помириса я, загледа се в нея срещу светлината от прозореца.

— Казах ви — добави между другото — тук нищо да не пиете. Могат да ви отровят.

— Не съм пил — обясних. — Замериха ме с нея, като минавах.

— Разбира се — той пъкна бутилката в джоба. — Срещу зайците всеки дига крак. По-твърдо във второто полувреме! По-твърдо!

Второто обаче трая само девет минути. В осмата минута капитанът на противниковия отбор отсъди единадесетметров наказателен удар в своя полза. Сложи топката на бялата точка и поиска от съдията да потвърди присъдата. Държеше се за ташаците, които

нашият вратар уж му бил смазал. Съвсем объркан, съдията изтича да се съветва с помощника си, с оня, когото от трибуните замерваха с дребни монети. През това време нашият вратар се престори, че е получил сътресение на мозъка, а Ацо Плъха — тежка вътрешна травма и се търкаляше като заклан. Това беше знак за лекаря на клуба да затича с драматични, големи крачки по игрището, с чанта фалшиви инжекции. Тревожно опипваше Ацо, клекнал до него, а той се мятеше и превиваше, докато един камък, изхвърчал отнякъде, не му разцепи главата. Тогава дотичаха санитарите с носилки. След тях — зрителите.

Аз бях вече в жалко състояние. Злополучната идея на нашия треньор през полувремето да сменим фланелките си, за да объркаме противника, ми натрапи техния лъв нападател. Винаги объркан, сега той още повече се обърка и тръгна подир мен по игрището, привлечен от седмицата на гърба ми. Пухтеше край ушите ми, псуваше ме, заканваше ми се, спъна ме, както се бях затичал, а докато лежах на тревата, стъпи на ръката ми. С окървавена ръка и одрана кожа на крака гледах настъпилата всеобща суматоха, боя и бягането. Такъв ме заведоха в милицията.

Там ни разпита началникът на участъка. Човекът бе съвсем смутен, обезумял от докараните ранени и изплашен, че за всеки ще трябва да изготвя отделен протокол.

— Кой ви е ударил? — запита той помощник-съдията.

С навито знаменце той посочи някакъв мрачен тип.

— Кой ви е откъснал ръкава?

Той посочи друг.

— А кой ви е заплюл?

Знаменцето се насочи към техния център-нападател.

— Така размахваше знаменцето и на мача — каза център-нападателят — и сега се чудиш защо си изял боя.

— Всъщност — призна си помощник-съдията — след като ме удариха по главата, за много неща не си спомням.

— Ако става дума за плюенето — намеси се главният съдия, — и по мен плюха.

— Само ви напъхах свирката в устата — призна център-нападателят, — докато се боричкахме за картоните.

— Какви картони? — попита началникът.

— Червените. Размахваше червените картони пред носа ми. Като че сме на корида. Подлудявам, като видя тези картони. Може и да съм ударил някого, но не знам кого.

— Мен! — пристъпи треньорът, като закопчаваше сакото и сваляше шапката си. — Позволете — обърна се към началника и се поклони. — Василевич, треньор на гостуващия отбор.

— А вие какво сте правили там? — попита началникът толкова объркан, че започна да крещи.

— Душеше Шабан — каза център-нападателят.

— Не го душех — поправи го треньорът, — само го бях хванал за врата.

Понеже началникът се взираше в него, той обясни:

— Искях да го вдигна.

— Откъде?

— От земята. Лежеше на земята.

— Шабан — извика началникът техния ляв нападател. — Дигаха ли те, или те душеха?

— Моят мъчител стана от пейката, на която седеше, и накуцвайки, се домъкна до масата на началника.

— Какво е това в крака ти? — попита го, като се вглеждаше в бута му, по-право в гащите, от които се подаваше малка дръжка.

Точно исках да се обадя, да го обвиня за окървавената ми ръка и одраната кожа, по това ножче ме преряза.

— Ти илюзионист ли си? — попита началникът. — Факир? Какво си?

— Ляв нападател — отвърна Шабан спокойно.

— Веднага да извадиш тоя нож — започна да крещи началникът — и да превържеш раната.

— Първо да се констатира с протокол, че ножът е тук.

— Добре — каза началникът. — Тук е.

— Да не излезе после: лъже Шабан. Това е стара рана и други приказки.

— Добре — кресна началникът и удари с юмрук по масата.

— Това е старата рана — продължи Шабан упорито, като нави десния си крачол. — А тази сега ми направиха. Да влезе всичко в протокола навреме.

— Ще отбележим всичко — кресна началникът ядосан и сърдит.
— Ти си върви сега.

— И това тук — добави Шабан, като наведе глава и с пръсти докосна косата на темето си.

— Там пък какво има?

— Стъкло от бирена бутилка.

Насила го отведоха в амбулаторията.

След това игра в отбора още дванайсет години. Мина даже и в по-добър. Един отбор от Б-група му плати добре, за да се прехвърли там, и от всички ни, които по това време играехме футбол, Шабан, наречен „сатъра“, игра най-дълго.

За мен, наопаки, това беше последният ми мач. Два месеца не тренирах. При рентгеновия преглед установиха, че ставата на лявата ми ръка е пукната. Одраната кожа отгоре береше. А дълбоко в мен, в онова, което наричаме душа, нещо като че беше гноясало и пулсираше болезнено. И така си остана, за да ме мъчи и да ми напомня за младините и за изгубената слава. Два месеца почивка беше достатъчна всички да изтичат напред и никога вече да не ги настигна. Дробовете ми бяха малки. А ташаците, за които треньорът държеше, исках да запазя на всяка цена.

Разчитах, ако човек може изобщо да разчита на нещо, че първата година в Белград ще ми бъде най-трудна. Не очаквах обаче, че втората ще бъде по-трудна от третата, а третата — по-лоша от втората.

Отначало се залавях за всяка работа. Единствено не продавах значки и шапки пред стадионите. Но продавах новогодишни честитки, книги по предприятията, разтоварвах вагони, разнасях мляко по домовете. И всичко по шест-седем дни. Толкова всъщност ми бяха достатъчни, за да ми омръзне работата. Дори следях и купувачите в големия магазин на самообслужване. Не знаех даже къде ме изпращат, докато с упътването от бюрото не се озовах пред управителя.

— Фигурата е подходяща — каза той доволен, като ме огледа. — Лицето точно каквото ни трябва.

— Какво лице? — попитах объркано и подозрително.

— Невинно — отвърна той. — Невинно и наивно. Простодушно.

— На вас, доколкото разбирам, ви трябва як, високи глупав човек?

— Така трябва само да изглежда — поправи се той. — А всъщност трябва да бъде като видра.

Поведе ме между гондолите, пълни със стока.

— Нашите купувачи, другарю Шурдилович, общо взето, са честни. Общо взето — подчерта и направи значителна пауза. — Но — продължи, като се разхождаше бавно — ако всеки петдесети вземе само по една дъвка — само една дъвка, спокойно ще стигнем дотам, да затворим магазина.

Спря се и се вгледа в мен.

— Крадат значи дъвки?

— Всичко крадат. Сардели, пасти за зъби, консерви, ножчета за бръснене, ментови бонбони, шоколади, тапи за бутилки... Кой каквото свие!

— Че и тапи ли? — почудих се.

— Миналия месец — каза той — липсваха 67 тапи.

— Че що за хора са това — попитах, — да крадат тапи?

— Такива като вас и мен. Същите хубаво облечени. Дами и господа. В кожени палта, с пръстени на ръцете.

— Значи липсват тапи?

— Липсват — сви рамене. — И вие затова ще сте тук. Да се разхождате... да наблюдавате. Да залавяте, ако се наложи...

За разлика от другите служби, от тази се отвратих още първия ден. Вуйчо Фирга, у когото се отбих да се наям на обяд, искрено се изненада:

— Ти да ловиш апаши! Ти, комуто задигнаха портмонето в трамвая. От гърба ти, смъкнаха палтото. Шапката — от стола в кафенето. Ръчния часовник в банята. Пижамата от прозореца. От ръцете ти вземат нещата. Кой както може те обира.

— Защото — обясних — не внимавам. Тук ще гледам.

— В какво? — попита Фирга.

— В лицето, смятам. Когато някой е гузен, по лицето му личи.

Той се наведе през масата, облегал на лакти и съвсем се доближи до мен.

— А какво ще кажеш — попита — за *мое* лице?

Навяра в мен грубото си, набраздено от бръчки лице, преждевременно остаряло, с гъсти вежди, рядка коса и необръсната брада.

— С това лице — каза — винаги бях съмнителен за някои, но никога нищо не съм откраднал. От мен крадяха. Онези, с лице на апостоли. Напразно ще гледаш в лицето. Защото крадецът, синко, няма само едно лице като мен. Той има цяла дузина. Едно за работа. Друго за жената. Едно за началника. Друго за събранията. Едно за вестниците. Едно като купува, друго като продава. А кое е истинското му и той вече е забравил.

— От крадците няма полза — намеси се майка му, моята стара и стисната баба.

— Ами — каза Фирга — потърси си сваятна работа.

— А отгук вземи аванс — пак се обади баба. — Преди да са те изгонили.

Четири дни се разхождах между гондолите, не забелязах нищо съмнително. На петия застанах в дългата редица пред касата, веднага след Боб, мой земляк и приятел от детство, когото дълго не бях виждал. Почудих се, че е брадясал, занемарен, като сдъвкан, защото по телевизията го видях като манекен за костюми и ризи.

— Здравсти, бате — каза ми, като усети ръката ми на рамото и се обърна. — Как си?

— Аз съм добре — отвърнах, — а ти май рекламираш есенния комплект за бездомници.

— Отказах се — обясни с гримаса. — Сега искат манекенът да се кълчи като гърла. Не мога.

Подаде ми визитна картичка с гравирани букви: „private manager“.

— Ако ти потрябва нещо — каза галантно, — обади ми се.

— Какво да ми потрябва? — попитах, като обръщах визитната картичка.

— Каквото и да е. Мога да ти помогна за много неща. Само ела и кажи какво искаш.

— Искам — казах — да върнеш това от джоба.

Вече бяхме близо до касата. Говорех тихо.

— Кой джоб? — попита той още по-тихо.

— Левия.

Мълчим, пристъпваме към касата. Той си мърмори нещо.

— Не разбирам какво имаш предвид — прошепна.

— Машинката за бръснене.

Направихме още една крачка.

— Така значи — продължи да шепне — Дотам ли си стигнал? Да залавяш приятелите си. Да дебнеш най-близките си. Това е неморално. Не очаквах подобно нещо от теб.

— Ще извадиш ли машинката?

— Нямам никакво намерение.

Вече бяхме съвсем близо до касата.

— Такъв срам не мога да си позволя — чух го как съска. — Заради една жалка машинка за бръснене.

— Нищо, че е жалка — прошепнах, — оттук може да излезе само платена стока.

— Плати я — каза.

Зяпнах. За разлика от мен той умееше да намери изход от всяко положение.

— Ти си ми приятел — свирна през изкривената си, леко отворена уста. — В момента не съм в състояние. Едва стартирам на новата си служба.

Мина покрай касата, като плати само сарделата и пастата за зъби.

— Леле — казах гласно на вратата, — как ме е наказал господ, какви приятели ми е дарил!

— Не се вайкай като лелка — каза той строго, сега вече свободно и гласно. — Не си в състояние да намериш решение на най-проста ситуация. Плати тази глупава машина и край. И се обади — добави, като си тръгваше.

Същия следобед ме извикаха при управителя.

— Как сте могли да го пуснете? — попита ме той нелюбезно, служебно.

— Аз платих тази глупава машинка — казах.

— Първо — отвърна той още по-нелюбезно, — нашите стоки не са глупави. Второ: и вие сте под наблюдение. Защо сте пропуснали един крадец?

— Приятел ми е — признах.

— Трето — продължи той, — в тази работа няма приятели. Ами за гушата и тук. Това е всичко, което се иска от теб.

— За гушата ли? — попитах, за да съм сигурен.

— За гушата — потвърди той.

След два дни домъкнах при него един с кошница, беше се опитал да я изнесе от магазина. И бях го хванал за гушата, макар че беше по-възрастен от мене и много добре облечен, с електронен часовник на ръката, с много благороден вид, също като онези, които крадат тапи. Гледаше ме смаяно, докато го побутвах в гърба и го мъкнех към управителя.

— Охо — каза той, като го отмери. — Теб, птицо, те познавам отнякъде.

— Свил кошница — казах — под мишницата и на улицата.

— Само кошница ли? — попита управителят.

— Гледаше и други неща — съобщих нехайно, — пипаше ги, но кошницата, изглежда, най-много му е харесала.

— Е, да — потвърди управителят, — кошницата е хубава. Така ли, птичко?

— Моля? — измънка заловеният и проточи врат.

— Хареса ти нашата кошница, така ли?

— Вашата дяволска кошница — отвърна човекът нервно — съм изнесъл, защото съм разсеян.

— Грижи те морят, а? — управителят направи някаква изкривена гримаса.

— Не зная къде ми е главата! И кой ви е позволил да се обръщате към ме така?

— А как, птичко, да се обръщам? Как се казваш?

— Светозар — измънка заловеният.

— Значи Тозо — продължи управителят, — имаш ли някакво презиме?

— Презимето ми е Миличевич. А вие ще ми кажете вашето.

Даде му легитимацията си и някаква друга карта. Управителят ги прегледа, стана и му ги върна.

— Извинете, другарю Миличевич — каза, — станала е грешка.

Изпрати го даже до вратата.

— За случая ще си поговорим — каза Светозар, като свали ръката от рамото си. — Някаква горила да ме хваща за гушата на публично място... такъв срам няма да допусна.

— За гушата ли? — смая се управителят, преди оня да излезе и да тръшне вратата пред носа му.

Управителят гледа две-три секунди тръшнатата врата, като че размишляваше нещо, после изведнъж се обърна и отиде към бюрото си, взе кочан разписки и започна бързо да пише.

— Защо бе, братко, пусна тая птица? — попитах.

Той откъсна това, което беше написал, и ми го подаде.

— На — каза, — това е заплатата ти за шест дни. Вземай и изчезвай.

— Защо да изчезна?

— Защото не различаваш крадеца от другаря Светозар Миличевич, началник на Инспекцията по търговията в общината.

— Имаш предвид тая птица? — попитах и посочих вратата.

— Не наричай другаря началник птица — развика се той нервно.

— Но ти го кръсти така — казах. — Ти го нарече птица.

— Вън! — провикна се той.

Доближих се до бюрото, на което седеше, облегнах се с ръце на ръба и се наведох към неговото лице, леко отметнато назад и станало изведнъж тревожно.

— Ти ли — попитах — искаш да ме изпъдиш?

— Излизай — повтори, като държеше главата си малко по-далеч от мен, страхувайки се от разни евентуалности.

— Никой не може да изгони Шурда.

— Така ли? — попита все така предпазливо. — А защо не може?

— Защото Шурда сам си отива — казах. — И то през главната врата! А ти, братле, ще се измъкнеш оттук през миша дупка.

Взех разписката и тръгнах вратата още по-силно от началника на инспекцията.

При Благой Стоилкович ме изпрати вуйчо ми Фирга. Навярно изпитваше угризение на съвестта, задето се блъскам по разни стаи из града, вместо да спя при него, и гледаше да ми намери работа, след като вече не може да ми осигури легло.

Благой Стоилкович, земляк естествено, с частна таксиметрова кола, голям бохем, да не кажа пияница, ме прие в болницата. Лежеше в травматологичната клиника с превързана глава и с ръка в гипс до рамото.

— Имаш ли шофьорска книжка? — попита ме, като едва говореше през превръзката, която покриваше носа му.

— Имам военна шофьорска книжка — отговорих.

— И тези другите не са по-добри — прошепна той. — Всеки садист и психопат може да я получи и после гази хората по тротоарите.

Аз мълчах потиснат от вида на работодателя си.

— Издържал съм и допълнителен изпит — каза след малко, за да прекъсна мълчанието. — И съм подал молба за шофьор в градските таксите.

Със свободната си ръка той се хвана за куката над главата си, издърпа се малко по възглавницата нагоре и зае седящо положение.

— Карай я една година — каза тихо, — докато се оправя. Да не бездействува така колата. От мен фирмата и колата, от теб — возенето и разноските. Спечеленото — наполовина.

Аз пак мълчах, а той го изтълкува като колебание от моя страна.

— Няма какво да се тревожиш — каза, като едва си отваряше устата, — че левият фар е строшен, а калникът чукнат. Другата кола е съвсем строшена. Смачках пластмасовия трабант като кофичка от кисело мляко. Моята кола е като танк. В нея си напълно сигурен.

— А откъде са тия превръзки? — попитах.

— Наби ме собственикът на трабанта — измърмори през превръзката. — Преби ме с щангата, докато си търсех визитната картичка.

— А защо — попитах стеснително — сте търсили визитната си картичка?

— Навик от чужбина — въздъхна и си пое въздух през дупката на превръзката. — Там, като чукнеш някого, разменяте си визитни картички и се разделяте с добро. Всичко останало уреждат

специалистите. Тук — кой кого с каквото закачи. Без щанга не излизай от колата, ако ще да гори.

Стори му се, че съм се изплашил и побърза да ме успокои.

— Това става много рядко — каза. — Когато объркаш педалите за газта и за спирачката.

— Как може... да се объркат?

— Може, като се объркат питиетата. Ама ти, доколкото разбрах, не пиеш и няма защо да се тревожиш, трябва само да внимаваш за онези отзад, някой да не те тресне по главата.

— Защо да ме тресне?

— За нищо. От яд. Малко ли има луди? Всеки негодник и криминален тип може да се изтегне на задната седалка.

Докато подписвахме договора — той с лявата ръка, изведнъж се ядоса и се разприказва през превръзката.

— Младоци не вземай — посъветва ме накрая. — Нахални са, крещят, превръщат задната седалка на публичен дом. Сватби избягвай. Много пият на тях. Карат те да надуваш клаксона и все някой ще ти повърне в колата. Щом видиш пиян, махай го. И уличниците. Те само бели носят.

— А кого да возя? — попитах смутен.

— Най-добре никого — отвърна ми и ако превръзката не му пречеше, струва ми се, щеше да се изплюе.

В края на краищата натрапи ми своята бричка. Щом хванах кормилото, разбрах, че е бричка. При пробата вървеше отлично. А след като изчуках и лакирах калника и поправих фара, започна все нещо да й става. Един ден се скъса задната ос. Колегите като че искат да ме бият. Само дето не ми надупчат гумите, като ме видят на пиацата. Бях принуден да обикалям из града, а това чудовище гълта бензин, като че съм арабски шейх. Масло харчеше наполовина, другата половина изтичаше, за да личи къде сме минали. И всичко това посред лято, постоянно целият в пот и разкиснат под нажежената ламарина, в лошо настроение, както и хората, които возех. Гледах да бъдат пристойни хора и трезви. Един такъв много добре облечен все мълчеше, докато го возех до летището, учтиво ми се усмихваше, после слезе и се изпика на колата ми. Докато разбере, че е вземал опиати, той вече закопчаваше панталоните си.

— Нямам да ти платя, приятелю — мънкаше през набъбналата си уста. — Убий ме, нямам.

Изчезна с всички китари, които свиреха в главата му. А следващият, когото взех на връщане, се изтегна на задната седалка и веднага задряма.

— Къде желаете? — попитах го, докато минавахме моста „Газела“.

— Вкъщи — измърмори сънен.

— Къде е тази къща? — попитах все още спокоен. — Улица? Номер?

— Момент само — измърмори пак и продължи да мънка. — Наскоро се преместих при една баба...

— Какво става днес? — не можах да се въздържа. — Каква баба пък сега...

— Отвратителна баба — обясни той. — Пуши лула, гаси лампите, цяла нощ кашля. Искане наема в началото на месеца. А аз нямам и на края.

Добре си каза човекът: нямам пари.

— Пукната пара нямам — добави, а после, след кратка пауза, — даже за цигари нямам.

— А за таксито? — попитах и гласът ми вече загрубя.

— Какво ти такси? — каза.

— За това тук — креснах и ударих с ръка по кормилото. — Не виждаш ли надписа отгоре?

— Нищо не виждам — потвърди сънено той. — От Испания все на стоп пътувам. От Коста Брава.

— Там ли изпи парите си?

Вместо отговор чух как издрънча десният амортисьор. Като че влачех консервена кутия по калдъръм.

— И сега аз те возя без пари вкъщи, а? — избухнах.

— Аз често пътувам на стоп — каза ми той ясно.

— Абе кой се вози с такси на стоп? — подвигнах, докато амортисьорът чукаше право в главата ми. — Къде си видял такова нещо? Да ви возя без пари насам-натам, наркомани и пройдохи...

— Какво ти стана изведнъж? — чух го изплашен.

— Луд съм!

Натиснах трескаво газта. Но и тя не беше нещо в ред.

— Вие се преструвате на луди — казах, — а аз наистина съм луд.

Той се изплаши, започна да се върти.

— Аз мога и да слеза.

— Не можеш. Един слезе, но ти няма да слезеш, докато не платиш.

— О, хора — съвсем се разсъни. — Как можах да налетя точно на такова нещо...

— Имаш приятели — крещях аз. — Ако нямаш пари. Имаш роднини. Продай телевизора, вземи заем.

Паркирахме пред жилището на жена му. Едва влязох в уличката, защото беше тясна и мрачна от дърветата. Тротоарите пълни, задръстени с коли и моята бронирана кола остана на средата на улицата да бръмчи и изпуска маслото на асфалта.

— Тя само формално ми е жена — осведоми ме той. — От нея избягах при бабата.

— Жената е жена — отговорих, след като му взех личната карта. — По закон е длъжна да те издръжа, щом теб не те бива за нищо.

Слезе, половин час го няма. Натискам клаксона в нощта като кораб, който вика за помощ. От тъмнота изскочи милиционер.

— Викам клиента — обясних му. — Викам един мошеник, бараба, нищожество.

Показах и личната му карта. Той поиска моята. И 100 динара.

— Дребни ли? — казах вече не на себе си. — Искате да ви разваля ли?

— Глоба — каза милиционерът. — Улицата е еднопосочна.

— Откога?

— От вчера.

— И веднага за гушата? Няма да платя. Нямам.

Той започна да пише нещо.

— И на мен никой не ми плаща.

— Пиша до инспектора — обясни ми той.

— Пиши — казах. — А хулиганите минават край теб. Докато ти пишеш.

— Мога и кръв да вадя.

— Можеш да ми извадиш и апендикса — казах. И зъбите. Само парите не можеш. Нямам.

Така ме взеха на мушката. Инспекторът ме глоби петстотин динара и ме запомни като нахален шофьор и побойник. А оня се върна от жена си без пари.

— Ще трябва да отидем до майка ми — каза, когато се появи от тъмното, мръсен и чорлав, какъвто се беше домъкнал от Испания.

— Каква майка пък сега? — попитах още зашеметен от милиционера.

— Моята майка. Майката все пак е майка.

— Къде е тази твоя майка? — попитах вече малко смирено, отчаяно.

— В Борча, комплекс Греда.

— А жена ти? — поклатих глава. — Какво каза жена ти?

— Каза да пукна.

— Да пукнеш ли?

— Да.

— Ами пукни!

Запалих мотора и му хвърлих личната карта през прозореца.

— Заслужава си да пукнеш.

Последваха още две глоби за някакви си дреболии. Един ми напъха в колата куче, голямо като теле.

— Кучето трябва да слезе — казах.

— Защо? — попита собственикът, докато чешеше кучето между ушите, а то изплезило огромен език, диша запъхтяно и вони на стари

парцали.

— Защото не съм кучкар — обясних му с добро. — Да ми оставиш бълхи на задната седалка, да ми лизне врата, докато карам, и отиваме на кино.

— По-чисто е от теб — започна той веднага да обижда, като премина на ти. — Прадедите му са спали в спалнята на граф Бернадот.

— То може да знае и до сто да брой, ама ще слезе...

— Не може то да слезе — кресна пътникът надутото, — а аз да остана.

— И ти ще слезеш — казах, — разбира се — и отворих вратата, като внимавах кучето да не ме закачи с езика. — И то по-бърже, докато не се е изпикало.

Друг тип веднага започна да пуши. При цялата воня, която вдишваме, извиха се кълба сладникав синкав дим от лулата, която димете над брадичката му.

— Моля, изгасете лулата — казах най-пристойно, учтиво, съвсем кротко.

— Не може ли да се пуши? — попита той.

— Тук пише — посочих му малката табелка, но се постарях и да му обясня, — хаби се кислородът и без това не ни достига.

— Защо не отворите прозореца? — попита, но лулата не угасва.

— Заради синузита. Усещам как всеки момент ще пламне. Уби ме течението от тази страна.

— Тогава моля ви — поиска — карайте малко по-бързо.

— Не мога.

Колата наистина едва вървеше.

— Защо не можете?

— Защото е нанагорнище — обясних.

— Ами — попита, като продължаваше да дими на всички страни — това лифт ли е или кола?

— Свещите — обясних учтиво, — свещите са загорели и два вентила изпускат.

— Можете ли поне да спрете малко? — попита той след кратка пауза, изпълнена с дим.

— Това мога — казах услужливо. — Да спре винаги може.

Спрях до тротоара. Той слезе, тръгна по тротоара. Бързо. И все повече се отдалечаваше. Слязох и аз.

— Къде отиваш? — викнах. — Ей!

Той изчезна между хората. Гледам, псувам, хората ме блъскат, заглеждат.

Върнах се при колата, която бръмчи на място. Вместо маслото, което бях поправил... виждам, капе водата. Напсувах бога и подкарах колата. На задната седалка вече седеше нов пътник.

— Да го пречука човек — казах. — Да го пречука и да спи спокойно.

— Моля? — попита пътникът.

Ровеше в чантата си, вадеше нещо и записваше.

— Без тояга — казах — ред няма да има. На събрания можем да си приказваме, но докато не заиграе пръчката, на човек не му идва умът в главата.

— Ако ви разбирам добре — попита пътникът, — имали сте намерение да биете някого?

— Не мога да оставя колата на улицата — признах си, — иначе той нямаше да се измъкне читав от ръцете ми. Та ако ще да го бях оставил чак на Конярника.

— Спрете тук — поиска пътникът.

— Какво има пак? — казах, а чувствавам, че нещо става.

— Тук ще слеза — каза.

— Така ли? — обърнах се към него.

Виждам, че и той нещо драска.

— А защо изобщо се качи в колата?

— Да проверя.

Наплюнчи пръстите си, за да прелисти разни хартии, които беше поставил на скута.

— Не обърнахте брояча, макар че се качи нов пътник.

— Защото — обясних — гонех предишния.

— Второ — продължи той. — Гоните клиента и искате физически да го нападнете.

— Мога — казах — и теб да напада.

— И това ни е известно — продължи той. — Че се заканвате на клиентите. Имаме подобни сигнали.

— Ама ти шпионин някакъв ли си тук? — попитах.

— И това ни е известно, другарю, знаем, че обиждате клиентите, които не ви харесват.

— Който не ми харесва — признах, — изобщо не го пускам в колата.

— Това е четвърто — записа оня.

— Ти например хич не ми харесваш. Ако не беше се промъкнал зад гърба ми, никога нямаше да се качиш в колата.

— Обиждайте, обиждайте — каза той кротко.

— Как не те е срам — обърнах се съвсем към седалката — да ми правиш мръсно, а аз да те возя честно.

— Не ме е срам — отвърна, като закопча чантата си. — Срамота е, другарю, че имаме такива шофьори на таксите, Белград е европейски град.

Тогавя ми взеха три хиляди съгласно решението на оня същия инспектор. Останалото, което успях да спечеля, ми грабнаха други: автомонтьори, продавачи на бензин, продавачи на резервни части. Коего оставаше, след като покривах дълговете и разписките, вземаше собственикът на колата, който лежеше в болницата.

Или другите нещо не бяха в ред, или аз бях способен за нещо друго. За това не бях. Да се надпреварвам по улиците, да псувам по пиациите и да доказвам, че не съм откраднал позволителното за работа, не ми вървеше. Често наблюдавах ръцете си на кормилото, докато колата стоеше на червено. Зад мен или истерично съскайки се препираха мъж и жена, две нещастно свързани създания, или се смееха и вдигаха врява младежи, напълнили колата до покрива, а аз гледах пръстите си, които леко трепереха на кормилото. Това бяха пръсти на пианист или хирург. Майка ми имаше право може би в своите бълнувания, а аз ги бях зацапал с масло, плюех в тях, за да върна дребни пари, порязвах ги, дращех ги, наранявах ги до кръв, като сменях гумите, лягах под ръждясалото шаси да видя коя износена част пак се е откачила. С лека ръка оставих тази таратайка, върнах я на собственика, платих, издължих се на всички, които ме гонеха за дългове, и всъщност след шест месеца тежък физически труд останах без пукната пара. След като се мятах три години като акробат в Белград. Равносметката беше поразителна.

На края на четвъртата година равносметката стана още по-лоша. Напуснах и Любомир Кустудич, разделих се с Анчето, останах и без работа, и без пари.

Докато размишлявах какво да правя и си гладех единствените здрави панталони, в стаята ми влезе господин Константин Веселинович, собственик на квартирата, в която живеех.

— Нощем се гладите — каза негодуващо. — А така не сме се пазарили.

— Не мога да ходя смачкан.

— Аз как мога? — попита той.

При него наистина всичко беше смачкано: и дрехите, и лицето. Бих казал и душата. Мъкнеше се в износени чехли по изгърканите килими из празните стаи на четиристайния си апартамент, тихо крачеше и все се взираше във вехториите си по ъглите и стените. От аристократизма му не беше останало нищо, освен дългия пъстър халат, с който се движеше из къщи като призрак.

— Виждам, купили сте си и електрическа печка измънка и я опипа да види дали е включвана.

— След като не искате да оправите радиатора.

— Можете да си купите газова — продължи той като глух. — За електричеството точно сме се уговорили.

— Уговорили сме се преди всичко — казах нервно — да не влизате в стаята ми.

— Все трябва да поговоря с някого — въздъхна той. — Папагалът ми оглупя от вас, от паленето на лампата в коридора нощем. Не иска да разговаря повече. Устата не си отваря.

— Още нещо има ли? — попитах аз, като гладех бързо, за да не ми измъкне шнура от контакта.

— Има. Пак сте пържили мекици.

— Не сме се уговорили да гладувам. Понякога, казахме, ще си изпържа яйце.

— Яйце — поклати той глава, — но не мекици. Аз вечерям студен качамак, а вие ми опушвате цялата кухня.

— Ако вие сте минали на птича храна, това си е ваша работа. Аз трябва да ям.

— И аз трябва да ям, а на птича храна минах, защото не сте ми платили наема за този месец.

— Ще го платя.

— Кога? — впери дребните си очички в моите.

— Не знаех, че животът ви зависи от моите 2500 динара.

— 3000 динара — поправи ме той.

— Откога 3000?

— От този месец.

Оставих ютията, загледах се в старото му, сурово лице и почувствувах някакъв студ, нещо като течение. Само трийсет години го разделяха от снимката, която висеше на стената, снимка на малко преситен млад мъж, но засмян и пълен с живот, с коса на едри вълни, сниман на плажа в Макарска през 1940 г. Трийсет години, които на мен тепърва ми предстояха.

— Най-напред се уговорихме за 2000 — казах. — Когато поскъпна шоколадът, увеличихте го на 2500, макар че, доколкото знам, не ядете шоколад. Сега какво пак е поскъпнало? Протезите ли?

— Зимните спортни екипи — отвърна и изтегли шнура от контакта.

— Да нямате намерение — попитах — да отидете да се биете със снежни топки в Кранска гора?

— Някога, господине, аз прекарвах зимата в Гренобъл.

— И аз ли трябва да плащам за вашите спомени? Всеки месец по петстотин повече?

— Не всеки — поправи ме. — Само този, защото от първи, господине, ще трябва да си потърсите друга квартира.

— Как да ви разбирам? — попитах, като гледах вече гърба му.

— Като предупреждение за напускане. Изчезна тихо.

За три години това беше шестият наемодател и шестото предупреждение по ред. Вземаха ми наема даже предварително за няколко месеца, но и това обирджийство не помагаше. Щом похарчиха парите, започваха да ме мразят като натрапник. Изваждаха нарочно релето на бойлера, за да не мога да се къпя, дразнеше ги, че се прибирам нощем, че паля лампата, да съм свикнал да се движа по тъмното като слепец между техните шкафове и ракли, че кашлям, пикая, пия вода, слушам собствения си транзистор. Всички искаха някакъв безтелесен квартирант, който не се вижда, не се чува и особено не ходи в тоалетната. Още при първата среща, докато ме черпеха с ракия за щастливото настаняване, подчертавах, че не съм такъв, че вземането на душ за мен е много важно и че зъбите си мия сутрин и вечер. Нищо — казваха и вземаха парите. И ме потупваха дори по рамо. Естествено, че ще ги мия. И все пак се разделяхме с ругатни, закани с милиция и съд, а един искаше даже да ме бие.

Беше трудно време, в което нуждата променя закона. Спомних си тази поговорка на Соча, докато с нещата, прибрани в големия куфар, отивах при роднините. Всъщност моят закон беше у роднини да не отивам. Не исках да им дотягам. Ако съм способен, мислех си, да постигна нещо, ще го постигна сам. По-право повече се страхувах да не би те да ми дотягат.

В къщурката на вуйчо ми, която се състоеше от две помещения, намерих баба си, майката на майка ми, на седемдесет и осем години, а може би и повече. И тя самата не знаеше колко са точно. Повече броеше парите, отколкото годините. И без това изглеждаше някак вечна. Със зъбите, повечето от които бяха запазени, стискаше цигарето, старо трийсет години, и ме гледаше подозрително над чинията. Точно обядваше качамак, едно от трите ястия, с които главно се хранеше с лъжица стара четирийсет и пет години. Тя нищо не хвърляше, докато не се разпадне. Скъсаното кърпеше. Счупеното лепеше. Всичко беше кораво, тясно, неудобно и вечно. Освен мъжа ѝ, моят дядо, който някак бързо угаснал, а казват, че бил весел и добродушен човек, с лека ръка и широки пръсти. Черната дреха, полата и забрадката на главата носеше откакто я помня. Струва ми се, че винаги е била вдовица. Качамакът загребваше с лъжица, чист, сух, с малко кисело мляко, добър за кръвоносните съдове, за зъбите, сърцето и храносмилателните органи, а при това и евтин. Облиза лъжицата така, че тя лъсна, после стана да сложи и на мен, зарадвана, че ме вижда, но сдържано, внимателно, докато не се изяснят мотивите на посещението ми с големия куфар в ръка. Това че я потупах по гърба, че хванах главата ѝ с две ръце и се провикнах „леле, бабо, какво правите бе?“ и тъй нататък, веднага ѝ се видя съмнително. Баба не беше няма, често говореше за себе си. Знаеше, че никой не го е грижа за нея и се домъкваме само когато ни трябва нещо.

Вуйчо Фирга, напротив, още от вратата се усмихна широко. Не забеляза моя куфар и започна да ме критикува сърдечно, по навик: защо не идвам при единствения си вуйчо, като ренегат се мотая по Белград вече години, а вуйчо си заобикалям, като че има едра шарка. А той ме носил, докато съм бил още и тъй нататък, и ми се заканваше с пръст.

— Не исках да ви преча — казах.

— Какво ще ни пречиш — почуди се. — Ние сме двама самотни стари хора. Кой може да ни пречи?

— Тук — казах, като се озъртах из стаята — е тясно и за вас двамата.

— За живеене може би е тясно — призна. — Но да се отбиеш на кафе, за един-два часа разговор, все още има място и за теб.

— Знам ги тия роднински разговори — казах, като гледах качамака, който баба изгребваше пред нас. — Започват с кафето, а свършват със спане в твоята пижама.

— Защо ще спиш в моята пижама? — искрено попита вуйчо.

— Защото ще настояваш да остана тук и да спя у вас.

— Че да не съм луд да те карам на нещо невъзможно — каза той.

— Не си луд, но си вуйчо, и то единствен. Къде ще ме пуснеш да се мотая по Белград, като имаш собствена къща.

— Не е мотаене това — намеси се баба, като поставяше четвъртинка или може би две пети от пушената вече цигара в цигарето. — Ще си вземеш някъде стая като другите млади хора. По-добре, отколкото да спите тук един върху друг.

— Не виждам защо един върху друг — казах, поглеждайки вляво и вдясно из стаята към двете единствени легла и креслото в ъгъла. — Ще ми намериш място някъде тук.

— Тук ли? — попита вуйчо и се обърна към ъгъла. — Тук? — повтори, след като погледна куфара ми.

И млъкна.

Искаше да каже, че това е невъзможно, но в същия миг проумя, че все пак е възможно, а необходимо беше още съвсем малко време, за да разбере, че това е всъщност неизбежно.

— Две години чака да се отбие при вуйчо си — каза сърдито на баба — и веднага се хвана за пижамата.

— Исках да дойда като човек — казах. — Когато се замогна и създам нещо. А не като мухльо.

— Доколкото виждам — каза, — дошъл си като мухльо. Разбра значи, че няма да си отида и започна с обиди.

— Ако човек в момента няма работа, пари и жилище — отвърнах, — не значи, че е мухльо.

— А какво значи? — запита баба, проточвайки думите. — Какво значи, искам да ми кажете.

— Значи — рече Фирга, — че са го натирили и от работата, и от квартирата.

— От квартирата наистина ме натириха — признах, — а бръснарницата напуснах доброволно.

Думите ми предизвикаха малка суматоха.

— Каква бръснарница пък сега? — попита баба. — Нали беше почнал да кара такси? — обърна се тя към Фирга.

— Таксито оставих още по-рано — обясних.

— Леле, божичко — въздъхна Фирга, като гледаше качамака на масата. — Какво е това бе, джанъм, какви деца растат сега?

— Никакви — отрязва баба и изгаси цигарата, останала вече осминка, да не дими напразно.

— Работят година на едно място и бягат като от затвор — почна да се гневи Фирга.

— Затова всички работи им са такива — пак се обади баба вече ядосана, грабна лъжицата, с която тъкмо възнамерявах да ям качамака, изви я с кокалестите си ръце, като че е от восък, и така изкривена я хвърли на масата.

— Къопаво, щураво, мърляво, недовършено... през куп за грош. Такива сте, така работите и така живеете.

Взех лъжицата в ръка, обърнах я.

— Сега как ще ям? — попитах.

— Ей така — тя пак я взе, изправи я някак. — Мога и гривна да направя от нея — каза, нави я около ръката и почна да я размахва пред лицето ми.

— Защо не изкриви своята лъжица — казах, — а не сега да ям с ръка.

— Опитай с тази — каза и хвърли на масата старата лъжица, скрита в джоба на престилката ѝ.

На масата издрънча четвърт килограм желязо, излято за вечни времена.

— На сватбата си съм яла с нея — каза сърдито, — всички сватове вече измряха, а тя е все същата. А с вашите днес — викна — до никъде няма да стигнете.

— Да са само лъжиците — заклати глава Фирга, забравил съвсем за качамака. — Вече не мога да купя една тръба. Новите кранове текат, два пъти си изрежеш ноктите и на третия ножичките се разпадат. Апартаментите прокапват, обувките пропускат.

Стана и накуцвайки започна да се разхожда из малката си къщичка. Зидар, родом от Църна Трава, майстор и половина, след като вгради тухлите си в трийсетина великолепни белградски сгради, падна от скелето, счупи си хълбока и се пенсионира. В тази къщурка, която едва бе скърпил за себе си. Както всеки кърпач и скромен човек пестеше най-много, като лишаваше себе си, в своя обсег. Скъси, намали и стесни навсякъде по десетина сантиметра, за да добави от основите към стената, от стената към покрива и да скърпи къщурката. Без да е необходимо, по същия кърпачески нагон, стесни и снижи вратата, намали прозорците, та заприличаха на бойници. И оскъдната светлина, която трябваше да влезе през тях, спираха саксиите, които баба редеше на первазите. Понеже на другите беше строил светли стъклени палати, прозрачни апартаменти, в които паркетът блестеше като мокър, баните им облицоваше с розова и черна италианска керамика, на себе си направи непромокаема къща, без баня, за да мине през вратата, трябваше да се навежда, а сега се разхождаше из стаята и внимаваше да не се блъсне в страничната греда или в абажура, ядосан, че това пространство, което едва бе подсигурил за себе си, още ще се смали. Свикнал да лишава себе си от лукс, а втълпил си, че лукс е всичко, което не е голата необходимост, беше се затворил в помещение, достатъчно за спане и за решаване на кръстословици.

— Не мога да ги разбера — каза, обръщайки се към баба, а аз използвах момента да почна да разопаковам куфара. — Пакети при Годжевац разнасях, когато бях на десет години. Петнайсет килограма железария на гърба. И не избягах. Оплаквам ли съм се? Стражарите при стачката ми засегнаха бъбрека — каза, обърна се и започна да издърпва ризата, за да покаже болния бъбрек, макар че никой не го гледаше, защото баба събираше в тенджерата останалия неизяден качамак, да го прибере и да го изяде утре, а аз бях зает с подреждането на моите неща. — Гестапо го довърши по време на войната — продължи той, като се разхождаше наоколо с вдигната риза. — Бомба уби жена ми. Повече не се ожених, защото при разтоварването на строителни материали една греда падна на крака ми и го премаза на две места. Лекарите отново го чупиха, защото беше зараснал накриво. Тресе ме малария. Едва оживях, паднах от скелето, счупих си хълбока и се пенсионирах. Но никога никому не съм се оплаквал! Оплаквам ли

съм се някому? — обърна се към баба. — Моята работа лека ли беше? — попита мен.

Аз вече бях изпразнил куфара.

— Някакъв нов сорт ли е това? — попита, докато гледаше моите неща, наредени на леглото му. — Някакво ново поколение, гнило, слабовато и разглежено? Или поколението си е добро, ама на теб ти липсва нещо?

— Знаеш ли, вуйко — казах, като затворих празния куфар, — каква е разликата между теб и мен?

— Да чуя — поомекна той.

— На теб други са ти определяли какво ще работиш в живота. А аз сам ще си избира.

Фирга остана с отворена уста.

След петнайсет дни написа писмо на Соча, като го викаше да уредят нещата. Той му отговори, че що се отнася до него, нещата са отдавна уредени. Фирга написа ново писмо. За два месеца изпрати пет писма, а от там пристигнаха две. Като между Сталин и Чърчил по време на войната. Написах и аз едно, дълго като фейлетон, но отговор не пристигна.

Вместо отговор и парите, които бях поискал, пристигна Соча лично. Уж по работа, да уреди нещо около пенсията си, а всъщност да разузнае и провери какво става с мен.

Завари ме в леглото. Някакви болки ме бяха хванали, отмалял, три-четири дни бях на легло. Температурата ми наистина беше нормална, но всичко останало беше ненормално. Мъкнех се из малката къщурка без желание да изляза. Този психически синдром те обясниха като излежаване и щом Соча седна, одумаха ме от всички страни, като мислеха, че спя.

— По цял ден лежи — чух Фирга.

— Ръцете не си изважда от джобовете — чух баба да шепне. — Пукната пара не внася вкъщи. А пащърнакът на пазара е седем десетачки.

— Където двама внасят — добави Фирга, — а трима изнасят, в такава къща берекет не може да има.

Присвил очи, чух как Соча ахка, тихо въздиша, мотае се около леглото, на което лежа, а ми се стори, макар че не отворих очи, че се наведе над мен да провери дали спя.

— Какво да правя? — оправдаваше се тихо, докато пиеха чай, а баба оправяше дюшека на пода. — Гроздето ми изгнива на корена. Само ние старите останахме. Всички избягаха от оня рай на земята. Щом се събудиш, зеленина пред очите ти. Птички пеят. Живее се човешки. Всеки те познава. Кво търси в тая лудница — не мога да проумея. По улиците само дето не се яздите.

— Ами яздим се, ето, и вкъщи — каза Фирга.

Той легна на пода. Соча го прескачаше, излизаше да пикае, връщаше се, сядаше на ръба на леглото, чешеше се и отново излизаше.

— Гази спокойно — кротко се събуждаше Фирга. — Свикнал съм да ме газят.

— И трябва да видиш — обади се баба отново — докъде ни докара.

— Абе на кого се е метнал! — започна и Соча да се ядосва тихо, като все по-нервно се чешеше. — Дядо му беше като Бисмарк. Яйцето на кантар мереше. Измери го и после го дава на заем, да не му върнат по-малко. Майка му два пъти едно кафе вари.

— Откакто дойде при тебе — прошепна баба.

— При мен не се харчи — призна Соча, като че искаше да се похвали с това. — Моят динар винаги е бил твърда пара.

— Понеже никога не съм го виждал — каза Фирга, — вярвам на думите ти.

— И ти не си прахосник — похвали го Соча. — А и баба е сметкаджийка.

— На мен сигурно не се е метнал — отрязва го Фирга. — Аз и докато седя, не мога да не върша нещо. И всички в семейството бяхме трудолюбиви.

Тогава аз станах, те млъкнаха. Излязох навън да пикая.

— Стиснати — казах силно, — сметкаджии, трудолюбиви, пестеливи... и вижте накрая докъде сте стигнали: под третата палуба на товарен кораб.

Едва се промъкнах до вратата.

— Така както вие сте живели — викнах им оттам, докато изведнъж вече всички бяха заспали, — пет пари не струва.

Последните думи произнесох в тъмното. Баба беше станала от леглото и пъшкайки, успяла да обърне ключа на лампата.

— Можете да дрънкате и без лампа — чух я, като излизах в мрачината.

На сутринта Соча избяга, сякаш се изплаши от всичко и като че наистина бе дошъл по работа. Вкъщи цареше тишина, съмнителна, както и бягството на Соча в ранните утринни часове, докато аз сънувах джуджета и умрели риби.

— Защо ме боли темето? — попитах Фирга.

Той седеше на масата и четеше вестника.

— Имам тук една точка — казах му, като опипвах темето си. — Като я докосна случайно, изведнъж ме блъсва тук, минава по тила и слиза надолу по врата.

Станах от леглото, домъкнах се до масата, отпуснах се на стола.

— Под ребрата като че някой ме удря с юмрук — казах — и не мога дъх да си поема.

— Преди малко казваше, че те боли някаква точка на главата —
зашумоли с вестника Фирга.

— И едното, и другото — потвърдих. — А най-лошо ми е нощем.
Дълго не мога да заспя и пред очите ми излизат все някакви мушички.
Какво значи това?

— Значи — рече Фирга, — че трябва да се ожениш.

Сгъна вестника.

— И всички тия неща да разказваш на жена си.

— Защо? — попитах. — Досаждам ли ти?

— Ами да ти кажа право, досаждаш ми. Нещо ми дотегна да те
слушам. А повече не мога и да те храня.

— А-а! — казах. — Това ли е...

Настъпи мълчание. Баба се изкашля в ъгъла, в който се опитваше
да спаси от разпадане някакъв чорап.

— И жената — казах — да ме храни, така ли?

— Трябва — обади се баба. — По закона е длъжна.

— А вуйчото — не — подчерта Фирга. — Никъде не пише
такова нещо.

— Баба ти няма с какво — пак се обади старата.

— Бащата не иска и да чуе.

— Само жената — продължи баба. — Тя е длъжна да се грижи за
всичко. Почне ли да те мушка тук-там, да те боли, да те задушават,
значи вече не струваш и се хващай за жена. Да те стегне малко като
обръча бурето. Щом мъжът е слаботелесен, тя ще работи. И ще носи
безделника на гръб. Аз мъкнах дядо ти, докато си умря като господин.
А аз се сбабосах.

— Млада и зелена — измърморих.

— Ама май и ти си се сбабосал — каза Фирга. — Направил си
хармоники около очите. Затова хващай се за първата възможност, която
ти падне.

Клон, тежък и пълен с листа, докосваше прозореца, шумолеше по стъклото, отскачаше като пружина и се разперваше, а после отново удряше в стената и стъклото. Парче вестник се извиваше във въздуха, издигаше се над клона, над короните на разлюлените дървета, носено от топлия летен вятър. Някъде се блъсна врата, изтрещя, изсипаха се стъкла от незатворен прозорец.

В лекарския кабинет беше тихо.

Лекарят мълчаливо гледаше резултатите ми, подписа нещо и събра листовите.

— Готово, младежо — каза.

Седях пред него без риза, очаквах присъдата.

— Очите в ред, ушите, гърлото, носът — в ред. Чуващ, виждаш. Здрав и прав си.

Взе чашата с вода, която му донесе секретарката или сестрата, една от три-четирите, които постоянно влизаха и му носеха по нещо. Изпи водата, глътна един хап от кутията на масата.

— Мога ли да си вървя? — попитах.

— Не е трябвало и да идваш — отговори, без да ме погледне дори.

Още с влизането ми се държеше, като че му досаждам. Изми си ръцете, изцапани от прегледа на предишния пациент, моите изследвания погледна, докато се бършеше с кърпата, прав, с едно око, нервен може би от вятъра, който горещ и пращен се блъскаше в щорите. Прислуша ме навъсен, поиска да дишам дълбоко и докато дишах, гледаше в нечий картон, който му бяха донесли да го подпише.

— Няма ти нищо — каза, — така ли е?

— Щом като казвате — отвърнах.

Не очакваше да му отговоря, гледаше само да си отида. Аз на „ви“, той на „ти“.

— Само — казах, докато обличах ризата си — това, дето понякога ме щрака.

— Кое? — попита той хладнокръвно.

— Левият крак. Щом седя дълго.

— Всеки по нещо го щрака — каза той, като изпи останалата в чашата вода. — Мен например ме щрака десният.

— Друго е десният, а това е левият, страхувам се да не е нещо от сърцето.

— Защо да е от сърцето? — попита той снизходително.

— Защото ме пробожда и под плешката.

— Какво те пробожда?

— Отде да знам. Сигурно не е нормално.

— Кой днес е съвсем нормален, момко? — усмихна се нетърпеливо. — Мислите ли, че аз съм здрав? Виждате ли какво пия? Всеки ден по обяд започва да ме боли глава.

— Главата — казах — не исках да споменавам, за да не ви досаждам. Но като че ли някаква тежест притиска темето ми.

— Каква тежест?

— Ами приблизително седем-осем килограма.

Той се вгледа в мен внимателно, за пръв път, откакто бях влязъл.

— Кога чувствувате... това нещо? — попита със сериозен тон, с какъвто се разговаря със смахнат човек.

— Винаги, когато ми падне кръвното.

— Имате ниско кръвно? — поклати глава.

— Понякога ниско, понякога високо.

— А-а — измънка.

И млъкна.

— Изведнъж — казах — някакви мушички почват да ми изскачат пред очите, а в гърлото отдолу ми се изкачва нещо като вампир и ме души.

— Защо не казахте по-рано? — попита лекарят, вече съвсем в лошо настроение, а с ръка търкаше врата си, сякаш го боли.

— Никой нищо не ме попита. Само от кой район съм. За бъбреците и лумбагото, което понякога мехваща, никой не ме попита.

Той престана да си търка врата.

— Какво имаш на бъбреците? — попита.

— Ами сигурно пясък. Пари ме като пикая. Може да е от колита, който имах преди дванайсет години, когато изпих едно шише мастило „Пеликан“.

Лекарят мълчаливо се взря в мен, прибра изследванията, сложи ги в папката и стана.

— Чакайте малко — каза и излезе.

След това ми слагаха разни телове на главата, правиха ми рентгенова снимка, искаха да дам кръв, урина.

— Урина ето ви — казах, — а кръв защо да давам?

Все пак ми взеха най-малко двайсет грама, докато напълниха няколко шишенца и епруветки. Когато ме сложиха на въртящия се стол, вече не бях за нищо. Завъртяха ме десетина пъти с вързани очи и ме спряха.

— Станете — каза психиатърът след това — и се опитайте да вървите право.

Опитах се, съборих витрината с инструментите. Можех да изскоча и през прозореца покрай тях четиримата, които седяха и спокойно ме наблюдаваха.

— Аз не съм искал да ставам космонавт — казах, докато ме вдигаха сърдити. — Искам само да знам какво ми е.

— Нищо ти няма — предаде ми лекарят на другия ден.

Държеше пред себе си моите изследвания, диагнози, дългите хартиени ленти, сгъна ги старателно и ги постави в папката. Вчерашният горещ вятър беше спрял неочаквано. Клонът под прозореца се бе укротил, листата по него оклюмали като без живот, разстлал се задух, завладяла тишина.

— При теб, другарю, всичко е наред.

— Така ли? — казах и погледнах няколкото кутии на масата, от които той избираше хапчета за себе си. — За себе си добре сте се погрижили, а за мен няма нищо. Само напразно си дадох кръвта.

Той се усмихна.

— Аз, другарю, съм сериозно болен — обясни ми кротко, — ти си побеснял.

— А-а — казах ядосано. — Нищо не ми липсва, така ли?

Той помълча малко.

— Липсва ти — призна. — Липсва ти нещо.

Загледа ме още малко. Изпитах неудобство.

— Но това, което ти липсва, ние тук не можем да открием.

Пътувах обратно по широкото шосе на юг, към мястото, в което се бях родил и израснал, да докосна като Антей земята, която ще ми върне изгубените сили. В ранното утро бледото ми лице се клатушкаше в стъклото на автобусния прозорец, през него пълзяха осветените прозорци на вагоните в равнината. Мъкнеха се подир локомотива по блесналия и хладен хоризонт. През ливадите лъкатушеше ръкав на река, залутал се в тревата, от него се издигаше слънцето, росно, мокро, заплетено в клоните на гората, която светкавично растеше покрай пътя. Блестеше в очите ми без топлина, докато не се откачи от клоните и храстите и докосна реката пред нас. Тъмната вода като че настръхна с блещукащи тръпки от студената светлина. Заспах на стъклото с тази картина в очите. Събудих се от топлина. Слънцето се извисило, сухо, нажежено, припича хромираните части на автобуса. Бетонната лента на шосето се напукала като при суша. Жегата трепти в неподвижния въздух, обгорелите царевици стоят вцепенени в коравата почва, разпукнала от жажда. Петната от бензин и нафта по асфалта, гранясали от жегата, воняха на широкото плато, на което червените помпи трептяха като огньовете. Едва дочаках да навлезем в хълмистата местност, по лицето ми да се замяркат сенки от гора. В далечината дълго плуваха обвитите в мъгла планинци, покрити като със зелена плесен от иглолистни гори, бавно се трупаха и приближаваха към нас. Почувствувах вълнение и тъга както винаги, когато пред мен се открият големи разстояния, безкраят и се покажат далечните върхове. Усетих струене на свеж въздух, докато влизахме между планините, докато прониквахме в клисурата, а когато автобусът спря, защото се блъсна в нещо, слязох в гората. Старите и снажни борови стебла, като скали обрасли в мъх, бучеха, без да потрепват в ясните висини. От дърветата капеше смола, мирис, силен като йод. От дълбочината на гората се чуваше скърцане. От старост. Чупеха се сухи клони, пращяха стебла от собствената си тежест и сила. Отдавна не бях стоял така сам сред пълна тишина. Стресна ме клаксонът.

Останалата част от пътя прекарах буден и нетърпеливо се вирах във всеки завой. Гората стана рядка и вместо дървета от земята никнеха камъни, избърсани от ветровете. Зад хълма се показа реката, блесна на завоя и затече край нас. Едва пълзеше по каменистото корито. Изтънелият слой вода се търкаше в разширеното дъно,

разкъсваше се и откриваше голото тяло на почвата, едрият чакъл, измит и избелен от слънцето.

Слязох по-рано и продължих пеша покрай реката. Крачех бавно и поемах познатия мирис на върбите, на тополите, на мокрия чакъл и пясък. На дървения мост спрях, облегнах се на перилата, загледах се в старата тухлена мелница, под която на бентовете бяха насядали и стояха прави въдичари, почти задремали от монотонния ромон на водата. Заприщена, тя бълбукаше край бента на мелницата кротка като малко езеро. Докосвайки гладката ѝ повърхност, мокрите брегове изпускаха зеленикаво жълта боя, която се разливаше чак до бетонните прагове. Прозрачните бръчки на водата преливаха по тях, блъскаха се в бетонните бентове и се разкъсваха в пяна. Там се разпиляваше и пречупваше крехката и прозрачна светлина, разбиваше се в мокрия прах, изпълнен с блясък.

Като влязох в града, видях снимката си от младини, във фланелка и без мустаци. Още стоеше във витрината на фотографа Савкавич като една от сполучливите снимки. Лицето — без бръчки, очите, пълни с оптимизъм и вяра в славата, която ще дойде, ме наблюдаваха през отражението на моя образ в стъклото. Голям, разпрострял се мъглив, без лице и без очи.

Седнах в градината на ресторанта. Лек ветрец люлееше ръбовете на бялата покривка, а по нея, по лицето и ръцете ми бавно се движеше пъстрата сянка на кестена, под който седях. Шумоляха водопадите на отсрещната страна, кротко се трошеше чакълът под краката на девойката, която мина, млада, стройна, гъвкава брюнетка.

— Гледаш... гледаш — казва ми келнерът Зия, с когото заедно пием кафе.

Другар от детските години.

— Коя е тази? — попитах го, след като девойката мина и отдалече ми се усмихна.

— Ленчето — отговори, като и той гледаше подир нея с недоволен израз на лицето.

— Дурковата ли? — исках да се уверя.

— Тя — потвърди Зия, — дете някога ти пишеше писма.

Гледайки след нея, добави:

— Ще се продаде като топъл хляб.

Изпи кафето си и стана.

— Всеки път, като я видя — каза, — иде ми да не се прибирам
вкъщи.

— И ти ли си се оженил? — попитах.

Вместо отговор започна тихо да дрънка с монетите в джоба на
ризата си. Знаех го като голям развей прах и безделник, а сега стоеше
някак смален, кръгъл, отпуснат, като угаснал.

— Не знам и аз — сви рамене, като че и той се чуди. — Виждам
всички се изпоженили. Та реших и аз.

— Кои всички?

— Ацо Плюнката, Зъбълото. Цялата ни стара компания. Зъбълото
и къща си направи. Свирката има син и виличка в Манастирище.
Щръбльо се прехвърли в Лесковац като техник. Аркадашът отиде чак в
Скопие като домазет.

— Няма я значи вече? — казах. — Умря компанията, така ли?

— Е — отвърна проточено, — сбираме се понякога. Ама не е
както беше. И чаши не се трошат вече. Новият управител не дава.

Тръгнах си, докато не бе започнал той мен да разпитва.

Преди да вляза в двора на Соча, минавам покрай съседния. Две жени подпират оградата, любезно ми отвръщат на поздрава, а след това ме изпращат с одумвания.

— Тоя на Соча ли беше? — чувам съвсем ясно едната, защото в тоя град никой не умее да шепне.

— Той е — чувам другата, — ама нещо много смачкан.

— Или е болен, или е останал без пари.

Навярно това ми е било написано на челото, защото моето появяване въкъщи не предизвика нито едно нормално реагиране. Майка ми започна да плаче, като ме видя, като че са ме донесли на носилка. Соча, напротив, залепи се за телевизора и цялата вечер не се отдели от него, ядеше и опипваше чинията, без да поглежда. Единствено сестра ми ме попита колко оставам и то на края на вечерята.

— Само да взема парите — казах — и си тръгвам.

Същността на въпроса, както казват юристите.

— Какви пари? — най-после проговори и Соча.

— Монте — обясних спокойно. — Къде са моите пари?

— И аз не знам къде са моите — отвърна Соча през рамо. — Кои са тия твои пари?

— Наследството от дядо, което продаде — казах. — Лозето на Белите камъни.

— Това е и мое наследство, бате — обади се сестра ми.

— За дядо си чак толкова не милеехте, докато беше жив — изохка Соча. — Все трябва с нещо да подготвя дъщерята.

— На северния полюс ли отива — казах, — че ще я подготвяш.

— Омъжвам се — рече кратко сестра ми.

Прерязаха ме надлъж и нашир. Едва успях някак да честитя.

— Така че — подчерта Соча, докато аз честитях и питах кой е младоженецът — пари повече няма!

— А ония — попитах, — дето завиваше в някакви найлонови торбички и заключваше в огнеупорната кутия за черни дни?

— Че това са черните дни — отвърна той. — Още по-черни ли трябва да дойдат?

— Ами аз от какво да живея? — не можах да се сдържа.

Този неуместен въпрос можеше из основи да измени нещата.

Майка ми ще узнае истинското ми състояние, след което Соча ще бъде притиснат до стената, докато не изтърси малко пари.

— От труд — отвърна Соча. — От труд ще живееш.

И на него не му се искаше да ме разобличи напълно и да разкрие докъде съм стигнал.

— От труд — повтори.

— А ти какво си мислиш — отвърнах бързо, — че аз скитам по Белград и си живея?

Прехвърлих разговора от моето на неговото състояние.

— Я се погледни в огледалото — казах. — И какво виждаш? Един здрав човек.

— Напрацял и побеснял — добави майка ми, винаги готова да говори на тази тема.

— А виж ме мен — върнах се към същността на въпроса, но сега от здравна гледна точка. — Какво виждаш? Нормален ли ти се виждам?

Престанах да ям.

— Виж ми кръговете под очите — казах и обърнах клепача. — Като че нощес три пъти съм умирал. Виж ми ноктите, тези бели петна като на мъртвец! Въздухът ни е пълен с олово — крещях, докато майка ми изплашена се кръстеше, — муха вече не може да видиш. Птиците избягаха, само ние хората се мъкнем като пребити.

— Кой те биеше по главата да отиваш там?

— На светец съм заприличал — казах и стъпих на кантара.

— Осемдесет и пет! — съобщи Соча, извивайки глава. — Само с трийсет жалки грамчета по-малко от мене.

— Защото дишам олово — обясних. — Колкото съм по-слаб, ставам все по-тежък. Пълен съм с олово и цинк.

— Да полудее човек — подвикна Соча.

— Като се пипна под ребрата, — обясних на майка ми, — като че си бъркам в окото. Кръвното ме мъчи. Кръвна картина по-добре да не си правя. Усецам, че ми липсват най-малко милион еритроцити.

— Леле — развика се Соча, за да спре емоционалния или нервен пристъп на майка ми.

Удари с юмрук по масата, стана и той.

— Какво ще чуя още? — кресна, след като притвори прозореца. — Абе моите бъбреци са като сито... жлъчката ми се е обърнала наопаки, коремната ципа ми е залепнала за дебелото черво, на

дванайсетопръстника две язви като близнаци... за каквото и да се хвана, ми показва, че съм безнадежден случай.

Започна да посяга и да вдига от масата чашата за вода, чаената чаша, пепелника, солницата, каната, всичко, което беше домъкнал от различни бани тайно, крадени от хотелите, в които наперено е отсядал.

— Спомен от Нишка баня — четеше нашарените емайлови букви. — Спомен от Матарушка баня. Спомен от Върнячка баня. Спомен от Сиерийска баня и Соко-баня. Това са моите спомени.

— Разхождаш се по баните — потвърдих аз. — А жена си връзваш за готварската печка.

— Остава ми да отида още в Богутовачка баня — провикна се — и всички съм обиколил.

— После питаш: къде са парите.

Тогавя той започна да къса ризата си, да се удря в гърдите като невменяем.

— Защо така ме наказва бог — рече, — защо ми даде будала син, който не ми дава спокойно да си умра.

И откъсна едно копче, но не пропусна да го хване във въздуха и да го даде на майка ми:

— Да го зашиеш!

— Щом се споменат пари — казах, — колчетата ти падат.

— И косата — продължи да крещи, — и косата ми опада от тебе.

Вместо да ме хване под мишница, да ме закара в Богутовац, да ми закърпи малко нервите, които ми съсипа, той иска пари. Домъкна се като кучка на касапница: дай, дай, дай...

— Ами, тате, дай му — обади се сестра ми, — дай му, което е негово.

— Ти да мълчиш — срязя я. — Като не умееш да приказваш, трябва сега и зестра да ти готвя. Да беше купил на стария си баща поне един апарат за кръвното, та да не вися всеки ден на опашка при доктора. Мика, един казанджия, да дочака.

— Какво дочакал? — прекъснах го аз.

— Синът му да го качи на шевролета и да го вози по чаршията. А аз стоя настрана в калта, цял ме изпръскаха като пуяк. Мини телевизор му е донесъл. На лозето го носи, зобва си грозде и гледа програмата.

— Кой Мика казанджията?

— Боб му викат. И старото му име вече не се знае. На комшийските деца вместо бонбони писалки раздава.

Лъскавият шевролет на Боб, току-що измит, дълъг, с огромни перки над задните колела, бе спрял пред гостилницата на площада. От сребрилата му броня се изцеждаше и капеше вода като от голяма чудна акула, залутала се и спряла на ръба на тротоара.

Боб обядваше в гостилницата. Гладко избръснат, в копринена риза и безукорен костюм както по времето, когато беше манекен, беше седнал на масата в ъгъла и изискано режеше бифтека.

— Единствено в ресторант — каза ми, след като седнах — обедът има някакво достолепие. В семейния кръг се превръща в обикновено лапане.

Предложи ми цигара, скъпа, дълга, запалих я с позлатена запалка.

— Задръж я — каза Боб дъвчейки, като видя, че се заглеждам в запалката. — Имам друга, тази вече ми омръзна.

Искаше да ме почерпи с капучино.

— Нямаме такива неща — каза гостилничарят смутен.

— Тогава две уиски.

— Уиски не продавам — отвърна гостилничарят.

— Тогава — търпеливо каза Боб — мартини. Две чаши мартини.

Гостилничарят млъкна.

— Нямате две мартини? — попита Боб.

— Нямаме нито едно.

— Отвикнал съм вече от тази атмосфера — обясними Боб, след като гостилничарят отиде да донесе единственото, което имаше: половин литър бяло и сифон. — От тези бацили и инфекции, които дебнат, от мухите, които се разхождат.

Огледа добре чашата на светлината, преди да пийне от шприца. Поиска да плати всичко, дори и това, което бяха изпили някакви мъже в ъгъла на салона.

— 652 динара — каза гостилничарят. — Всичко общо.

— Динари нямам — призна Боб, след като известно време пъхаше ръце в многобройните джобове на сакото и ги изваждаше празни. — Може ли с долари?

Измъкна зелени банкноти от вътрешния джоб, а после и разни други от панталоните.

— Или с франкове? — предложи на съвсем объркалия се гостилничар. — Швейцарски или френски?

И мен побърка, макар че като седях на масата, имах намерение да го наругая, да го обидя и накрая да му поискам да ми плати машинката за бръснене, която открадна пред очите ми.

— Защо ще плащаш за всички? — попитах, защото знаех, че досега не плащаше даже за себе си.

— Така съм свикнал — каза.

— Откога бе?

— Ти ме познаваш — призна — от лошите ми дни. Но те минаха.

Подаде ми нова визитна картичка, която извади от горния си джоб с два пръста, като с щипка. Проучвах я в колата, докато ме возеше в Лесковац на кафе, като по пътя заобикаляше мръсотиите, останали от впрегнатите крави и коне. От кичестите немски букви разбрах, че живее във Франкфурт на Майн, но не и какво работи там. Пее ли, краде ли или играе в телевизията.

— Каквото и да играе човек — отвърна със заобикалки на моя въпрос, — в края на краищата играе само собствения си живот.

Гледа ме известно време на масата през тъмните очила, които беше спуснал на върха на носа, после отново вдигна тези черни петна на очите и каза:

— Ти ще изиграеш ролята на живия труп в някоя канцелария. Тази модерна гробница.

— Така ли мислиш? — попитах заядливо.

— Познавам този блуждаещ поглед, който броди над чашата — каза уверено. — Вече те виждам как шумолиш зад купа преписки като мишка с огромен печат в ръка.

— Жестоко се лъжеш — отговорих му, като се стараех да бъда колкото се може по-естествен. — Жестоко се лъжеш.

— Бих искал да се лъжа — великодушно допусна тази възможност. — И един ден да те видя на моята врата.

— Какво ще търся на твоята врата? — попитах. — Аз тука не можах да се оправя. Не знам езика — казах потиснато, — трудно мога да се заловя за някоя честна работа, а нечестна не желая.

— Ако смяташ, че аз пренасям там бомби в чантата — каза — или че играя педераста в порнографски филми, значи не сме се разбрали. Ако пък смяташ, че прекалената работа е необходима за успех в живота, значи си се поддал на пропагандата, която изгради тази посредствена цивилизация. Светът, ако искаш да знаеш моето

мнение, не принадлежи на онези, които се трудят, а на храбрите и ловките. В света, драги приятелю, цари голямо безредие, пълна бъркотия. Идвам оттам и ще ти кажа, че хора, които най-много се трудят, имат най-малко и живеят най-лошо. Много по-добре са тези, които продават мъгла, откривателите на щуротии, създателите на ненужни неща, творците на нищо, арбитрите на модата, изкуството, красотата и популярността. Най-добре живеят тези, които нищо не вършат. Бивши крадци и нищожества пишат книги, своя неморал и нарушаването на законите превръщат в скъпо платени мемоари; за пеене вече не е нужен глас, нито слух даже, пеят и прегракналите, плагиаторите композират; най-много се продават лошите книги, които нямат никакво значение. Моята позиция се крепи на факта, че се произвежда много повече, отколкото е необходимо на хората. Та смятам за глупаво и аз да драскам по някаква хартия и да давам своята част в хиперпродукцията. Вторият факт, че голяма част от произведеното се пилее и стига в ръцете на безделници, лентяи, подлещи, крадци и глупаци, ме дразни и ме стимулира. Във втория факт, в този хаос и обърканост, се крие моят голям шанс и аз съм го яхнал.

Всичко това произнесе, без да спира, спокойно, като движеше само устните, а очите му останаха скрити зад големите тъмни очила.

— Разбираш ли? — каза накрая.

Отговорих, че разбирам, макар че бях доста объркан и леко пийнал, защото отдавна бяхме минали към празнене на чашите с коняк.

— Ти — казах, като се стараех да бъда свободен да приема този лековат тон на разговор, — ти съвсем се лъжеш, ако става дума за мене. И да не се изненадаш, ако един ден отвориш вратата и видиш пред вратата си Шурда.

— При мен — каза, като плащаше третата сметка този ден — вратата отваря камериерката.

Остави ме съвсем объркан с визитната си картичка и 500 марки сгънати, които ми пъкна между другото да ми се намират, да му ги върна, когато бъда в по-добро положение.

Градината беше пълна с двойки, млади, за мен съвършено непознати лица. Познах Ленчето с приятелки. Седеше, ядеше семки и плюеше люспите, като гледаше право в мен. Прекосих циментовата площадка и като заставах прав, извиках я да танцуваме. Косата ѝ докосна носа ми, ухаеща, буйна и мека. Брадата ми леко се блъскаше в челото ѝ, а на гърлото и под разкопчаната риза усещах дишането ѝ. Притискаха ме гърдите ѝ или аз притисках нея, но едва влачех краката си.

— Ти ме забрави — усмихна се тя.

— Лъжеш се — усмихнах се и аз колкото може по-леко. — Аз нищо не забравям.

Тя отметна назад глава и видях лицето ѝ без грим, без пудра, без рисунки, бледото лице на брюнетка с очи, които ме гледаха отдолу изпитателно, любопитно, както някога от прозореца на училището, докато минавах по улицата и се преструвах, че не виждам главите на момичетата, които се блъскаха на прозорците на първия етаж.

— Спомняш ли си?

— Всичко си спомням — казах.

И не излъгах. Изведнъж си спомних всичко.

— И за писмата, които ми пишеше.

Тя не се смути, а почти гласно се засмя.

— И стихотворения съм ти писала — припомни ми тя.

— И стихотворения, да.

— Малка бях — обясни, като че искаше да се оправдае.

— Сега — казах неочаквано и бързо — аз ще ти пиша.

Отново почувствувах челото ѝ на брадата си, танцувахме мълчаливо, стори ми се, че не чу, което казах.

— Откъде? — чух я обаче как ме попита.

— Отдалеко — отвърнах първото, което ми хрумна.

— Е, да — каза, — ти все някъде далече ходиш.

— Но и се връщам. А докато не се върна, ще ти пиша.

Питието и музиката все още ме държаха.

— Сега — разбъбрих се аз, — когато си пораснала, сега мога всичко да ти пиша. И разкази. И стихотворения. И по-бързо ще се върна, като знам, че някой ме чака. Само ми дай адреса.

Известно време танцувахме и мълчахме.

— Аз — отвърна ми тя след кратко мълчание — скоро ще сменя адреса си.

— Кога скоро? — попитах все така унесен.

— Когато годеникът ми се върне от войниклъка.

Довършихме танца в пълно мълчание.

Вместо птици и ромон на реката, на сутринта ме събуди музика. Радиото, пуснато докрай, виеше и през отворените прозорци кънтеше на двора, на улицата, проникваше и в стаята, в която спях.

— Каква е тази музика? — попитах от прозореца Соча, сънен, разчорлен и обезумял.

— Фалшива — отговори ми, пъшкайки. — Фалшива музика, синко.

Беше застанал на балкона, избягал от майка ми, чийто глас се чуваше от кухнята, и оттам изпращаше през оградата фалшиви престорени усмивки на минувачите, които го поздравяваха.

— Камуфлаж — каза ми. — Да не чуват хората, че имам луда жена.

— Да пукнеш дано — през прозореца достигаше гласът на майка ми, смесен с музиката и гласа на певицата: — „Какво остана от любовта“, „Какво остана от щастието“ и пак — гласът на майка ми: — Да си бях счупила краката, когато тръгнах да се омъжвам за теб. Стига си ме ял. — И какви ли не още.

— Защо вика? — попитах. — Какво иска?

— Понятие си нямам — отговори ми той, като се усмихна на някого отсреща. — И не я слушам вече. Натисна копчето и си слушам музика. Всички си мислят — на Соча китарите свирят. В къщата на Соча — веселба. Само Соча си знае как му е.

Влязох в кухнята да оправя нещата, но шумът стачна още по-голям.

— И ти не си по-добър — посрещна ме майка ми с ръце до лакти в тесто, а на готварската печка вече бяха всички тенджери и чайници, колкото ги има вкъщи. — От тоничък си ме зайл. Още не си отворил очи, а отваряш тенджерите.

— Само да видя — казах, като вдигах капаците за какво се харчат парите. Изобщо няма да ям.

— Как ще ядеш — каза и продължаваше да точи, — когато лежиш до пладне. От какво ще огладнееш?

— Че и вие можете по-малко да ядете — казах. — Само месо и блажно нагъвате, а като изплезите език и се проснете на пода, ще трябва аз да се грижа за вас.

— Ти от това се страхуваш — обади се Соча през прозореца на балкона.

— Всичко ще забравите — обърнах се към него. — И кой ви гледа, и защо ви гледа. Като дъртия Буцало: на закуска прасенце, а сега пита родния си син: ти чий беше?

— За разлика от тебе — рече Соча — аз в живота достатъчно се напостих. И големи и малки пости, и оня най-големият, по време на войната и след войната.

— И аз искам да ям — така подвижна мама зад гърба ми, че почти се изплаших. — И да пия — добави цялата изпотена, докато откъсваше ръба на кората и го намотаваше около ръката си. — Па ако ще всичко да забравя. Какво ли пък имам да помня? Нищо хубаво в живота не съм видяла. И по-добре всичко да забравя.

Засега беше забравила срещу кого се беше развикала и защо.

— Да се ожениш — е нахвърли се изведнъж върху мене. — Всичко чух и всичко знам. Да се ожениш веднага.

Седнах от изненада, млъкнах.

— Какво знаеш? — попитах смутен, докато тя точеше нова кора:

— Всичко. Ами да се ожениш и да мирясаш.

— Така ли? — отвърнах все още изненадан. — А за коя?

— За онази, която баща ти е намерил.

Точно в този момент баща ми се вмъкваше в кухнята наивно, като подсмърчаше в кърпичката и избягваше погледа ми.

— Каква жена си ми намерил? — попитах го.

— Със зестра — подчерта той. — С къща, с покъщнина, с лозе. И себе си да оправиш, и на стария си баща да помогнеш.

— О-о, хора — казах, макар че нямаше към кого да се обърна. — Какво става с тоя човек? Защо ти да ми намираш жена?

— Защото сам, изглежда, не можеш. На твоите години, синко, аз вече имах жена, къща и имот, четиринайсет години стаж и две деца. На тези години човек или печели, или пропада.

— Ако на твоите години — казах — бъда стипца и себичен като теб, по-добре да не ги дочакам.

— Ще преглътна и тая обида — каза той — както и всички предишни, ако само използваш случая.

— А на какво прилича тоя случай? — попитах и станах. — Как изглежда?

— Изглежда като двуетажна къща. Долу гараж. Отзад градина с хидрофор.

— Абе аз те питам за жената.

— А, плюс лозе — продължи като унесен, пръскайки ме със слюнка. — Само хамбургски мискет, афуз и тук-таме по някой корен разкошно черно! За страшно вино!

— Питам те — повторих — тя на какво прилича? Как изглежда?

— Изглежда — обясни той подробно — като лозето, дето имах, докато не ми го изядохте по разни недовършени училища.

— Абе — подвикнах му отблизо, — кой те пита за лозето и къщата? Жената каква е? На какво прилича?

— Прилича на жена — отговори малко объркано. — Жена на какво може да прилича?

— И ти искаш да ме жениш? — изсмях се гръмко. — Очите ѝ не си видял! Кръвното ми спадна под нула. Моята жена — креснах, — ако изобщо се ожена — подчертах, като вдигнах високо пръст, — трябва да има толкави очи! Не лозе! Очи!

Той се спогледа с майка ми.

— Като видиш очите ѝ — продължих да крещя, — друго нищо да не виждаш. Да има дълги клепки! Да обича да танцува и хубаво да се смее! Делова, заета жена, която знае какво иска. Да бъде еманципирана. Сама да плаща сметката в ресторанта. Да се вози с такси. Да посещава семинари и курсове.

— Значи — каза мрачно Соча — светска жена!

— Бог да я е създал за всичко — приключих запъхтяно, като че съм тичал.

— И такава ще вземе тебе, нали?

— Такава — казах — или никаква.

Но получих подкрепа от страна на сестра ми. Беше се промъкнала зад гърба ми, докато крещях, довела на обяд годеника си, някакъв тип, по-млад от мене, но сериозен, мълчалив и вече загрижен за моята съдба. Завършил право, работел като секретар на кооперацията и председател на профсъюза в колектива.

— И на теб ти е намерил работа — каза сестра ми.

— Каква работа?

— В юрганджийската кооперация — обясни младежът сериозно, след като предварително се изкашля.

— Наскоро откриха кооперацията — обясни Соча. — Има вакантни места.

— И? — попитах, след като всички бяха млъкнали. — Какво ще работя там?

— Ще прошивате юргани — каза младежът.

— Да прошивам юргани ли?

— Отначало — обясни той.

— А после — казах, — когато се представя добре, ще разбивам вълната. Ти майтап ли си правиш с мен, зетко? Един живот имам, един-единствен и него да зашия в юрганите, така ли?

— Всеки от нас има по един живот — обади се Соча, — ама ти харчиш и нашия, не само своя.

— Вие сте прахосали вашия за нищо — казах. — Така както вие живеете, пет пари не струва. Между четири стени, ядете се един друг, интересувате се само от храната и парите. Веднъж съм избягал от този ваш живот и няма да се върна, ако ще да загина. Дойдох — обърнах се към сестра си — само за два дена.

— Два дена минаха — каза Соча. — Пари получи, сега какво ли трето ще намислиш?

— Парите измъкнах — поправих го. — И ако се храня с хляб и пастет, ще ми стигнат за петнайсет дена, а курсът е три месеца.

— Кой курс? — попита майка ми.

— Курсът по немски — казах. — Докато избутам средното административно, да не губя време, да науча и език.

— Оня същия ли — попита Соча, — дето учи залудо и в училището?

— Езикът е същият, а методът е друг — отвърнах. — Пъхат ти слушалки в ушите и всеки ден наливат и приказват. Те работят и когато спиш и знанията ти се натъпкват в главата.

— За пет години — изохка Соча — научи петдесет думи. И то буден. Какво ли ще научиш сега, като спиш?

— Още петдесет — казах — и стига. Хората всъщност не си служат с повече в общуването помежду си. За да изразят жалките си емоции. Който си служи с повече от сто думи, не като мен например, го смятат за дърдорко и безделник, фантазьор и човек, когото времето е прегазило. Днес се ценят ония, дето яздят пред времето, дето ги снимат и им обесват микрофон на врата, дето обръщат все едни и същи думи, изваждат, премятат и пак ги нареждат.

— Ама сръбски — каза Соча. — Наши, А ти къде ще премяташ тези немски думи, дете ще сънуваш и запомниш?

— В Германия — отвърнах.

Настана суматоха. Тръгнах да си купя билет за автобуса, да избягам от глъчката и разправиите. Но навън валеше дъжд, истински летен дъжд, та се спрях на балкона и се загледах как плющи и водата се стича по наклонения калдъръмен двор, а прасковата се огъва под набезите на вятъра. По някакво нещастно правило дъжд вали винаги, когато къщи започнат разправии, човек и да иска, няма къде да избяга от тях. Всички седят като арестувани, крещят, а аз чувам ту гръмотевици, ту изречения.

— Да върви, където ще — крещеше майка ми отчаяна всъщност, че си отивам. — Ако ще и в Тунгузия да иде. Де късмет и ти да отидеш!

— Комшията Гута — чувам Соча затихнал в дефанзива — помлад от него, домъкнал от Германия цял камион вещи. Все АЕГ и Сименс.

— Гута е висококвалифициран механик — чувам сестра ми, — а този какъв е?

— Объркан — призна Соча. — Ще пропадне там.

— Да пукнеш, краката си да счупиш дано, ти го гонеше от къщи — развика се отново майка ми, която, освен всичко останало, бе раздражена и от гръмотевиците.

— Не съм го гонил в Германия — въздъхна Соча, — а по-наблизо, да мога да го докачам.

Тръгнах за билет, дъждът беше поспрял. Прокапва, изцежда се, леко ме пръска. Реката придошла, мътна, влачи клони. Тревата се изцежда под стъпките ми като сгазен сюнгер, бликащата вода залива крака ми. Върнах се у дома мокър, да си прибера нещата. Заварвам тишина, мълчание. Само улукът капе.

— И да не се изненадате — казах, докато стягах чантата си, — ако повече изобщо не ме видите.

Майка ми заплака.

— Убий и родната си майка — каза Соча от креслото, — ако моят труп не ти стига.

Седеше там отпуснат с компрес на главата.

— Ти какво се превземаш? — попитах. — Гръм да не те е ударил?

— Две сърдечни кризи и една жлъчка — отвърна той с тих глас.

— Всичко наведнъж? — казах с недоверие. — За един следобед цялата програма, така ли?

— За малко не се парализира — обади се майка ми — заради кутията.

— Каква кутия?

— Сега вече никаква, понеже я изпразних.

Подаде ми плик с пари. Дебел.

— Имаш ти — каза през сълзи — и майка, не само баща.

— Срам ме е — признах си — да вземам от теб.

— Претършувай и майка си — обади се Соча с малко по-силен глас, — да мирясаш.

— Ще ти върна всичко — казах на майка ми, наистина изведнъж се бях засрашил. — Ще ти ги върна двойно. Тройно.

Търсех думи, докато тя увиваше баницата за по път. Убедителни думи, но нямаше. Много ги бяхме използвали, бяха се изтъркали, хлъзгат се около нас, без да докоснат отделно някого, дори и най-острите, най-тежките.

— Тръгвай — каза тя, като се успокои. — Ще ги върнеш.

— Ще ги върна естествено — отвърнах ѝ бързо, твърдо решил наистина да го сторя, наранен до болка, че майка ми не вярва на такава възможност и с нищо вече не мога да я убедя, че моята дума струва нещо.

— Вече няма да посмея вестник да отворя — обади се Соча с по-силен глас, а и компресът му се беше изкривил настрана, — за да не те намеря между разни произшествия и престъпления.

— Ти отдавна ме изблъска от вестниците — обърнах се към него. — А днес можех да бъда втори Бекенбауер, ако не беше ме фаулирал и спъвал.

— Днес щяха да те удрят по чупливите ти глезени — каза съвсем гласно. — А публиката да псува старата ти майка. Вместо да ми кажеш благодаря.

— Е — казах, докато прегръщах майка си и вземах чантата, — от кал има да ме правиш.

— Тоя от кал — отвърна той — ще излезе по-добър.

С това изречение ме изпрати до верандата.

Вечерта, натежала от влагата, бързо се спускаше. През освободените облаци, разкъсани от гръмотевицата и като обгорели, пламнали по ивиците от мълниите, светлината се отдалечаваше и изчезваше във висините. През прозореца на автобуса гледах барите, пустите улици и тревата, повалена от проливния дъжд, всичко някак се отдръпваше назад сякаш в миналото, в което явно повече нямаше и не можех да се върна.

Човек не може да си избира приятелите. Другарите от детските години изчезват заедно с детството, разотиват се и живеят само в спомените за това време. Срећна ли някого по-късно или не можем да се познаем, или се гледаме с недоверие. В училището приятелите са случайни, а когато някой сменя и напуска училището като мен, и приятелите не може да задържи дълго. Другарите от войниклъка, които искрено бях обикнал, с които лежах върху лед и кал, с които измъквах оръдията на планината, разделях получените колети, миех клозетите и си казвахме винаги да останем приятели, да си пишем и да се виждаме и след завършване на военната служба, никога повече не видях. Освен една или две картички не получих нищо повече от тях, нито аз им изпратих нещо. Понятие си нямам вече кой къде е, какво работи и дали изобщо е жив. А нови приятели по-късно не успях да си намеря.

Боб беше изключение. Аз не го бях избрал за приятел. Ако бях избирал, нямаше той да бъде кандидат.

Несигурен, винаги скрит зад думите, зад гладките и хубаво измислени изречения, с очила за слънце, зад които очите му не се виждаха, с добре ушити и винаги модерни дрехи, той не беше нито образец, който исках да достигна, нито приятел, на когото при нужда можех да разчитам. И все пак не успях да го избягна. При това не той вървеше толкова подир мен, колкото аз подир него. Искрено казано, аз вървах подир него. Неволно някак, но като хипнотизиран от чара, който излъчваше, натъквах се на него като мушичка на светнала крушка, без да зная какво правя.

След като го срещнах случайно в Шибеник, вървах подир него по целия Северен Адриатик. Точно бях излязъл от войската и се шляех край морето, като за една седмица пропилях всички пари, които събирах три месеца. С билет за връщане в джоба седях на пейката край брега полугладен, уморен, изчаквайки времето за влака, изведнъж го виждам как се разхожда по брега като собственик на какаова плантация на почивка. Зад него леко се люлееше бяла яхта, от палубата ѝ ехтеше музика, а той сякаш беше слязъл от тази палуба, с бели обувки, с огромна бяла шапка на главата и пъстра риза, небрежно измъкната над панталоните, тънки и леки като хартиена салфетка.

Аз се бях наситил вече на морето. По брега пълзяха колони леки коли, натоварени с чадъри, моторни лодки, каравани. Огромните хотели бяха притиснати и обсадени от паркираните каросерии, от

шосетата в тесните улички на крайморските градчета нахлуваше някакъв нов шумен вид хора, въоръжени с разни уреди и пособия, като някаква орда, тръгнала на война, а не да се къпе. Влизаха във водата намазани с кремове, излизаха от нея в хавлии до земята, лежаха на слънцето, намазани с кокосово масло и пяна, пускаха транзистори, с отварачка за консерви подготвяха храна, съдовете плакнеха със специално душче към маркуч от каравана, слагаха на главите си подводни маски, гмуркаха се с харпуни, плуваха с плавници, летяха с парашути, пързалини по морето от бързи водни ски. Като ги гледах, настроението ми се разваляше, губех чувството за собствено достойнство, а когато в боровата гора се опитах да си направя кафе на примуса — единствения уред, който мъкнех в раницата — сухите борови иглички на земята пламнаха. Панически се опитвах да изгася пламъка със стар чехъл, но огънят се ширеше, а чехълът също се запали. През онова лято на морето често пламваха гори, вестниците търсеха причините и аз изплашено заудрях с ръце, с крака по огъня и се разкрещях на някакъв австриец наблизо, да викам на помощ и да псувам равнодушната му мамка. Той приготвяше обяда си във внимателно издълбана дупка, в която беше пъхнал изолираща кутия от пресован азбест, със специално духало под налягане за раздухване на огъня и аерозол за неутрализиране на пушека. Наблюдаваше спокойно моите викове и панически движения, после се доближи с найлонова кесия в ръка и посипа от нея някакъв сивкав прах върху огъня. Огънят зацвърча и угасна. Бях толкова изненадан, че псувните продължаваха да хвърчат от устата ми по инерция, забравих дори да благодаря на човека и засрашил се от собствения си примитивизъм, купих си билет за връщане, за да се махна с раницата и комплексите си от тази блъсканица, в която не ми беше мястото.

Боб ме заведе в хотел, целият в стъкло, дървета и зеленина, в каквото тогава сам не бих посмял да вляза от подсъзнателния страх, който луксът предизвиква у хора като мен. Страхувах се, че някой ще се учуди на моето присъствие, ще им се сторя смешен или ще ме изгонят. Той извика келнера, който беше облечен като баща ми в деня на венчавката си, взе листа с менюто, подвързан, тежък, с издълбани златни букви като евангелие, възрази за оскъдния избор на храна, поръча котлет, задушен керевиз с майонеза, гъби на жар, аспержи в лимонов сок, палачинки с шато и бутилка блатина^[1] от 1967 г.

— Да не си мислиш случайно — казах му, — че аз имам пари.

— И аз нямам — призна той. — В момента съвсем съм закъсал.

— Че защо тогава натрупа всичко това пред себе си — казах смаян.

— Тъкмо заради това — впери пръст в лицето ми. — Винаги, когато съм в криза, необходим ми е малко лукс, комфорт, първокласна храна и вино. Тези неща ми помагат да мина през цялата неприятна ситуация неусетно, без тя да ме деморализира.

Накрая поръча две кафета, поиска сметката и вместо пари даде на келнера някаква членска карта и паспорта си.

— Това е — обясни ми — членска карта на „Diner’s Club“.

— И какво ще стане сега? — попитах подозрително, готов на всичко, дори и да бягам.

— Сега моята сметка отива в Ню Йорк — каза самоуверено — на касата на клуба.

— И те ще платят това, което ние изядохме? — попитах, докато той сърбаше кафето.

— Засега да.

— Това нормални хора ли са? — казах.

— Пътищата на бизнеса — обясни кратко той — са заплетени.

— Това ще им донесе някакъв бизнес ли? — продължавах да се чудя.

— В случая не — призна, — но те още не го знаят.

Келнерът учтиво му върна картата и му се поклони, а той го попита какви туристически атракции има в града. Езда на магаре заднешком, надбягвания в чували, бързо лапане на макарони с вързани ръце и избор на мистър и мис на плажа — уведоми го той.

И докато същата вечер бях клекнал на оградата на пъстро осветената градина, Боб се разходи по пистата пред мен и пред няколко стотици гости, насядали по масите, под лампиони, окачени на дърветата, облечен първо в лекия си костюм, а след това — по бански гащета с номер 5 на гърба. Спечели второ място след някой си пройдаха, получи малка бутилка уиски и художествено изработена чиния за стена.

— Това не е никаква изненада — каза ми в боровата гора, в която преспяхме (по някакви свои съображения избягваше да използва отново касата на нюйоркския клуб). — Моите движения са като на

котката, мускулите ми са меки, дълги, без възли. Не съм деформиран от работа. Само спорт, разходки. Нервите ми са блестящи. Страданието съм изключил напълно от живота си. Изградил съм си маска на пълна интелектуална скептичност и личен оптимизъм. То се излъчва от мен и въздейства весело върху публиката, наситила се на тъпи муцуни, поне на просветената. При другите разчитам на слабата светлина и определен брой зрители с хомосексуални наклонности.

Празната бутилка запрати в дървото. То се олюля, приближи се от тъмното и видяхме, че не било дърво, а милиционер.

— Студент в оставка — обясни му Боб професията си.

Нахвърли се веднага на човека, че се мотаел по тъмното и излагал себе си на опасност, вместо да помогне на онзи, който пъшка тук някъде в мрака и вика за помощ.

— Никой не вика — отвърна милиционерът, като се послуша и ни изгони от гората. — Само пъшка.

— И скимти — твърдеше Боб, като вървеше пред него.

— Той пъшка — обясни милиционерът, — тя скимти. Не искам да ги прекъсвам, ще дойде и техният ред.

Утрото дочакахме на товарно корабче, което превозваше бъчви с вино на острова. На капитана на корабчето подари художествената чиния, а той ни почерпи с по три риби, залети със зехтин, и чаша червено вино.

— Две години и три месеца са съвсем достатъчни за юридическия факултет — обясни ми своята студентска оставка Боб, докато пиехме виното. На останалите изпити ще се явя, ако установя, че имам основателни съображения. Засега се колебая — разказваше, като се изтягаше на топлата палуба и облягаше глава на навитото въже. Три месеца замествах заболял юрист в едно предприятие чрез студентската кооперация. Не ме учудва, че човекът се е разболял. В бивш килер, превърнат в търговско-юридически отдел, седяхме петима. Всички идвахме по едно и също време — в 6:30 сутрин, като селски труженици. Ставахме по тъмно, докато навън още светеха звездите и уличните лампи, паникьосани влизахме в двора на мрачната огромна сграда и бързахме да се разпишем в книгата до 6,35. Пристигахме запъхтени, недостатъчно разсънени, вчесани на бърза ръка, прозявахме се в асансьора и по коридорите, само час по-скоро да седнем на бюрата. Там надбягването свършваше, започваше четене на

вестници, пушене, пиене на кафе, дремане, телефониране. Въздух ни пускаха през ключалката, понеже двама от петимата не позволяваха да се отвори прозорец. Третият ме въвеждаше в работата и ми връщаше да преработя единственото писмено обяснение, което за три месеца успях да скалъпя. Беше отговор на някакъв работник, дошъл също така сънен в 6:35, задрямал и загубил три пръста на машината-циркуляр и искаше сега да му се платят пръстите. Трябваше да се докаже, че машината е редовна, че работникът е глупав, предприятието съвършено, че работникът нарочно е пъхнал ръката си под електрическия трион, а наред с това да се цитират и разни законни разпоредби, да се изпрати работникът на съд, да пише жалби и искове, а на съда да се пише, че този работник е известен като недисциплиниран, че създава смут, работи лошо и предизвиква нездравни отношения в колектива. После трябваше да прочета неговия отговор, в който аз бях наречен технократ, човек без човешки образ, морал и етика, а целият ни килер от пет души — клика, въвела групово-собственическа система на управление. Така се обиждахме помежду си, без изобщо да сме се видели, само че за разлика от него аз получих две и половина заплати, а той нищо. Последната половина ми отнеха, защото напуснах преждевременно и нямам намерение да се връщам към подобна работа.

Краткото време, което прекарах с Боб, скитанията по острова, участието в надбягванията с магарета и бързо лапане на макарони остана в спомените ми като задружно прекарани весели дни, през които аз вървах подир него, доволен от неочакваната авантюра, унесен от морето, което се откриваше пред мен и ставаше част от преживяното, а самите преживелици — част от живота, тръгнал изведнъж по-бързо, по-пъстро и по-леко.

Няколко години по-късно го видях по телевизията. Появи се с удар на гонг, върза на часа някаква пъстра връзка около врата, намъкна едно сако, обърна ми гръб, смигна ми и докато аз се вирах в екрана изненадан, той изчезна и се показа с бутилка шумящ швепс.

Наскоро след тава го видях и в бръснарницата. Точно бях започнал да усъвършенствувам тази професия, на което той съвсем не се учуди. С бърз, делови поздрав седна на стола и поиска да го обръсна и подстрижа. Като че друго не е очаквал, освен да ме види в бялата престилка, с бръснач в едната и гребен в другата ръка. И съвсем

естествено е да се въртя около него, докато той седи отпуснат на стола, притворил очи, сякаш спи, поглежда огледалото и приказва. Искаше от едната страна да го подкъся, от другата да го подстрижа, да изравни и оправя малкото оредяла коса, да изчеткам добре и най-малкото косъмче от новия пурпурен кадифен костюм, в който веднъж се пъчеше по телевизията, след това запита, отново делово, колко ми дължи.

— Четирийсет и шест — казах със същия тон, делово, със сдържан бяс.

— Петдесет значи — каза великодушно и се заоглежда в огледалото от всички страни.

— Добре — рекох, — щом така искаш.

— Тогава запиши петдесет — обясни ми, като се готвеше да си тръгне.

— Къде да ги запиша?

— Където записваш вересиите си.

— Никъде нищо не записвам — отвърнах и тръгнах подир него към вратата.

— Тогава ги запомни.

— Какво да запомня, бе?

— Че ще ти се покажа с петдесет динара.

— Няма ни да се показваш, ни да излезеш оттук — отвърнах сърдито, — докато не платиш, затова че те издокарах.

— Няма — каза спокойно.

Побеснях.

— В тези кадифени джобове — попитах с презрение — нито динар ли нямаш?

— В момента — каза той.

— Че как не те е срам?

— Не е срамно да нямаш — отвърна той бързо, — срамота е да ходиш необръснат и чорлав, а за бръсненето ще ти се издължа.

Изчезна и се появи едва след една година. На пешеходната пътека на ул. „Княз Милош“, за малко щях да го смачкам с моя танк, който карах тогава, и едва го спрях пред него, защото спирачките бяха износени.

Той ме позна през стъклото, седна в колата и каза да карам на летището, без изобщо да се учудва, че ме вижда на кормилото. Разказа

ми, че бил започнал шоубизнес, че отива на път, от който очаква много, а когато стигнахме на летището и му казах, че возенето му струва 300 динара, взе си пътното куфарче и рече:

— С петдесетте за подстригването и бръсненето, дължа ти общо триста и петдесет.

— Пак ли нямаш пари? — попитах и слязох и аз от колата.

— В момента — произнесе изречението за такива случаи.

— За самолет имаш — казах, готов да го обърна, — а за такси нямаш.

— Самолетния билет получих гратис — обясни. — Пътувам с пропагандна цел.

— Ти си — казах му огорчен — най-големият муфтаджия, когото са виждали очите ми. Плащал ли си изобщо нещо в живота?

— Прощавам ти — отвърна, като гледаше часовника си, — защото смятам, че сме приятели. Тръгвам на далечен и многообещаващ път и ако пътьом плащам всичко, шансовете ми ще бъдат равни на нула. А ти всъщност — добави нахално — влагаш в мен и то ще ти бъде върнато.

Върнато ми бе така, че вместо него платих и откраднатата машинка за бръснене. Напълно загуби чара и магнетизма си, с които бе привлякъл доверчивата ми и объркана глава. Ни сребристо сивата акула, с която неочаквано се появи, ни банкнотите, които пилееше, нито предметите, които подаряваше на всички страни, можеха да върнат загубеното. Беше ми загадъчен, макар и убедителен, а целият му вид с огромната стоп-лампа и дългите перки, които се отдалечаваха и изчезваха по пистата, необясним.

Но все още имах желание да го настигна.

[1] Вино от едноименния сорт черно грозде, което се отглежда в Херцеговина. — Б.пр. ↑

Във Франкфурт на Майн вратата ми отвори наистина камериерката.

Боб влезе в стаята след десет минути, докато аз разглеждах мебелите, и веднага се отпусна в креслото, на което точно се възхищавах. Загърнат с копринен халат, изглеждаше по-уморен от мен, макар че бях прекарал цялата нощ във влака. Лицето му беше като сдъвкано, току-що отделено от възглавницата, очите отваряше с усилие, а едва протегнатата ръка се измъкна от моята и лениво се отпусна на коляното.

— Извинявай — каза, — че така...

Не довърши изречението, поиска да извадя уиски и две чаши от барчето. Попита ме колко е часът.

— Нещо ми се спи тази сутрин — призна, чукна се с мен, попита къде съм се настанил.

— Никъде — казах.

Той изпи уискито мълчаливо, като вода, попита ме къде съм спал.

— Във влака.

Все повече потъваше в креслото, докато краката му докосваха моите, а брадата — гърдите. Издърпа чекмеджето от лявата страна, извади от него малък бележник, от бележника — визитна картичка и ми я подаде.

— Йохан Филип — прочетох, — хотел „Германия“.

— Иди при него и му кажи, че аз те изпращам.

Смутен леко от такова посрещане, гледах го как се изтяга по креслото и пода и поисках да разбера какво работи този Йохан в хотела.

— Той живее в хотела — отговори ми Боб спокойно, прозявайки се. — В апартамент. Изпий уискито и отивай веднага при него.

— Не съм и седнал още.

— Няма какво да сядаш. Докато седиш, той може да отиде на състезанията в Монц. Трябва да се действа веднага. После ще седиш.

— А — попитах все още с неизпито уиски в ръка — за какво ми е този Йохан Филип?

— Всъщност той е Йован Филипович, наш човек. Ще ти даде позволително за работа, позволително за пребиваване и ще ти намери

квартира. Засега това е най-важно. Другото — лесно ще уредим. Кажете само, че аз те пращам. После ела.

Изпих уискито и тръгнах, изпратен до вратата от шумоленето на копринения му халат.

Намерих Йохан Филип в апартамент 612. Хотел „Германия“ беше от старите, солидни хотели, с дебели стени, дебели килими, мраморни стълби. Тишината, меката светлина, тихите гласове, безшумните асансьори, мълчаливата прислуга господарски ме потискаха и до вратата на апартамента на шестия етаж пристигнах предпазливо, внимателно.

— Аз съм Шурдилович — казах на Йохан Филип, след като той ме измери през леко откренатата врата и мълчаливо ме пусна вътре. — Изпраща ме Боб.

— Боб? — каза, като захапваше незапалената цигара в устата и стоеше пред мен едър, необръснат, космат, в кимоно, по което хвърчаха златни змейове. — Кой Боб?

— Слободан Михайлович — обясних. — Боб.

Той извади цигарата, взе една, втора, трета бутилка от масата. Имаше още бутилки, но едва от четвъртата успя да изцеди нещо в една чаша. Друга изобщо не възнамеряваше да налива.

— А защо господин Боб не дойде лично?

— Каза, че мога и сам.

Изпи чашата и се нацупи, като че пие лекарство.

— И какво каза още господин Боб?

— Каза да ми дадете позволително за работа, позволително за пребиваване и квартира.

— Може би и панталоните си?

Тоя съвсем ме сащиса. Гледаше ме отблизо, пак с цигара в уста, сякаш чака отговор на въпроса си.

— Панталони — казах, — както виждате, имам. А както ще видите, не съм и ням.

— Не си ли ням?

— Не — казах рязко.

Тоя Йохан Филип не ми хареса, космат, по гащи, в разпуснато кимоно и нахален.

— Понеже не си ням — каза, — отивай при господин Боб. Още сега. Кажете му да изпрати парите. И няма да питаш кои пари. Нищо

няма да питаш. Отивай веднага.

— Че аз не съм дошъл тука да ви пренасям хаберите!

— Was? — изпусна се той на немски и разбрах, че е леко пийнал.

— Я си сложи — казах по-високо — панталоните, които предложи на мен, иди ти при него и лично се оправяйте.

— Панталоните ми — почна той да ръмжи — ги взеха за гладене. И шестте чифта, плюс ризите и гащите. Ясно ли ти е?

— Като ги върнат — казах и отстъпих една-две крачки, защото той вървеше към мен.

— Не искат да ги върнат — каза още по-нервно. — Правят се на луди, защото три месеца не съм плащал сметката за този никакъв апартамент.

— Ами плати я! — отдръпнах се към вратата.

— Да платя ли? — изсмя се той, после стана сериозен. — С какво? С какво да я платя, питам те?

— Защо питаш мен? — отвърнах леко изплашен, защото ме дърпаше за реверите.

— Малцина са тези, които не са завлекли Йохан Филип — хвана ме за двата ревера и ме притегли към себе си. — Срещу бланко-разписки и на честна дума милиони съм давал. А сега ме държат по гащи в това свърталище, вместо да седя в „Хилтън“, където никой изобщо не се осмелява да ме попита даже за пари. Бягат от мен като от крастав. На всичко отгоре ми изпраща човек, който е паднал от небето, да му дам три позволителни.

— Аз тръгвам — казах.

Той притисна с ръка вратата, затвори я. Допря показалеца си в гърдите ми.

— Кажи на Боб, че имам дълги ръце! — понижи глас. — Ако ми тропнат затвор, ще повлека и него, макар за крака. Ще го намеря, ако ще и през комина. Ще го подкъся, и то отгоре.

— Ще му кажа — обещах, но вратата не можех да отворя от лакътя му.

— Най съм опасен, когато краката ми висят — каза още по-тихо. — Мога сам да си ухапя и ухото. Ако разбираш какво значи това.

— Разбирам — казах и гледах да се добера до коридора.

— Ти нищо не разбираш — отвърна той и беше прав. — Ти само му предай какво съм казал.

— Ще предам — обещах, като отворих насила вратата.

— До седем нула нула да е тук! — шепнеше подир мен, докато безшумно препусках по дебелия килим на коридора. — Или ще го събират с лопата!

Заварих Боб на велоергометровото колело. Потен и запъхтян отиде зад стъклената стена на душа и оттам изслуша съобщението ми.

— Откачил значи Йованчо — каза и излезе от кабината освежен, сресан, съвсем не загрижен.

Направи си някакъв коктейл, раздруска го и взе същия черен бележник.

— Йохан — каза, като намери името му. — Филип!

И дебело го зачеркна.

— Що зачеркна човека? — почудих се.

— С такива — обясни ми, докато пиеше коктейла и пред устните му се събираха кубчета лед, — които споменават затвори, трябва да си на разстояние.

— Няма ли да му върнеш дълга? — попитах.

— Това е комарджийски дълг — отговори ми спокойно и се отпусна в креслото. — Законът такива дългове не признава, тъй като са неморални. Аз не го признавам, защото господин Филипович лъжеше.

Гледаше ме продължително, внимателно.

— Забрави го — каза.

Стори ми се, че и той е готов да ме забрави, но бях пред него, седнал в другото кресло.

— Елза! — извика неочаквано.

Влезе камериерката, застана до самата врата и размени с Боб няколко бързи изречения. Изглеждаше, като че се карат и крещят един на друг, доколкото можах да разбера в бързината, Боб искаше да приготви една стая за мен.

— Прислугата и тук е невъзможна — каза, след като камериерката излезе.

— Може би не е удобно да спя тук? — измънках.

— Остави на мен.

Самоувереността му успокои малко нервите ми, изопнати още от сутринта. Сега Боб изглеждаше много по-добре, отколкото преди два часа.

— Питам — обясних му, — защото ми се струва, че не живееш сам.

Гледах снимката на жена, сложена в кожена рамка, поставена косо под голямото стенно огледало. Русокоса жена, дълголика, странно се усмихваше от снимката само с устните, докато в светлите прозрачни очи тази усмивка я нямаше. Като че ли снимката бе съставена от две отделни и на средата слепени различни глави.

— Това жена ти ли е? — попитах.

— Да кажем — отвърна, като погледна снимката — приятелка.

Загледан в нея, остана пред огледалото, отпуснал долната устна, като че размишляваше нещо и съвсем ме беше забравил.

— Но изключителна жена — неочаквано поклати глава. — Началник-отделение в стоматологическа клиника — обясни, като ме погледна и започна да се разхожда из стаята. — Много способна. Имам предвид за зъбите.

— Може би ще се сърди? — попитах.

— Няма — поклати глава. — Тя уважава приятелите ми. А ако се обръснеш и пристигнеш с бонбонiera и букет цветя, ще бъде поласкана.

— С букет — повторих, за да запомня всичко.

— Да — потвърди той, като ме изпрати до вратата — и с усмивка, моля те. Извини ме за забележката, но имаш някак потиснат вид на човек, комуто всичко върви наопаки и който цял ден не е хапнал нищо.

— И не съм.

— Гледай да дойдеш преди обяда — каза ми в антрето. — Бъди забавен. Никой не се интересува от чуждите неволи. На нещастното и стъписаното лице тук всеки затваря вратата.

В 14 и 15 бях на същото място избръснат, подстриган, с букет лалета в ръка, с бонбонiera под мишницата и усмивка, която бях упражнявал пред стъклото на една витрина. Звънях петнайсет минути. Никой не отваряше, отвътре не се чуваше никакъв шум.

Обядвах в приземието на съседната сграда. Ресторантът беше с големи прозорци към улицата и аз седях като във витрина, всеки минавач отвъд стъклото се заглеждаше в чинията ми, в бирата. Минаваха коли безшумно, хора бързаха насам-натам и между тях

неочаквано се мярна и Боб. Махна ми през стъклото, влезе и седна на масата.

— Знаех, че ще бъдеш тук — каза. — Обядва ли?

— Да — потвърдих, — а имаме и десерт.

Взе един бонбон от отворената бонбонiera.

— Не зная само какво да правя с букета.

Взе букета, помириса го и го върна на масата.

— Беше ли горе? — попита.

— Бях. В 14 и 15.

— Настъпиха малки усложнения — обясни ми той, докато смучеше бонбона. — Непредвиден истеричен пристъп.

— Точно сега ли?

— При нея това става веднъж месечно. Като мензис. Психическо разтоварване от напрежението, натрупано на работата. Иначе е много способна.

— За зъби, нали?

— И изобщо, за организация. Много я ценят. Само че за съжаление от време на време, както в случая, получава нервни кризи. Опитва се да си пререже вените.

— Твоите или своите?

— Тези жили обаче не ме плашат — продължи. — Навреме винаги могат да се закърпят. Оставих я да ги реже, изправена пред такава реакция тя отвори прозореца с намерение да скочи.

Настъпи тишина. Чаках да продължи. Той взе още един бонбон.

— Това вече не можех да рискувам. Дръпнах я за косата. А тя носи перука на работата и се разигра неприятна сцена.

— Изглежда — казах, — че ти си изскочил през вратата.

— Това е временна трудност — обясни ми той. — От такива ситуации аз сам излизам — като имам предвид, че най-доброто за психическата терапия е самотата, тишината и самоанализът.

— Да те попитам нещо — казах, като изпих останалата част от бирата в чашата.

— Заповядай!

— Можеш ли ти да се върнеш вкъщи, да залепиш няколко шамара на жена си, че да седнем и разговаряме като хора.

— Първо — отговори ми той надменно, — тук мъжете не бият жените си. Второ, тя не ми е жена.

— Че защо тогава търпиш такова нещо в къщата си? — попитах коравосърдечно.

— И къщата не е моя.

— Така и предполагам.

— Ти обаче не се грижи за мен — продължи спокойно.

— През ум не ми минава — казах. — Грижа се за себе си.

— За теб всичко е наред — успокой ме и извади някакъв плик от джоба. — Моите проблеми не са твои, но твоите — обратно, решавам аз.

Взех плика, затворен, адресиран до хер Жулиен Живаго.

— Тоя пък кой е? — попитах подозрително.

— Живорад Живкович, наш човек. Всичко съм написал, само му го предай и го поздрави от мен.

— Питам те кой е тоя Живорад Живаго?

— Голям мой длъжник. Иначе известен на всеки в тази част на Германия.

— С какво известен? — настоявах все по-предпазлив и недоверчив.

— С това, че има вила на Рейн, къща в Бавария, яхта на Женевското езеро, една къща тук, с парк на площ от два хектара, и специализиран салон за разкрасяване.

— За какво съм му на него? — попитах.

— Ще наглеждаш как поддържат градината. Работници подкастрират розите, подстригват и изглаждат тревата, а ти само ще наглеждаш, 500 марки седмично. Това място пазех за себе си, ако стане някога беля, но го давам на теб.

— Затова ли ме съветваше да дойда тук? — попитах. — Да ставам паркаджия.

— Това е, драги, господарска работа. Три часа разходка из незамърсения въздух, под чуруликане на птички. Има хора, които за такава работа са готови да платят 5000 в брой.

— Продай им я — казах.

— Смятам те за приятел — отвърна. — Като начало това нещо е прекрасно. Имаш неприятни впечатления, знам, дойде в навечерието на истеричния пристъп, уморен си, но ще видиш, ще се смеем заедно на всичко.

Жулиен Живаго ме прие по нощница. По-късно, когато очите ми свикнаха с розовата светлина на кабинета му, видях, че това е някаква бяла рокля, като римска тога, или обикновен чаршаф с дупки за главата и ръцете. Главата му беше накъдрена, покрита със светло побелели вълни, ръцете нежни, гледани, гласът приятен, напевен, но с ясна дикция.

— Иначе — попита ме, след като прочете писмото, — как е господин Боб?

— Благодаря — казах, — добре.

— За съжаление — продължи той, като остави писмото на масата и ме гледаше внимателно — това място вече е заето.

— Нищо — казах, готов да стана и да напусна тази канцелария, пълна с табуретки и фотьойли от елипсовидна пластмаса, с дупка на дъното, от които, понеже се излъгах и седнах, вече не можех да се измъкна.

— Имам едно място в салона — каза той.

— В кой салон? — попитах, като изпънах крак напред и се опрях с длани на ръба на пластмасата.

— Вчера работникът ми пострада — обясни той, докато омотаваше чаршафа около себе си, за да може да върви.

— Че в салона ли е пострадал?

— Ухапа го един клиент — отговори ми, тръгна към вратата и добави: — Елате с мен!

Станах някак и тръгнах подир него първо по стълбите, след това между бели арки, после през голяма стъклена врата в едно антре, пълно с елегантни хора и разни кучета. Най-после влязохме в самия салон, пълен с огледала, кожени седалки с колани, работници и работнички в бели престилки. В застоялия въздух се смесваха задушни миризми на парфюми и миризмата на стари дрипи. Беше тихо, чуваше се само щракането на уредите и от време на време краткотраен лай.

— От писмото виждам, че познавате тази работа — каза Жулиен.

— Коя работа? — попитах слисан.

Гледах по креслата кучетата, различна големина, раси и косъм, привързани с колани и коланчета.

— Кучетата обаче — продължи Жулиен — искат специализация. Ще започнете от най-леката работа: къпане и изсушаване.

С тънките си пръсти помилва къдриците на един пудел, до който стояхме.

— За проба — добави. — Докато се върне пострадалият работник.

— Какво да пробвам? — попитах, като погледнах целия си ръст в огледалото.

Приличах на идиот.

— Като начало — каза — пекинезите. Те са най-кротки и обичат да се къпят. Не скимтят и не хапят.

— Да пробвам пекинезите?

Като че питах самия себе си в огледалото.

— Ако се покажете добре — продължи, — може и да останете. Ако сте трудолюбив и с чувство за отговорност и ако се стараете, може да ви се даде и къдренето, а дори и оформянето на опашката. Можете да напреднете.

— Къде да напредна? — попитах, като гледах отчаяния човек в огледалото.

— От опашката към главата — разприказва се той, произнасяйки съвършено всяка дума, като че е на сцена. — Ирландски сетери например, териери, кучета от рядка порода, които са много чувствителни особено към скърцането на ножиците около главата и които искат търпелива и нежна ръка. Затова бе ухапан вашият предшественик.

— Трябвало е — казах — да си послужи с крака.

— Моля? — попита Жулиен.

— Аз си служа с крака — казах.

— Как с крака? — попита.

— Откакто ме ухапа едно куче, с тях се оправям с крака.

Остана много изненадан. Млъкна.

— Как говорите така? — попита след малко тихо.

— Ти какво мислиш — казах му, — аз да ти къпя кучета? Да ти пудря кученца?

— Преди всичко — упрекна ме той — не с такъв висок глас. Тревожите животните.

Залаяха две-три кучета, но аз ги надвиках.

— Аз бях бръснар бе, а не педер. Кученца да къдря и да им връзвам панделки, да не съм загубил ума си!

— Животните не понасят шум — кресна. — Контролирайте се!

— Значи аз да мълча, а те да лаят! — подвикнах, докато салонът кънтеше от кучешки лай.

— Ако работата не ви харесва — пак кресна, но някак по-тихо, — излезте навън!

— Коя щурава работа, Живораде! — казах и излязох. — Коя щурава работа!

Следван от кучешкия лай се озовах на улицата. Вече мръкваше, голямо флуоресцентно куче плезеше червения си език до самия асфалт, като светваше и угасваше.

— Коя щурава работа? — шепнях си и крачех по тротоара, посипан с дъждовни капки. От лампите във витрините се изцеждаха капки, по мокрия асфалт се плъзгаха червените задни очи на колите, блясваха мокрите каросерии, замириса на влага, на влажни дрехи в претъпкания автобус, в който всички мълчаха, клатушкаха се и гледаха тъпо в оросените стъкла.

Намерих Боб там, където казваше, че ще бъде, в ресторант „Клеопатра“. Веднага го открих, защото той единствен имаше очила срещу слънце, макар че слънцето отдавна беше вече отвъд хоризонта.

— Ще те убия — казах, — няма да можеш да гъкнеш.

Той погледна отдолу, защото седеше на масата, и повдигна черните петна към мен, защото аз стоях до масата. Не каза нищо.

— Ще ти направя гърбица — рекох, — да те познават от един километър.

— Какво има пак? — попита.

— Най-много мразя в живота кучките, ножиците и педерастите. Изпращаш ме при педераст и той, ми пъха в ръка ножици, за да фризирам кучета.

— Не виждаш ли, че не съм сам? — каза и дискретно посочи към жената, която седеше на неговата маса.

— Естествено, че не си сам — казах, — щом посред нощ носиш тъмни очила. Много ме е грижа, че не си сам...

Той стана, като се държеше самоуверено, но лицето му беше каменно.

— Можеш ли да почакаш пет минути на друга маса? — попита.

— Ще ти откъсна носа — казах, — такъв белег ще ти оставя, та хората отдалече да бягат от теб.

Той се наведе към жената, пошушна и нещо и се отдръпна, седнахме в ъгъла.

— Виждаш ли жената, с която седя? — попита спокойно. — Или може би не я виждаш?

— Пука ми за тоя скорпион.

— Мислиш, че е скорпион? — попита сдържано.

— Мисля, че е избягала от Венецианската тъмница. Задушавала я плесента и избягала.

— Отношенията ми с нея не са от емоционално, а от делово естество — подчерта той.

— Хич не ме интересуват твоите отношения. Свали тези стъкла от главата, да ме погледнеш честно. Право в очите да ме гледаш.

— Не мога — отказа. — В момента избягвам някой срещи. Казвай бързо какво искаш, защото нямам много време. Дадох ти най-доброто, което имах. Нервите ми са като на космонавтите, но веднъж на шест месеца и аз имам пристъп и тогава хапя чаши, килими и се търкалям по пода. Какво искаш от мен?

— Нищо — отвърнах. — Виждам, че тук не си нищо и не ти искам нищо. Ще смятам, че съм дошъл на двудневна разходка и ще се върна като от уикенд. Стига си ме правил на луд и си ме препращал от апаши до педерастии.

— Добре — съгласи се той. — Един ден мина, остани още един и се върни.

— С какво да остана? От 500-те марки, които ми даде на заем, останаха ми още 300.

Хвърлих 300-те смачкани банкноти на масата.

— Ще взема половината — каза и бързо прибра банкнотите в джоба. — Другото няма нужда да ми връщаш — добави, като издаде напред брадата като боксьор след удар. — Ти — каза — ме смяташ тук за девета дупка на кавала?

— Като си дупка — казах и прибрах останалата част от парите, — няма значение коя по ред си. — Изпращаш ме при човек, комуто са арестували панталоните, а оня другият, кучкарят, се омотал в чаршаф, не може да извади ръката си да се ръкува. Затова ли ме извика, да се зверя тук и сам себе си да ругая?

— Тук — каза той и отново издаде брадата си напред — има две категории хора: едни, които имат пари, и други, които нямат. Аз те

изпращам при първите. Дали са шарлатани, педерастични, безделници или луди, никой не се интересува.

— Но аз се интересувам.

— Характерно за теб е — каза, — че вършиш всичко, което е ненужно и непрактично. Идваш, без да се обадиш, на покана отпреди осем месеца, в един свят, в който всичко остарява за осем дни, размахваш ръце, перчиш се и се заканваш. Такива гонят оттук.

— Аз — казах — не се крия зад очила за слепци. А на теб скоро и газова маска няма да ти помогне.

— Човек без особена дарба, какъвто си ти — продължи спокойно, бързо, — без трудови навици, а обременен от дребнобуржоазно възпитание и патриархални скрупули, не трябва много да приказва. Трябва да ограничи исканията си в областта на реалното, на практичното и да почне с морален труд: отначало.

Извади някакъв бележник, пак черен, прелисти го, набързо го погледна, пак изтегна напред брада и измъкна от бележника някакво листче.

— Опаковка на шоколад например във фабрика за сладкиши? Шест хода с ръка — обясни набързо — и два пъти притискане на копче, работят само дланите, духът и интелектът не участвуват. Можеш да размишляваш за каквото си щеш.

Погледна през очилата учуденото ми лице.

— Фабрика — каза иронично — естествено не е за нас.

Извади друга бележка от бележника.

— Гледане на деца. Благородно и педагогично, същевременно и подмладява. Преди обяд. Гертруда и Конрад Шулц. Бонглерщрасе 92. Ще си го запишеш ли?

Понеже не се помръднах даже, извади нова бележка.

— „Райска птица“.

— Каква птица? — попитах.

— Нощно заведение. Много изискано. Да внимаваш за реда и да отстраняваш пияни и лумпени.

— Какво имаш още? — попитах.

— Преброяване и отстраняване на лоши стоки. Фабрика за консервирано мляко и млечни продукти.

— А прошиване на юргани?

— На юргани? — повтори и се спря.

— Да — потвърдих и показах с ръка, като че ли шия. — Прошиване.

— Такова нещо нямам — отговори ми малко учуден. — Но мога да попитам. Ако те интересува.

— Леле, божичко — въздъхнах и изведнъж ми прилоша, като че се задушавам. — Ще те обърна сега наопаки тук, пред целия ресторант, само краката да ти се показват над масите. Ще видят едно шоу.

Той млъкна, затвори бележника.

— Отивай — казах — при оная баба.

Тръгна. Но веднага се върна.

— Ти все пак си помисли — рече.

Остави бележките, които държеше в ръка, нареди ги пред мен.

— Нашата поговорка казва: никога не плюй в стар кладенец. Не се знае дали пак няма да пиеш от него.

Изравни бележките с ръка, притисна ги с длан.

— Само кажи: Боб ме изпраца.

Обърна се и полека, като че съм заспал на масата, тръгна.

Всичко беше като грозен сън, целият този ден, цялата нощ, която прекарах, седнал в ресторанта. Наблюдавах Боб отдалече, докато още седеше с онази жена: наблюдавах го как издаде напред брадата си, как подпираше очилата със средния пръст, размахваше ръка, като че дланта му е пречупена в китката и свободно бърбеше. Изискано, елегантно, спокойно, но повърхностно. Повърхностно чедо на повърхностно и лекомислено общество, красноречив, хлъзгав, неуловим.

Все пак го достигнах. По друга пътека, но вече не гледах гърба му. Наистина все още с помощта на неговите 500 марки. Но той остана зад мен.

Бележките запалих с неговата екстра запалка, гледах как горят в пепелника, докато келнерът търпеливо чакаше край масата, смятайки ме за ексцентрик или поклонник на огъня.

Вечерта, в която за пръв път я видях, беше гореща. Втори август. На сянка 33, на тъмно също толкова и още по-малко въздух. Струваше ми се, че поемам същия въздух, който издишвам. Сухият вятър шумолеше в тополите, в листата, черни като изгоряла хартия. По улиците се движеха шествия от хора, трупата се в Скадарлия^[1] между пълните ресторанти и претъпканите тротоари, по които вече не можеше да се върви от насядалите по тях, по бордюрите, пушеха, пиеха сокове или само плюеха пред себе си.

Седях в градината на ресторанта сам, с бутилка бира на масата. Бирата беше хладка, а келнерът, когото два пъти помолих за лед, мина покрай мен без лед, целият в пот, третия път се наведе, любезен, и поиска да приема двама души на масата. Погледнах мъжа, който нетърпеливо чакаше край оградата, исках да откажа. Не ми хареса, млад, докаран, привличащ вниманието, нетърпелив към чуждата маса и стол, навярно към всичко чуждо включително и към жените. Такива бързо преценяват нещата, вземат решение и действуват и докато аз още си отварях устата да отговоря отрицателно, той вече беше на масата. За да кажа две думи, трябваше ми повече време, отколкото на него да се доближи, да доведе девойката и да я настани на свободния стол. Отиде да потърси за себе си друг стол, като ме остави да се гледам с девойката през бутилката бира.

Тя се усмихна с благодарност, стеснително и като че се извинява. Държеше се някак скромно, с ръце върху чантата, чантата върху скута, а краката, събрани и подвити под стола. Седеше, като че веднага ще стане, гледаше мило, а беше облечена обикновено, без пръстени, украшения и накити, за разлика от своя кавалер. Той впрочем имаше пръстен, голям, масивен, размахваше го и блещукаше с него пред очите ми, докато поръчваше на келнера шницел, салата, майонеза, вино и пасти. Около китката на ръката му се въртеше верижка, а друга висеше около врата под старателно разкопчаната и разгърдена риза, на другата му ръка блестеше часовник, лицето му лъщеше, обгоряло и добре натъркано с помада. Ядеше със същото внимание, с което се беше облякъл и докарал, а при това и приказваше. И с пълна, и с празна уста. Не можех да чуя музиката от него, а бях дошъл тъкмо за тази музика. Свиреха някакви младежи от Гърция на бузуки, с певец, обгорял от слънцето, закръглен и твърд като гръцка диня, звънлив и вдъхновен. Той пееше, този приказваше. Ядеше и приказваше.

Оплакваше се от твърдия шницел, от тъпите ножове, масата му се клатеше, солта му беше цялата на бучки, салатата му беше увехнала, даже и моята бутилка бира му пречеше и аз я взех в ръка.

— Вие къде ще се храните? — попита ме девойката учтиво.

— Аз няма да се храня — обясних. — Дойдох заради музиката.

В настъпилата краткотрайна тишина се разнесе песен, широка като егейската морска шир, стара като ладия, която плава по нея, като маслините, които растат вече стотици години.

— Не знам — добавих неуместно — кой може да яде при такава музика.

За щастие оня не ме слушаше. Навъсено жулеше шницела.

— Тази мъка — каза ядосано — ще ме накара да се оженя.

— Да не би да искаш ръката ми? — попита девойката.

Също скромно, но долових духовито. Буйна, очите ѝ играят.

— Защо не? — отвърна той със същия сърдит глас. — Вече отдавна се познаваме.

— Прекалено отдавна — подчерта тя.

Аз като че ли не съществувах. Можех да стана и да си отида с бирата, която стисках в ръка.

— Време е да настъпи някаква промяна — продължи той, пак с пълна уста. — Омръзнаха ми тези ресторанти, келнери, това лошо месо. И не се чувствавам удобно.

Изведнъж стана като ужилен, хвана се за крачола и почна да го опъва. Търсеше микроскопичното петно, което пръсна от чинията, когато резен домати падна от вилницата обратно в олиото. Взе солницата и дълго посипва крачола си, после отново седна в съвсем лошо настроение.

— Искам да танцувам — каза девойката.

Все така скромна, учтива, но забелязах — малко нервна. Бързо същество. Буйно. Сега свиреха игриво и краката ѝ, подвити под стола, се протегнаха и едва забележимо потропваха на място.

— Танцува ми се — повтори упорито тя.

— Виждаш, че се храня — отвърна той.

И двамата упорити. Скромна, учтива девойка, буйна, но упорита.

— Яж после — каза, като че ли му заповядва.

И енергична.

— Ще изстине яденето — отказа той, без да повишава глас, също енергичен, но по друг начин. Спокоен. Тежък.

— Докато оглождиш всичко — продължи тя, — аз ще изстина.

Разбрах, че има остър език. Той вече го е знаел, не отговори нищо, продължи да яде.

— Ако мога да помогна — казах, — докато вие се храните?

Млъкнаха и двамата.

— Да не седим така напразно — добавих, — и на мен ми се танцува.

Той дъвчеше бавно, а после каза, без да ме поглежда:

— Вече ни помогнахте, като ни приехте на масата. Ще се задоволим с това.

Тя млъкеше.

— Какво мисли госпожицата? — попитах и я погледнах.

— Какво мисли тя — отвърна той със същия спокоен и самоуверен глас — чухте тъкмо от мен. Случайно сме на една маса и не си правете никакви илюзии от тази случайност.

Бях решил да си тръгна, но тонът му, начинът на говорене, като на събрание, отвисоко, ме задържаха на мястото. Защо и докога, казах си, ще отстъпвам пред тези нахални и многообещаващи хора. Как стигнахме дотам да ми вземе масата, стола, да ми седне едва ли не в скута, да лапа пред носа ми и да разказва глупавите си неволи, а аз да не смея да попитам за един танц девойката, която, положителен съм, е отнел от някого.

— Що за хора сте — казах. — И от танца правите проблем.

— Съжалявам — отвърна категорично той.

— За какво ще ме съжалявате — изсмях се. — Не съм инвалид. Мога и сам да танцувам. В Гърция мъжете сами танцуват. Става човек от масата — обърнах се към нея, — там, където се е озовал, и танцува. С цигара в уста, с шапка на главата. Жена му седи там, а той танцува. Като че няма жена.

— Чувала съм — каза девойката.

— Не сте ли виждали? — попитах.

— Не съм.

— Сега ще видите — казах и оставих бутилката бира на средата на масата, станах и отидох при музикантите.

Понякога си мисля, че можех да стана добър балетист. Това, което беше пречка във футбола: меките движения, стремеж към парадност, лек допир до земята, в балета щеше да ме тласне напред. Музиката умеех да слушам с цялото си тяло, не само е ушите, а когато танцувах, другите спираха, за да ме гледат. Не ме спъваха и не ме хващаха за врата както във футбола. Ръкопляскаха ми.

Исках да се промъкна през навалищата обратно, но срещнах нея.

— Хайде — каза весело. — Още веднъж.

Блъскаха ни двойки, но аз я хванах за ръка, протегнах десния крак встрани и заех поза, парадна, като фехтовач пред състезание.

— Хайде!

Отново се образува кръг около нас, а оркестърът, щом ни забеляза, звънна целият и засвири ритмично. Девойката се блъсна в мен и разбрах, че не знае стъпките. Реших, че е смела, а когато на два пъти ме настъпи и че е нахакана. Но краката ѝ бяха хубави, леки, колкото можах да видя. И бързо свикнаха с такта. Има слух, реших. И за една-две минути танцувахме така, като че отдавна танцуваме заедно, скачахме високо, клякахме, удряхме с длан в бетона, обръщахме се и се срещахме с очи и с гърди.

Има и гърди, усетих.

Накрая ни ръкопляскаха. Запъхтени, пламнали, развълнувани се върнахме на масата. Там нямаше никого.

— Може би е отишъл в тоалетната — казах, като се озъртах.

Тя мълчеше. Гърдите, които току-що бях забелязал и почнал да им се възхищавам, се издигаха и спускаха.

— Да платя — каза на келнера изведнъж, спокойно.

— Платено е — отговори келнерът. — Господинът плати и си отиде.

— Няма значение — каза тя. — Моите сметки аз си плащам.

Отвори чантата, извади портмонето си.

— Но — каза смутено келнерът — два пъти не мога да вземам пари.

— Това си е ваша работа — отрязва го тя.

Свястно, способно същество, реших удивен, докато келнерът отиде да се разбере с шефа.

— Можем да изиграем още един танц — казах.

— Умеете и сам да танцувате — отговори ми, усмихна се, по разсеяно, неразположено.

— Двама — усмихнах се — е по-хубаво.

Тя погледна часовника си, малък часовник, на нежната ѝ тясна китка.

— Сутринта имам заседание — каза, — трябва да стана рано.

— А вечерта?

Взе бележника, изваден от чантата заедно с портмонето, и погледна в него.

— Утре вечер например не мога.

— Това нещо като тефтерче ли е? — казах.

— Разбира се — отговори тя. — Една секретарка не може да няма предвид своите задължения.

— Тогава вдругиден? — предложих, като се учудвах на собствената си натрапчивост.

— Имам семинар.

— А в неделя?

— Директорът ми — каза тя, като гледаше в бележника си — дава делова вечеря.

— Не може ли да вечеря без вас?

— Без мен — отговори важно — не може и носа си да избърше.

И високомерна значи.

— А в понеделник?

— Есперанто — прочете от бележника.

И добави, понеже аз бях млъкнал.

— Една секретарка трябва да знае есперанто.

— А една секретарка — политах — не трябва ли да има свободен ден в седмицата?

— Идущата събота — изнамери тя в бележника. — Свободна съм идущата събота.

Като че ми бе направила голяма услуга, и то пряка сила, затвори бележника и явно ме заличи от дневния ред.

— Коя дата е? — попитах.

— Дванайсети.

— На дванайсети — излъгах — няма да мога. Имам семинар във Върнячка баня.

Тя пак отвори търпеливо бележника си.

— Мога и на тринайсети.

— На тринайсети никога не почвам нищо. По принцип.

— Тогава нищо — отговори тя, затвори бележника и го пъкна в чантата. — Забравете.

Току-що я бях видял, а вече да я забравя ли? Докато я гледах как отново плаща сметката си, нещо ми подсказваше, че ще я запомня завинаги.

— Мога ли да ви изпратя до къщи? — попитах.

— До телефонната будка — съгласи се тя.

Телефонната будка беше изпотрошена, с врата без стъкло. Макар че се разхождах малко встрани, чувах няколкото думи, които тя произнесе сърдито и по-силно.

— ... „срамота“... „кретен“... „мизерник“... „покритие“ — чух сподавено, поради бумтенето на автобуса, а след това в тишината — съвсем ясно: „не ти телефонирах, за да слушам мнението ти за мен, а да ти кажа къде да отнесеш своята...“

В този миг забръмча един от ония, дето имат мотори без ауспух и милицията спокойно наблюдава как ни продънват тъпанчетата. Гърмеше, кълтеше и изпускаше дим, докато не зави зад ъгъла.

— Имате ли още един динар? — чух през рамката, на която също нямаше стъкло.

Очакваше нетърпеливо със слушалката в ръка.

— Имам само още два — отговорих, — как ще се оправяте после, не знам.

Без да каже дума, набра номера, изчака малко и изведнъж започна да говори бързо и тихо точно когато минаваше камион, натоварен със строителен материал и ме задуши с черния си гъст дим от дизела.

— Тръгваме — съобщи тя, като излезе през затворената врата.

Вървахме мълчаливо по пустата улица, по тротоарите, която бяха измити, но все още топли от жегата през деня. Малките локвички миришеха на хладка влага, бързо съхнеха под горещия вятър, който шумолеше в тъмното и замазваше лицата ни със сенки.

— Съжалявам — казах.

— Аз не — отговори ми сериозно, бързо. — Екстра беше.

— Имам предвид него — продължих сдържано.

— Него забравете.

Усмихна се мило, кокетно.

— Ще се постарая някак да... — поклатих глава и добавих тихо, с надежда: — Не знам дали вие ще искате.

Продължаваше да се усмихва. Но усмивката и като че беше останала изрисувана на лицето и забравена.

— Той не представлява нищо — каза, а усмивката ѝ замръзна съвсем, така че приличаше на реклама, неестествена и безизразна.

— Прави друго впечатление — продължих в желанието си да го очерни още повече. — Изглежда, че има някои качества.

— Никакви — отсече тя. — Не носи нищо в себе си. Празен е като празна чаша. Прозрачен като стъкло и празен като чаша.

— Всеки от нас — казах — понякога е празен. — Аз например...

— Вие например — прекъсна ме — сте съвсем друг. Вие имате качества.

— Какви? — изпуснах се.

Тя се спря, посочи малката къщичка, строена отдавна и вече потъмняла от времето.

— Тук живея.

— Какви качества? — повторих.

Бях нетърпелив да чуя кои са те. Отдавна никой не ми беше казал, че имам изобщо нещо ценно в себе си. Почти се бях примирил, че пет пари не струвам.

— Някак сте съвсем друг — каза.

— Какъв? — настоявах. — Как друг?

Усмивката ѝ стана блага, омекчи се, възвърна си миловидността.

— Лека ноц — каза.

Махна ми от портата, заигра с пръстите на повдигнатата ръка и изчезна.

На четиринайсети август отново танцувахме, на шестнайсети седяхме в „Гръцката кралица“. Разказвах ѝ за Гърция.

— Двеста хиляди бели къщи, нарязани от прави улици, под ярко небе — това ти е Атина. (Вече бяхме на ти.) Петдесет бели къщи — това ти е гръцкото село. Житото расте до морето, маслините — сред житото. Тревата расте от камъните, руини, стари хиляда години, лежат в трева, скали, още по-стари, бели като варовик, нажежени от слънцето, треперят, а в допир с морето меко шумолят и се обливат с пяна като живи. Откъснати и потопени отломки чернеят на дъното като

угаснали. Под слънцето морето се избистря и се утаява в дълбоки сини петна, а покрай брега остава прозрачно. Гладката му повърхност е хванала тънка, лъскава кора. Дървеният клон на лодката я разбива на пяна, докато ние плаваме. Започва да струи ветрец, избърсва от водата блесналия прах като от стъкло, разкрива набръчканата и студена синева, а сред вятъра се чуват камбани от далечни села или от манастирите на Света гора.

Езикът ми се развърза, зачуди и мен самия.

— Колко сте били там? — попита ме.

— Три дни, но пак ще отида. Ще отидем заедно — добавих, като държах ръката ѝ.

[1] Стар бохемски квартал на Белград. — Б.пр. ↑

На осемнайсети не се появи. Два часа чаках пред паметника на площад „Република“, обиколих го няколко пъти.

На деветнайсети позвъних на вратата на малката тъмна къща.

Някаква жена я отвори само десетина сантиметра, колкото се опъваше дебелината на верига. Видях само едното ѝ око, носа и брадата. Но не бях съвсем наясно дали е жена, защото гласът ѝ беше дрезгав, мъжки.

— Какво искаш? — попита.

— Търся Весна — отговорих.

Веригата издрънча, вратата се отвори и видях, че все пак е жена. Висока, но вече деформирана. Главата хлътнала в раменете, тялото хлътнало в хълбоците, краката хлътнали в пода, къси и отекли от постоянното ходене из къщи. Гушата, характерна за себични особи, набъбнала под брадата като втасало тесто.

— Весна отиде да си търси друга квартира — каза, като ме наблюдаваше изпитателно с малките си очи.

— Друга ли? — изненадах се. — Тази не ѝ ли харесва?

— Тя не ми харесва — отвърна ми, като дишаше тежко.

— Така ли? — изпуснах се смутен. — А защо?

— И ти не ми харесваш — отсече изведнъж. — Кой си ти?

— Брат съм ѝ.

— Третият — каза все така нелюбезно. — Трима братя, а нито един не иска да плати.

— Какво трябва да се плати?

— Толкова братя — продължи тя, — а нито една сестра, това пък хич не ми харесва.

— Какво трябва да се плати? — попитах повторно.

— Наемът.

— Лесно ще го уредим — казах, — за някакви си глупави сто хиляди не се напуска къщата.

— Седемстотин хиляди — поправи ме. — Госпожица Весна вече трети месец не е платила наема. И истинските ѝ братя бягат, щом чуят.

— Аз съм ѝ първи братовчед — казах. — Бащите ни са братя.

— Значи ти ще го платиш.

— Но — казах — Весна се сърди, когато друг плаща за нея.

— Какво приказваш...

— Понякога плаща повторно.

— Тя да плати веднъж. Повече не искам.

— Положително ще го уредим — успокоих я. — Само ми кажете къде се е преместила.

— Никъде. Аз ѝ държа нещата и докато не плати колкото ми дължи, нищо не може да премести, освен задника си.

— Естествено — съгласих се, като си излязох заднешком. —
Благодаря.

На двайсет и първи завъртях телефона на предприятие „Юнион инвест“.

— Моля, другарката Весна — казах служебно, с равнодушен глас.

— Коя Весна? — чух оттам.

— Весна — повторих смутен. — Няма ли Весна...

— Имаме три. Коя искате? Как се казва?

— Попович.

— Имаме две Попович Весни.

— Работи като секретарка на директора — обясних бързо.

— При кой директор?

— Колко директори имате? — опитах се да се пошегувам.

— Шестима. Кого искате?

Закачих слушалката.

На другия ден отидох лично в „Юнион инвест“. В портиерната на голямата сграда, в огромния хол ми взеха първо легитимацията, в претъпкания асансьор ме возиха първо нагоре, после в мазето и едва след това на шестия етаж.

— Вижте при началника на машинописното бюро — упъти ме секретарят на правния отдел.

Машинописното бюро беше на третия етаж, отново ме спуснаха в мазето, изкачиха ме нагоре и ме оставиха пред мъгливо стъкло, зад което трещеше и бръмчеше. Началничката на машинописното бюро, отделена със стъкло в малък бокс, ме погледна през очилата с голям диоптър, като се усмихваше с леко намазаните устни над малкото цвете, поставено в чаша вода на средата на масата. Спокойно кръстоса ръцете пред себе си, като сложи длан върху длан. Енергичната жена, отлично пригодена към условията на това стъклено помещение, седеше изправена, облечена в строг костюм, с писалка на обесената около врата позлатена верижка.

— Как изглежда тази ваша Весна? — попита с търпелива усмивка.

— Добре изглежда — отвърнах.

И аз някак се усмихнах глупаво, като човек, който не знае как да се държи, какво трябва да направи, дали да прехвърли крак върху крак и къде да сложи ръцете си.

— Всички изглеждат добре — изсмя се тя — вечер. Трябва да ги видите сутрин.

— Сутрин ли? — повторих. — Как изглеждат сутрин?

— С набързо пригладена прическа, размазан грим, смачкано лице и чорапи — започна да изброява. — Докарват се в тоалетната, а някои даже дремят там заключени.

— Да — повторих, — и такива неща се случват...

— Но все по-малко — подчерта, като че се хвали. — От двете Весни Попович — продължи след това, — колкото ги имам, едната е в отпуска по майчинство. Навярно не става дума за нея.

Гледаше ме въпросително.

— Точно така.

— Другата Весна Попович в момента е в петдневен отпуск.

— По какви причини, ако мога да знам?

— Причините са винаги измислени — каза, като си играеше с писалката. — В случая — пътуване при болния си родител. Лично аз смятам, че си търси друга работа.

— Друга? — повторих. — Какво ѝ липсва на тази?

Погледът ѝ се разля в дебелия стъкла, беше неясен.

— Ако мога да знам — добавих.

— Можете — измънка с тънките си устни. — Пречи ѝ пишещата машина.

— Така значи.

— Индигото — продължи, — хартията, дългият маникюр, фактурите, лентите, които се заплитат, всичко ѝ пречи. От работното време до прекия ръководител.

Значи моята секретарка чука на машина.

— Буква върху буква — продължи педантично прекият ѝ началник, — изпуснати цифри, индигото наопаки. Това е оценката на комисията по качеството, а не моя лична и защо госпожицата се заканва на мен?

— Заканва ви се? — попитах. — С какво?

— С оплакване. Ако страда от мания за преследване, трябва да я посъветвате и да поговорите с нея. Като приятел или роднина. Или... какъвто сте ѝ там.

— Нищо — казах. — Дължа ѝ пари.

— Вие, на нея?

— Скоро заминавам — измънках през зъби — и исках да ѝ ги върна.

— Вие сте рядък случай. Дори единствен. Обикновено тя дължи на други.

Усмиваше се безмилостно.

— Кому дължи?

— На всички. И на взаимоспомагателната каса.

— Благодаря — казах и станах.

— Няма защо — отвърна тя.

— Има — казах, — много ми помогнахте.

Смаян от разкритията, престанах да я търся. Затворих се в канцеларията, в която току-що бях започнал да работя. За да изживея всичко в себе си. Но след три дни, на 26 значи, звъни телефонът. Тя ме намери.

— Ало — чух познат, малко променен, дрезгав глас. — Аз съм.

— Здравсти! — смотолевих.

Известно време слушалката тихо пращеше.

— Ела тази вечер в седем — чу се ясно. — На същото място.

Аз мълчах.

— Ако можеш — чу се отново.

Как няма да мога — исках да ѝ кажа. Тичам. Станал съм вече и се спъвам от бързане, падам на носа, само и само да те видя и да чуя измислиците ти. Да участвувам в илюзионистичния сеанс и да присъствувам на триковете ти.

— Мога — казах и затворих телефона.

Развълнуван, дълго гледах оставената слушалка. Това, което имам да ѝ кажа, ще ѝ го кажа лично, реших, право в лицето и то накрая. След като изтърси всичко, което е намислила, и след като се начака малко. Едно двайсетина минути. Та слънце да ѝ грейне, когато ме види.

Бях на мястото в седем без десет.

Какво става с мен, питах се и се разхождах пред витрината, докато светещата реклама ме обливаше ту със синьо, ту с червено. В седем и пет започнах да разговарям със себе си. В седем и осем ме обзе страх, че няма да дойде.

В седем и десет се появи. Доближи се зад мен. Тихо.

— Извинявай — каза, докато аз театрално гледах часовника си.

Не отвърнах нищо. А и не знаех какво. Тръгнахме мълчаливо един до друг. Тя в прозрачна бяла рокля, която полепваше по краката и гърдите ѝ като мокра.

— Сигурно се питаш — каза — защо миналия път не дойдох.

Хвана ме под ръка, отпусна се на мен и продължи така да върви.

— Да — промърморих. — Питам се.

— Твоята секретарка — заговори, усмихвайки се някак чудно, тихо — получи шут.

— Какъв шут? — попитах. — Какво искаш да кажеш?

— Билет за Тузла.

Каква Тузла пък сега, помислих си объркано, бързо, и какъв билет?

— Искам сладолед — каза и се спря пред автомата. — Това е може би последният ми сладолед в Белград.

Взех ѝ сладолед. Защо последен, питах се, докато тя облизваше сладоледовата топка и продължаваше да ме държи под ръка. Попитах я гласно.

— Защото трябва да замина за Тузла.

— Какво има в Тузла? — попитах колкото можех по-равнодушно.

— Едно работно място за мен.

— Работно място? — повторих механично, понеже не можех повече да размишлявам.

И без това нищо не разбирах.

— Баща ми ми намерил там хубава работа.

— Оня болният ли? — попитах.

— Защо болният? — обърна се към мен в недоумение и присви широко отворените дотогава очи.

— Нали си взела отпуск да го посетиш?

— А-а — отвърна изненадана, после известно време вървахме, без да приказваме.

— Бил си при „подчертаната“? — попита предпазливо.

— При твоя шеф — признах. — Да си обясним някои неща. Не зная защо я наричате „подчертана“.

— Защото все подчертава нещо на събранията и се пъха под кожата на директорите. И в леглото под секретаря. Затова ѝ казваме „подчертаната“.

— Тя подчерта, че дължиш пари на всички и на всеки.

— Затова ще се оплача в съда. Дължа мои пари, а тя пилее парите на любовника си и понеже той любовник е същевременно и секретар, може да се шляе и през работно време, а на мен ми отбелязват всяка минута закъснение.

— Подчерта, че и машината ти пречела.

— Като е най-лошата в канцеларията. Валякът спира и как да постигна бързина? А когато побързам, тогава ми откриват грешки. Преброяват ги и пишат докладна да ми намалят от заплатата поради качеството. И как няма да имам дългове!

— Защо не се оплачеш на директора? — попитах.

— На директора? — повтори пламнала, раздразнена. — На кой директор?

— На оня, който без теб не може да си избърше носа.

— А-а — провикна се, което означаваше, че е изненадана.

— На оня, чиято секретарка си, както каза.

— Искях да бъда — отвърна по-спокойно след кратко мълчание.

— С такова намерение пристигнах в Белград. Да стана нещо. Записах испански и есперанто. Стенографията завърших наполовина, но не дават — каза отново с прикрит яд. — Не дават. Изтощават те на работата и не си за нищо. „Подчертаната“ ми блъсна фактури, за да ме погребее. Това е пипкава и бавна работа, оставам до 4 следобед. Все някаква извънредна, бърза работа. Цифрите ми играят пред очите. На лекциите късно вечерта не разбирам даже какво говорят. Едва успявам да се прибера вкъщи, а там хазайката почва да ме мъчи до полунощ за неплатения наем. Като плащам за испански, не мога и наема да платя. Как да ѝ го обясня, тя не знае и майчиния си език. Разписките ми подписва с кръстче. А има къща. Да полудееш и да се обесиш. Сутрин ставам като от гроб. След онази вечеря, когато се разделихме, измъчва ме до един след полунощ, заканваше ми се, че ще се оплаче в съда, заключи ми половината неща в мазето и все в тази рокля съм, аз се оплаках от нея в съда и пристигнах на работа един час по-късно, сънена, като без душа. Само моята машина — покрита с мушам, всички останали работят. Референтът ме чака помръкнал като гарван, с куп фактури в ръце. Наричаме го „Перо Пешкира“, защото на всеки превива гръб. Иначе си е нормален, даже се опита да ме свали, но понеже получи шут, започна да ме тормози и да приказва против мен. Фактурите били уж бързи, а той чака, шумоли с листовете. Валякът естествено повреден, в бързината си откъснах нокътя. Като че работя на вършачка. Изпсувах, а той вдига вежди, уж се отвращава, „и псувате на работното място“, чувам го. Кой те бръсне теб, казах му, защото ми беше прекипяло. Заради него в бързината закачих с коляното чекмеджето и си скъсах последния чифт чорапи. Другите хазайката ми ги е заключила. Като видях и фактурите, побеснях. И съм обърнала индигото наопаки. Всичко трябваше да се преписва отново. Първо да си изпия кафето, казах на Пешкира, а после ще почнем бавно като

хората. Обадете се на секретаря, отвърна ми той, там ще получите и кафе.

Говореше бързо, като че щеше да изчезне заедно с вятъра, който дърпаше роклята ѝ, развяваше я, прилепваше я към гърдите и краката, очертаваше хълбоците, задника и издигаше ръкавите като криле. Като че ще полети и бърза да каже колкото може повече.

— Всичко е скроено, разбираш ли? Онази развратница ме мрази, защото, когато разисквахме как да бъдем ажур в работата, аз предложих и тя да пише на машина, и без това не работи нищо в стъкления бокс. Мрази ме също, защото секретарят ме канеше на вечеря. А той ме мрази, защото му отказах. Да полудее човек. Да се обеси на първата кука.

Забелязах, че вървим към гробищата. Как бяхме стигнали, изобщо не ми беше ясно, а още по-малко ми беше ясно какво търсим там. Но не исках, а и нямах възможност да я прекъсна.

— Секретарят, любезен, кротък, кафето вече чака на масата. Кабинетът му по-голям от нашата стая, макар че седи сам в нея, а ние сме трийсет. Килимът му по-скъп от всички наши износени вече машини, седи под палма, като че е на плаж, с отворена табакера на масата. Струва ми се, другарко Весна, каза любезно, че не сте доволна от работата си? Ами, казвам, да съм много възхитена — не съм. Сигурно желаете някаква друга работа, иска да ми подложи динена кора. Почвам аз: ако е възможно... но той веднага ме прекъсва: А какво бихте желали да бъдете? Винаги съм мечтала да бъда секретарка. Аз, каза той, мечтаех да бъда капитан на отвъдокеански кораб. На бял кораб, с басейн на палубата. Да вечерям в салона на капитана, да забавлявам дамите, да пия уиски и да гледам барометъра. В Сингапур да ме чака една любовница, в Хонг-конг друга. И тук не ти е много лошо, помислих си. Той изчезна в своите морета. Този кораб отплава завинаги, другарко Весна. После се приближи до лицето ми, сякаш се събужда от сън: не съм подготвен за такава работа. Аз, отвърнах му, сега се подготвям. Уча испански. Записала съм есперанто. Знам малко и стенография. Доста вече знам. Но, продължи той, не знаете да пишете на машина. Взе някакви листове хартия от една папка. Може би допускам малко грешки, казах аз. Той ме прекъсна: много, много грешки. Ще се науча и по-добре да пиша, казах. Но не при нас, каза той. Вече една година се учите при нас, сега пишете по-лошо,

отколкото в началото. И извади докладната на комисията по труда и работната заплата. Никъде ни труд, ни резултати. Само изпуснати цифри, ред върху ред, индигото обратно навсякъде, час по час връщане на преписаното, отново преписване... а закъсненията, само през този месец — единайсет. И питам го какво предлага вашата комисия. Не е, каза, това моя комисия. А всъщност той е избрал всички членове и нея за председател. Предлага да си отидете. Къде? Ами там, където търсят машинописка, която знае испански, а не знае да пише на машина. Подиграва ми се. Косвено и направо всъщност. На всички им пречи, че уча езици, че искам да се развивам и напредвам. А не само да блъскам машината. Ако съм разбрала добре, казах му, аз сама трябва да си отида, нали? Ако не искате, отвърна той, можем и ние да ви изхвърлим, но то ще бъде много по-неприятно.

— По дяволите — прекъснах я възмутен, — има съд за такива работи.

— Има един, когото изхвърлиха. Някакъв си Дъждовник Алептич. Съдът го връща три пъти, присъдите законни, такива големи печати, а не смее и на вратата да се покаже. Все изнамират нещо ново и докато той събере всички печати, отново го изхвърлят. Да работи човек при вас, казах му, е най-мъчителното нещо. Той зяпна. Очакваше да крещя и да се вайкам, а той да се наслаждава малко под своята палма. Няма да плача за оная машина, я. Не си мислите, смятам, че съм мечтала за подобно нещо в живота. А за какво сте мечтали, той целият се изкриви, устата му отиде встрани. Нещо хубаво? Като в приказките? По-хубаво от вашите фактури, отвърнах му. Това е прекрасна възможност да се отърва от тях. Докато и моят кораб не е заминал, и си излязох. Оставих го там под палмите като лайно. Всъщност съм отчаяна.

Вървахме покрай оградата на гробищата.

— И сега — в Тузла? — казах с пресъхнало гърло.

— Какво друго? — отговори тя, като витаеше в мрака като видение. — От какво ще живея, докато изкопча две-три присъди? Още не съм изплатила мебелите, а вече и тях нямам, докато не платя дълга на бабата. Не мога да спя в чуждо легло, неприятно ми е. Трябва да имам свое, а със свои мебели трудно можеш да намериш стая. Сега спя нелегално в студентското общежитие. Студентите се отнасят с разбиране, мислят, че съм тяхна.

— Седемстотин хиляди — казах — не е лека работа.

— Откъде знаеш, че са седемстотин? — попита ме.

— Бях при бабата.

Този път липсваше онова „а-а“, Мълчеше и така в мълчание влязохме в гробищата. Кандилата горяха, паметниците се белееха в тъмното. Чимширът леко ухаеше, тъмен, симетричен, подстриган.

— Баща ти не може ли да намери някъде тези пари?

— Може, ако отида в Тузла.

— Много му харесала тая Тузла.

— Имаме роднини там. Всички мислят, че тук ще стана курва. Ако вече не съм станала. Двамата ми братя се редуват да идват и да проверяват, а хазайката мисли, че съм им държанка. Да се обесиш на първата кука, която зърнеш. Да се връщам във Валево — няма работа, но и да има, не бих се върнала. И без това го напуснах против желанието им, а сега ще ме омъжат за първия крокодил, който има къща, а няма кой да му готви.

Спрях се.

— Защо дойдохме тук? — попитах в тишината, сред огромния парк на гробищата, който шумолеше от тъмното под топлия вятър, потреперваше, миришеше на цветя, на полята трева. Камъните и мраморът лежаха неподвижно.

— Че какво ѝ липсва на Тузла? И там живеят хора.

Седнахме на тревата.

— Тук и без това нищо не ме свързва. Този кораб е отплавал вече. Не обикнах никого. Никой няма да тъгува за мен. С леко сърце ще си отида.

Едва я виждах в мрака, който под дърветата бе по-гъст.

— Защо тогава ми разказваш всичко това? Точно на мен? — попитах.

Стори ми се, че в мрачината виждам усмивката ѝ.

— Ти не си като другите — каза.

Пак не съм като другите. А какъв съм, по-добър, по-лош, по-благороден, какво значи това: не си като другите?

— Шашав — обясни ми тя през смях. — Като мен.

Листата над нас изведнъж зашумолиха, сякаш ято птици запляска с криле. А то вятърът, топъл и тежък, разгръщаше вейките, светлината затрептя по мраморните паметници, едва не угасна.

Широкият бял ръкав на роклята ѝ отново се вдигна, докосна като коприна лицето ми. Роклята ѝ се изду, откриха се и ръцете, и краката.

Какво стана, питах се, какво се случи изведнъж? Като че съм лежал на дъното на неподвижна бара, всичко около мен беше застояло, а аз затънал гледах пред себе си със замъглени очи. Изведнъж всичко се раздвижи — клоните на дърветата, прахта по улиците, имах и чудни срещи, някои естествено пропадаха, изненадите ме сполитаха все по-бързо и ето докъде стигнах: на гробищата, на изсъхналата от вятъра трева, прегръщах се и се търкалях с някакво бяло видение, което, струваше ми се, всеки миг може да изчезне.

— Поне някого да запомня от този проклет град — чух я.

На двайсет и седми по обяд отново посетих хазайката в малката ѝ къща.

— Дойдох — казах — да уредим сметката.

— Слава богу — отвърна тя.

Предложи ми да седна. Даже и с ракия ме почерпи, макар и в съвсем малка чашка. Не знаех, че произвеждат такива малки чашки, докато я помирирах, вече беше празна. Погледът ми се спря на лявата ѝ длан, превързана при пръстите.

— Какво ви е на ръката? — попитах, за да стопля атмосферата.

— Мъжът ми ме ухапа — отговори ми.

Гледаше ме спокойно, очаквайки да продължа.

— Вижте какво — казах и отклоних поглед от ръката ѝ, — ще пуснете госпожица Весна в квартирата ѝ. Имам предвид още днес. Наемът за следващия месец ще получите предварително. Що се отнася до другите, и те ще ви бъдат платени. Моля ви само за малко търпение. Да изчакате например три месеца.

Превързаната ръка държеше на скута. С дясната се чешеше по главата, оправяше забрадката си и ме слушаше внимателно. Докато не споменах чакането.

— Какво чакане? — прекъсна ме. — Какво пак да чакам?

— Парите — казах. — Докато ги съберем.

— Че къде се събират пари? — сопна ми се веднага. — Да отида и аз с една торба. Пари или имаш, или нямаш.

— Този път аз гарантирам.

— Голяма гаранция. Измисленият братовчед. До вчера очите ти не съм виждала, а сега ще ми се преструваш на гарант, като че съм паднала от небето.

Гледах малките ѝ решителни очи, после преместих поглед върху превързаната ухапана ръка.

— Ще мога ли — хрумна ми изведнъж — да разговарям с вашия съпруг?

— Не можеш — отговори ми. — Има леко сътресение на мозъка.

— Леле, божичко...

Не знаех какво да кажа. Тя мълчеше. Изглеждаше, че може да мълчи така с часове, докато нещо не я попитам.

— Какво му се е случило? — попитах, за да подема отново разговор.

— Това, което се случва, когато се навъртят годините. Хванали са го дяволите, не работи, пие бира още от сутринта и до обяд побеснява. Не може да ми донесе едно шише олио от супермаркета. Тестото ми шупнало, а той обикаля будката на улицата да разглежда всички окачени там голотии. Жена му не му харесва вече, за олиото забравил, да го забрави бог дано, не ме забелязва даже, като се доближи до него. Чувам го, търси списание за мъже, а като ме види, бяга. Мъж и половина.

По-добре беше, докато мълчеше. Не знаех човек можели да я спре. Отказах се от хазаина. Извадих бял лист.

— Никога на черква не е ходил — продължаваше да дрънка, — сега се сетил да влезе, за да ми замаже очите.

Взех химически молив, започнах да пиша разписка, докато тя разказваше.

— Аз съм набожна жена — продължаваше. — Като видях как внася в черквата онова списание, нещо ме стисна за гушата. Да не говорим за двайсетте динара, които плати за този резил. Това е кило ябълки, три литра мляко, сто грама кафе. Стъмни ми се пред очите, влязох точно когато се кръстеше в празната черква. Ударих го в гърба, та стигна чак до олтара. Сграбчих го там, когато ставаше. Опитах се да му издърпам списанието, той ме захапа за ръката, хвана я и започна да я върти.

— Разказвайте — казах, като гледах час по-скоро да напиша разписката.

— Ако не бях набожна — продължи тя, — щях да остана или саката, или мъртва. Помогна ми свети Никола, та измъкнах ръката си и го хванах за врата. Очите му се ококориха. Отскубна се и започна да бяга. С помощта на света Петка го настигнах при олтара и го повалих. А на него му помогна сатаната, подаде му свещника в ръка и той ме удари със свещника по тази ръка. Изпуснах мъжа си. Той почна да бяга, а списанието, цялото разкъсано, продължава да държи в ръце. Грабнах свещника с помощта на свети Йоан Кръстител (той е патронният празник на майка ми), настигнах го при разпятието, ударих го със свещника и моят човек се просна по дължина.

Повдигнах очи към нея. Седеше спокойно, без вълнения, сякаш бе разказала съдържанието на някакъв филм. Тя е луда, мина ми през ума.

— Мислиш — заговори отново, — че Ленка е луда? Ленка не е луда. Това е бракът, приятелче. Аз ще излекувам мъжа си, той си е мой и няма какво да приказвам повече. Каквото е мое, си остава мое.

Пъхнах ѝ разписката.

— Прочетете я — казах ѝ, — после ще поговорим.

— Не мога — отказа тя, като гледаше листа отдалече.

— Не можете без очила ли?

— Не мога и с телескоп. Аз, приятелче, съм неграмотна.

Взех отново разписката.

— Ще ви я прочета тогава аз — предложих. — Тук е моето задължение, освен това данните от паспорта, местоработата... Задължавам се да платя седемте хиляди динара най-късно до Нова година. Всъщност това е нещо като полица.

Тя мълчеше.

— Трябват ни само три месеца — казах. — В момента госпожица Весна е доста затруднена, но ще се справи.

Бабата мълчи.

— Само два-три месеца — казах.

— Драсканици — каза тя, — писания, хартийки, такива работи не признавам. Само готови пари. Иначе ще върви гола като вещица.

Изведнъж ме обзе желание да я наругая, да не споменавам другото: да я удуша, да я ударя с чашата, да я стъпча.

— Съгласно закона — казах — вие нямате право да задържате вещите. Ще си имате работа с милицията.

— Знам аз какво ми трябва. Цифрите са по-важни от буквите. А и тези букви съм готова да науча, ако ми потрябва. И шейсетте.

— Трийсет, госпожо. Трийсет.

— Малки. И трийсет големи. Но за какво ще ми потрябва. Милицията заобикаля къщата ми, приятелче, като че е минирана. Знаят с кого имат работа. В целия ми род няма нито един грамотен. И какво от това? Живи сме и здрави, хвала богу.

— Ама съвсем нито един ли? — казах малко учуден. — Все пак имате някой изрод, който се е ограмотил? Някаква черна овца?

— Само една, един племенник. Седи в затвора вече две години. Чака 29 ноември^[1] с надежда да го пуснат, преди да е излежал наказанието си. А после такъв грамотен да се домъкне при неграмотната леля, за да преспи, а и ти, ако знаеш къде ще преспиш

нощес с всички твои писалки, разписки и законни разпоредби, бог да ме убие още сега на това канапе.

— Аз исках да ви посъветвам — измънках малодушно и станах, — то е във ваш интерес.

— По-добре аз теб да посъветвам. Гледай си работата, ако искаш да запазиш кокалите си. Грижи се за себе си, а не за другите. Щом като на мен, толкова набожна, ми счупиха ръката, от теб няма да остане ни трошица, понеже нямаш защитници и не вярваш в нищо.

Излязох от къщата, следван от дърдорещия глас, който трещеше от отворената врата. На улицата нямаше никого. Пред обедното слънце сенките се бяха изтеглили покрай къщите и се бяха струпали около стеблата на дърветата като малки избледнели петна. Миришеше на размекнат асфалт. Листата на тополите, побелели от прах, толкова пъти обезпокоени и измамани от горещия вятър, умираха по протежение на улицата покрай къщите със слепи, затворени прозорци, спуснати щори и дръпнати пердета.

Весна ме чакаше в попарения от жегата парк зад Драматичния театър. Вървах бавно, спирах да си почина в меката сянка. Имаше време. Трябваше да помисля за някои неща. Да се погрижа за себе си, както каза бабата. Но доближих се все пак до парка, без да измисля нещо. Зърнах бялата ѝ рокля в сянката на плачущата, уморена върба. Търсеше нещо в чантата си. Ровеше както в кофа за боклук, нескопосано, с ръце, пълни с извадени дреболии. Стоях на тротоара при „Манежа“ и през живия плет на парка гледах дребния ѝ бял силует. Птички подскачаха около нея по пътеката. Тя ги гледаше с наведена глава, може и да не ги виждаше. Беше заела същата поза. Краката кръстосани под пейката, ръцете — на скута. Всичко останало — променено, по-различно, няма следа от самоуверената ѝ смелост. Объркано създание, заплетено като кълчища, които не могат да се оправят. Ако искаш да узнаеш що за човек е някой, трябва да го наблюдаваш, когато той не подозира. Тя не беше девойката, която видях в Скадарлия. Не беше жена, каквато ми е необходима. Размишлявах трезво. Това не беше скромно кръстосване на краката и ръцете, а несигурно, плахо движение. Амбицията гореше в нея. И то онази, най-страшната, без почва, каквато изпепели и мен, без талант, без метод и система. Много приказки, малко работа, остър език, хиляди проблеми, а нито един разрешим. Ако сега задуха вятър, ако

започне да вали, няма да има с какво да се наметне. От такава жена трябва да бягам, реших. Да се обърна трезво, веднага, докато още не ме е видяла. Да се обърна и да си отида.

Виждах всичко ясно, като огряно от блесналото слънце. Но беше късно.

Вече я бях обикнал.

[1] Най-големият национален празник на СФРЮ — Денят на републиката. — Б.пр. ↑

По това време вече работех. В „Монтаж“-а. Щом си взех последния изпит в административното училище, Фирга, изнервен от моето мотаене из къщи, ме заведе направо при директора на предприятието. Рано сутринта, човекът не беше пристигнал още на работа, та чакахме на пейката в някакъв коридор, превърнат в стая и разделен наполовина от стъклена стена. Гледахме бюрото, което изпълваше коридора, човекът, който седеше зад него, въртеше молива, пъхнат в острилката, проверяваше върха срещу светлината, после телефонира да му донесат кафе, измъкна някакви преписки и дебела, твърдо подвързана книга от чекмеджето, нареди всичко на масата, а след това отново вдигна слушалката да пита какво става с кафето. По едно време виждахме само гърба му, защото ровеше нещо в най-ниското чекмедже, а когато се изправи, едната му ръка беше пълна с преписки, а с другата си оправяше очилата на носа.

— Заповядайте — каза изведнъж, като погледна и към нас. — Слушам ви.

— Какво слушаш? — попита Фирга.

— Да чуем. Какво желаете?

— От теб нищо — отговори Фирга. — Гледам те само какво правиш и отивам по-нататък.

После стана. Станах и аз.

— Къде отивате? — обезпокои се човекът и ни погледна през очилата.

— При директора.

— Няма да може — отсече.

— Ще може — каза Фирга. — Сега мина през стъкления коридор зад главата ти.

— Директорът, другарю, не приема всеки.

— Че аз да не съм всеки — отвърна му Фирга. — Аз съм работил тук двайсет години.

Човекът зад бюрото видя кафето, което точно пристигаше на голям поднос, живна.

— И защо са ви изгонили? — попита, като поемаше чашката.

— Никой не ме е изгонил — каза обидено Фирга. — Паднах от скелето.

— Вие смятате — каза и отпи от кафето, — че е достатъчно да паднеш от скелето и директорът трябва веднага да ви приеме?

— А откъде трябва да падна?

— Първо трябва да изложите случая си пред мен, а след това аз ще реша при кого да ви изпратя.

— Ти си остри моливите — каза Фирга. — Размишлявай за своя случай, а за мен не се грижи.

Мина през някаква врата, която явно познаваше, после през малък коридор и се озовахме в кабинета на директора.

Директорът също пиеше кафе, разглеждаше вестника, разпрострян на бюрото, и държеше телефонната слушалка на ухото. Гледаше разсеяно към нас, докато разговаряше, а разговаряше дълго и чак след като остави слушалката, се усмихна на Фирга. Прекалено сърдечно, както става обикновено при хора, които никога не са били близки, а след това години наред са били съвсем разделени. Бяха земляци, директорът малко по-млад от Фирга, по-як, по-здрав, бивш бригадир, когото някога Фирга довел в това предприятие, докато било още малко, а Фирга представлявал все пак нещо. Като чу за какво сме дошли, сърдечността се изпари.

— За теб това е дреболия — Натисна го бързо Фирга. — Мястото не е бог знае какво. Само пет кандидати има.

Директорът отново взе телефона, набра някакъв номер. След това остави слушалката, загледа се известно време в нея, после в мен, за пръв път.

— Това ли е момчето? — попита.

Аз седях като идиот, докато той ме отмерваше.

— Земляк ти е — добави Фирга, — син на Соча Шурдилович, оня, дето се ожени за сестра ми.

— Освен че ми е земляк — попита директорът и пак се загледа в слушалката, — каква друга подготовка има?

— Средно административно — каза бързо Фирга — и още две средни незавършени.

— Ами защо не довърши най-напред тези училища? — хвана се директорът за тях.

— Къде ще ходи стар човек вече на училище?

— Стар ли? — повтори директорът.

— Така казват. Където и да потърси работа, казват, че бил стар. Даже вече се чувства потиснат.

— Потиснат значи... и стар. А училищата nedovършени.

Чаках още някое заключение, за да стана и да си изляза.

— Едното току-що завърши — каза Фирга. — Административното. Всъщност само едно се иска. Освен това ползва немски.

— Човек ползва нож и вилица — каза директорът, като гледаше някъде встрани. — Езикът или се владее, или не се владее.

Трябваше да кажа нещо. Каквото и да е. Беше станало непоносимо.

— Това първата работа ли му е — попита директорът, — или вече е работил някъде?

— На дванайсет места — обадох се аз.

Настъпи тишина. Фирга млъкна.

— Защо... — директорът ме погледна, — не струваха ли?

— Точно така — отвърнах. — И дванайсетте.

Директорът дълго сгъваше и гладеше с длан вестника, говореше, че ще види, че нищо не обещава, че ще провери, че има събрание, трябва да тръгва, извинява се, като излязохме, аз все се надявах, че от всичко няма нищо да излезе. Все пак ме назначиха.

Началникът на отдела, в който трябваше да работя, само една година по-голям от мен, елегантен и енергичен, ръкува се и ме поведе през две стаи, като ме представяше наляво и надясно, докато аз поклащах глава, без да запомня нито едно лице, нито име. Третата стая беше празна.

— Тук ще работите — каза ми.

Едно бюро и два шкафа заключени, прашни и четири врати, на всяка страна по едва.

— Между няколкото кандидатки — каза — комисията се спря на вас.

— Искате да кажете кандидати? — поправих го.

— Само жени бяха, упорито искаха да ми натрапят жени, но аз се преборих за вас.

— Благодаря.

— Работата изисква мъжки качества, точност на артилерист, хладнокръвие на летец-изпитател и енергия на кон. Вие правите впечатление на хладнокръвна личност със стабилни нерви.

— На тепиха ли ще се проявявам? — пошегувах се.

Той се засмя.

— Тук ще се проявявате — посочи бюрото. — Това е вашето работно място. А това е списъкът на вашите задължения.

Подаде ми лист хартия, написан на машина, който беше на бюрото.

— Списъкът май е дългичък — казах, като го взех.

— С две думи — обясни той — работа с жалбите и тъжбите.

Надявах се, че няма да бъда назначен и затова не разпитах точно какво ще върша. Започнах да чета списъка.

— Приемане на посетители — продължи да изрежда, — завеждане на жалбите, образуване на дела и изнасяне на съдържанието пред комисията. Вие сте следователно — добави засмян — първата стена, която посреща прилива.

— Кой подава жалби?

— Всички — отговори той и продължаваше да се усмихва, като че се шегува.

— А... от каква?

— От жилищата, другарю Шурдилович. Знаете, че ние строим жилища.

— И всички се оплакват?

— Още никой не се е похвалил — призна, — щом се преместят — пристигат. Ядосани, нападателни, неуравновесени, някой и физически се заканва...

— Че вие за луди ли строите? — попитах.

— За нормални — пак се засмя. — Но докато ги строим, мнозина полудяват. И за тези пет-шест години нервите им съвсем се съсипват.

— Пет-шест ли?

— И седем понякога.

Подаде ми ръка.

— Кое то не ви е ясно, питайте.

От вратата добави:

— И не закъснявайте.

— Моля? — казах изненадано.

— Тази сутрин — усмихна се — закъсняхте цял час.

— Че... това е първият ден.

— Надявам се — каза любезно, — че ще бъде и последен.

Излезе си. Остави ме в задушната, непроветрена стая. Моят предшественик, изглежда, е напуснал на бърза ръка. Фасовете още стояха в пепелника, а в чекмеджетата беше забравил прибора за бръснене и два романа, които тайно е чел. В чекмеджетата имаше какво ли не — канапи, стари хартии, забутани дела, а последното, долното, беше така натъпкано, че не можеше да се отвори. Докато наведен се мъчех да го отворя, влезе някакъв човек, каза презимето си и остави на бюрото куп папки.

— Какво е това? — попитах, все още дърпайки задръстеното чекмедже.

— Стари дела.

— Защо стари? — казах и се изправих. — Къде са новите?

— Ще има и нови — отговоря.

Гледах към вратата, през която излезе, отвори се друга, влезе възрастен, плешив, прегърбен мъж с лист хартия в ръка.

— Вие ли сте новият? — попита ме.

— Аз съм — казах, — Шурдилович.

— Драго ми е — измънка, — подпишете тук.

— А какво подписах? — попитах го.

— Приемането на инвентара. Ако липсва нещо, ще го плащате.

Някакъв особен инвентар не забелязах. Искях да го спра, но от третата врата влезе някаква жена.

— Вие ли сте новият? — запита ме.

Поклатих глава.

— Драго ми е.

Каза някакво презиме.

— Подпишете тук.

— А това какво е? — попитах предпазливо.

— Вашата заповед, разпределението и приходът.

Взех заповедта.

— Къде е приходът?

— Тук — посочи, — 260.

— Какво 260?

— Точки.

— Колко пари са това?

— Не се знае.

— Как може да не се знае. Точки ли получаваме или пари?

— Засега — усмихна се — само точки.

— А пари... кога ще получа?

— И то не се знае.

— Как може да не се знае — започнах да се ядосвам със заповедта в ръка.

— Блокирани сме — каза жената от третата врата.

Взирах се в заповедта, когато на бюрото ми поставиха бележка:

— В три часа — чух глас — събрание.

Беше млад, пъргав мъж.

— Моля?

— Имаме събрание — повтори — в три часа.

— Аз съм нов.

— И новите, и старите — прекъсна ме бързо, — задължително е за всички.

— А защо точно в три? — попитах. — Когато човек трябва да си върви вкъщи. Защо не в шест?

— В шест имаме друго събрание.

Просто ми призля.

— Леле, божичко — казах, — къде намерих точно днес да започна работа. Да бях дошъл утре поне...

— Няма значение — каза бързо младежът. — Събрания има всеки ден. И утре, и другиден. Подпишете се.

— Какво пак да подписвам?

— Че сте уведомен.

— Ами — запитах, докато се подписвах — човек никак ли не може да отсъствува?

— От това не може. От него зависи бъдещето на предприятието. Трябва да приемем една от трите възможности.

— Какви възможности? — попитах вече съвсем объркан.

— Първата: да се интегрираме с някой, ако ни иска, втората — да минем към минимални заплати, третата — да закрием предприятието.

Излезе през четвъртата врата, точно пред мен, като ме остави да зяпам в нея с отворена уста. Докато зяпах така, през същата врата влезе човек с бастун, с брада, благороден, спретнат, висок и изправен, най-послед един приличен човек, казах си.

— А-а — рече, — тук си значи.

Погледнах го изненадано.

— Тук си, пиленце! — повтори.

— Моля?

— Домъкна се на работа най-послед — каза ядосано, сърдито, гневът му блестеше в очите.

— Чакайте — казах.

— Кого да чакам, бе — произнесе бавно, ясно, заканително. — Докога ще чакам?

Доближи се и удари с бастуна по бюрото.

— Малко ли чаках! Двайсет пъти идвам, жив човек няма. За какво получаваш заплата?

— Чакайте, другарю — проговорих най-послед. — Аз едва днес започвам работа.

— А какво си правил до днес? Къде си се мотал? Шляеш се насам-натам, пътуваш, фалшиви отпуски по болест, докато аз плувам кроул в апартамента.

— Аз, другарю — казах, като блъсках бастуна от бюрото, — дори не ви познавам.

— Затова пък аз ви знам! — подвижна и пак удари с бастуна по бюрото. — Като черен гологан! Заседнал си в това кресло, като че яйца

мътиш, а предметите се рушат! Как не те е срам да държиш на бюрото си такива парцаливи преписки!

Започна да блъска с бастуна преписките, да ги рови, една падна.

— Ето я моята! — провикна се. — Тая, най-орфаната, е моята. Цяла планина от жалби...

— Вярвайте ми — казах, като се наведох и вдигнах папката от пода, — за пръв път я вземам в ръка.

— Вярвам. Важното е, че си сресал хубаво мустаците си. Една бръчка нямаш по лицето. Изглеждаш като плейбой, а аз двацет дни си мия зъбите у съседите. Дръпна ли водата, това ме тупва по главата.

Висулката на казанчето, извадена от джоба, се търкулна на бюрото, синджирът издрънча върху полировката, сви се като змия.

— Аз ще загина на клозетната чиния, а вие тук си разделяте премиални.

— Какви премиални бе — изпъшках, наистина отегчен. — Какво си зяпнал срещу мен като хала...

— До последния си ден ще ви преследвам! Докато не ми оправите банята, за да не пикая зад блока.

Започна пак да удря с бастуна по бюрото. Усетих как кръвното ми бързо спада. Извадих от джоба кутията с хапчета, глътнах едно без вода.

— Отгоре на всичко и опиати вземаш — Подвикна. — Не те е срам. Още от сутринта гълташ хапчета. По-добре вземи тази преписка, докато съвсем не се е разпаднала.

Хванах бастуна му и замижах.

— От коя ли лудница си избягал... брадат глупак...

— Петнайсет милиона заем имам — крещеше — и да пикая зад блока.

— Я махай този бастун — изръмжах и аз. Притворил очи, напипах пейката покрай стената и се строполих на нея. — Да полегна малко.

— Къде да легнеш? — чувам го изненадан.

— В хоризонтално положение... докато кръвта ми се върне в главата.

— О, майчице моя — завайка се, — на кого съм си дал парите да ми строи апартамент, кому пиша молби и жалби!

— Престани да крякаш — казах със затворени очи, — като че ли главата ми кълвеш...

— Абе като те клъвна аз с тоя бастун — каза, — няма да се подиграваш повече с възрастните хора.

Влезе някакъв служител, привлечен от виканицата, подир него друг и началникът на отдела. Гълчавата се увеличи, после затихна, но след нея остана впечатлението и мълвата, че съм приел посетител легнал. И бил съм поискал да ми донесат кафе.

— Ама че работа си ми намерил — казах на Фирга, — браво. Прибрах се у дома в седем вечерта. Уморен, нервен.

— Не е ли хубава? — попита той.

— Майката си трака!

— А заплатата? — попита баба ми. — Колко е заплатата?

— Минимална — казах. — Толкова.

— Какво значи то? — започна да разпитва тя. — Колко е то?

— Двеста и петдесет десетачки на месец — казах. — Минимално. За цигари и хляб.

Баба оклюма разочарована.

— Горките хора — каза.

— Абе кои хора? — побеснях аз. Станах и започнах да крещя над Фирга, който четеше вестника: — Толкова рипаха да се въведе минималното възнаграждение. Изпотрошиха си ръцете да гласуват! Дай каквото дадеш, само да не са голи точките! Предприятие за събрания и скокове от скелето на главата. Ти падна в него от скелето — креснах на Фирга, — а аз сам ще скоча през прозореца.

— Преди това — каза той, като гледаше мълчаливо вестника — изкарай поне пробния срок.

Три месеца продължи този срок. На края на първия доведох Весна. Приеха я много любезно, решиха, че е дошла на едно кафе. Като чуха, че ще остане да спи, глътнаха си езиците.

— Ние сме хора с малко по-стари разбирания — обади се пръв Фирга. — Това не може.

— Какво не може? — попитах.

— Не може да спиш в моя дом с невенчана девойка.

Извадих брачното свидетелство, подписано същия ден и заверено. Дълго се визира в него, докато баба ми търсеше очилата си.

— Честито! — каза.

Не ми подаде ръка. Като че изведнъж бе загубил сили, двете ръце лежаха на скута му.

— Така — заговори отново, като гледаше Весна. — Така неочаквано?

— Не е неочаквано — поправих го. — Цял месец вече ходим.

— Цял месец? — повтори той.

Сега гледаше мен.

— Можем ли да поговорим насаме?

— Можем — казах.

В кухнята, отделена със завеса, изпи чаша вода и се загледа в празното стъкло.

— Не се бяхме уговорили така — каза, стараяйки се тихо.

— Знам...

— Казах ти, докато си намериш работа... после ще си отидеш...

— Да, вуйко...

— Два-три месеца, докато навлезеш в работата... докато си намериш стая... после ще си излезеш.

— Ще си отида, вуйко...

— Не си отиваш — започна да ръмжи. — Не си отиваш. Седиш и домъкваш жена. Досега се съмнявах, че нещо не си в ред. Сега съм убеден. Ако ти не я изведеш оттук — понижи глас, — ще я ритна със здравия си крак, та през комина ще излезе.

— Отивам си — започнах да шепна и аз. — Отиваме си заедно! Само един месец да останем. Един месец, де, можеш да потърпиш малко.

— Един месец да спи на моето легло!

— Какво се тревожиш! — казах. — Ти няма да спиш на него.

— А къде? — засъска. — Къде ще спя точно исках да питам?

— Тук, в кухнята — казах. — И без това е по-голяма от стаята.

— Божичко! — започна да крещи, но аз го прекъснах с моето викане:

— Я не се вайкай, ако си човек. Ако си вуйчо, помогни сега, когато съм в началото.

— При теб все е начало, а крайт не му се вижда. Докога ще трае това, господи?

— Един месец — отвърнах тихо и уверено. — Вуйчото е поблизък от бащата. Известно е. Чичовците, лелите, вятър и мъгла. Вуйчото винаги се обича най-много. Помогни сега, когато ми е най-необходимо, а когато Шурда яхне коня и той няма да те забрави...

— Докато не яхнеш коня — въздъхна той — и магарето е добро.

Загледа се в мен.

— Какво става с теб, бе! — каза.

— Обичам я.

Сякаш нещо го удари. Усмихна се като пиан.

— Обичаш я...

— И ти ще я обикнеш и ще ти бъде мъчно, като си отидем. Тя е прекрасно и нещастно момиче. Досега мислех само за мен, само за себе си, сега мисля за нея. Години наред тъпчех на едно място, сега като че съм се събудил. Събитията се нижат бързо, настигат се. Сега всичко ще бъде другояче, вуйко. Някъде дълбоко в себе си чувствавам и сила, и воля. Хвърлиха ме в студена вода, трябва да плувам. И ще плувам.

Помълчахме една-две минути.

След това отидохме в стаята засмени и двамата. Фирга по-сдържано, с изкривена уста, като че е парализирана. Наведе се и целуна Весна по челото пред баба, която стоеше слисана и нацупена.

Мина месец. Започна вторият. Усмивките изчезнаха.

Баба ми ръмжи, мърмори нещо, устата ѝ все мели. Пречи ѝ Фирга в кухнята. Пречи ѝ Весна, докато си мие зъбите на чешмата. Колко зъби има, мърмори баба в леглото, постоянно ги търка, като че търка голямо пране. Весна се нервира, на баба не смее да каже нищо, пристига при мен с пастата за зъби в ръка. Защо съм я бил смачкал по средата, като че някой я е тъпкал с крак. Баба кашля от дима, изсмукан през цигарето, събужда се, мотае се из кухнята, после пак ляга и започва да хърка. Фирга свири, за да спре. Като спре, чува се как аз шумоля с вестника. То пък пречи на Весна. За хъркането и свиренето не казва нищо, шумоленето ѝ пречи. Като че вестникът е от пластмаса и може да се обръща, без да шумоли. А трябва да го обръщам, защото тя го е разпиляла и трябва бос и по пижама да търся шеста страница по всички кътчета на къщата. При това може би съм казал, че се нервирам, когато някой така разпилее вестника и обявленията стават първа страница. Весна веднага отговаря от какво тя се нервира: когато някой е дребнав. Това я нервира повече от всичко. Тогава се появява Фирга по пижама на вратата на кухнята и съобщава, че той най-много се нервира, когато двама дребнави всяка нощ бърбят до дванайсет и той не може да спи даже и в кухнята, в която сме го наблъскали.

Сутринта пръв се събужда, говори на висок глас, докато мине през стаята, и все има да минава за нещо. Понеже баба не чува добре, крещи, особено когато дойде време и ние да ставаме, в шест часа.

— Какво крещиш? — казвам му, докато полусляп се блъскам из стаята, удрям се в ъглите на масата и се спъвам в стола.

— В тази къща всички крещят — обажда се Весна.

И тя се прозява, мъкне се из къщата по нощница.

— Ти крещиш нощем — казва ми, докато се прозява. — Плещиш насън.

Иска от баба лайката, Фирга се намесва:

— Защо вися аз за кисело мляко, щом тя пие лайка?

— Лайката ми е за измиване — осведомява го. — Ако не знаете, аз се мия с лайка.

— Не знаех — признава Фирга.

Не знаех и аз, че с кисело мляко си маже врата, че дънките, които така хубаво ѝ стоят, трябва да облича легнала, защото иначе не може да ги закопчае, че за ръцете ѝ е необходим ацетон и лак, за лицето —

мляко, два лосиона и кремове, нощен и дневен. Знаех, че пуши, но не знаех колко. Още един хляб не съм купил, а половината заплата хвъркнала.

В работата — тревоги от сутринта. Още не съм изпил кафето, почват да пристигат, до почивката съвсем ме смазват. Половината от почивката ми минава в тоалетната, защото домакинът е вече там, онзи, на когото подписах списък на инвентара.

— Чухте ли за моя случай? — пита ме.

Вече три пъти го чувам лично от него, но той пикае до мен и пак ми го разказва.

— Три години ми остават до пенсия — казва, — а имам две язви. И двете са ми от началника на отдела.

Закопчава панталоните, вади пистолет.

— Какво ще кажете — пита ме, — да го сплаша малко с това, а?

Прекъсна ме, не мога да се изпикая.

— Не е истински — казва и пръска вода от него. — Но повече не мога да живея така. Измислил е, че ми липсват някакви глупави дреболии и амбалажна хартия. Само три години ми остават до пенсия, но няма да я дочакам. Ако двете язви перфорират едновременно, няма да мога да стигна до болницата даже.

Отивам в бюфета за второ кафе, той се домъква след мен.

— За този пистолет не се наказва, нали? — пита ме. — Понеже е гумен.

— Попитайте юрисконсулта — отговарям му сериозно.

— С него не приказвам. Подвел ме е под дисциплинарна отговорност. Аз съм може би разсеян, но не съм крадец. Ще изплаша господина и то когато пикае. „Луд съм“, ще му кажа, и без това разправя, че съм бил луд. „Или ще ме оставиш на мира, или с теб е свършено. И с теб, и с мен.“ Това е единственият начин да се дотъртя до пенсия с тези язви.

Кафето не усетих дори. По средата на почивката бягам от него в канцеларията, но той и там се отбива.

— Един въпрос — казва, облегал се с лакти на цялото бюро, та усещам дори дъха му. — Ако наистина се изплаши, а има да речем слабо сърце? Защото не е изключено и той да има някакво сърце.

— Не е изключено — отвърщам — да има и пистолет.

— Какъв пистолет?

— Железен. Истински.

Остана облегнат с лакти на бюрото ми, замислен, притиснал преписките, стои, не си тръгва.

— Мислите, че има оръжие? — попита.

— Само ви обръщам внимание. Тук и там гръмват по някои. Зет убил тъста, баща — син, син — родители, защо и той да не ви гръмне вас, щом вече е такъв, а вие не сте му нищо?

На събранието (пак започна в три) слушам, гладен като куче, предложението от трудовия колектив да бъде изключен някакъв си Павкович, защото не си гледал работата, организирай тайна група, подронвал авторитета на колектива, обидил директора, нанесъл материални щети, освен това бил пияница и създавал лоши отношения в колектива. Изказаха се пет души, а най-много говори Контраш, дребен мъж, подвижен като на пружини, красноречив, който май никога не е ни гладен, ни уморен, винаги с бележник в ръка и винаги контра. Отхвърли точка по точка цялото предложение, чак до пет и четвърт. Павкович според него е честен, трудолюбив, стареа се в работата, щетите не са доказани, никога не е бил пиян, а в кварталната организация е известен като активен член и участник в новите мероприятия.

От предпазливост не гласувах, реших да ги напусна всички до един и то час по-скоро.

Весна ме изпревари.

— От днес — каза на Фирга — няма да ме събуждате толкова рано.

Беше сутрин, лампата още светеше. Тя в пижама, аз също.

— От днес ли? — рече Фирга. — А какво се е случило днес?

— Изтече ми пробният срок?

Отидох в кухнята, започнах да се мия, за да не чувам нищо.

— Това не беше никаква работа — обясняваше тя на Фирга, когато се върнах. — Без перспектива. Тъпчех на едно място.

— Какво казва? — обади се глухата ми баба.

— Вече няма да работи — викна Фирга, — уволнили я.

— Те не ме уволниха, аз ги напуснах.

— А-а — отвори уста Фирга съвсем объркан.

— Записах се в курс за чужди езици. Без езици и стенография днес не ставаш за нищо.

— Какво разправя, де? — отново се обади настойчиво баба, вече разтревожена.

— Няма да работи! — викна й по-силно Фирга.

— Така значи — баба застана с джезвето в ръка. — Само баба да работи значи!

Изпи кафето направо от джезвето, утайката изсипа в умивалника.

— И баба повече няма да работи!

Хвърли джезвето върху неизмитите съдове.

— От днес всеки си готви! Всеки си мие съдовете, пере си ризите и гащите! А баба — в парка на Ташмайдан. Ще седна на пейката и ще гледам хората.

И удари с длан по масата.

— На кинотека ще ходя да гледам стари филми!

Излезе и тресна вратата.

— Не си ми казвал — обади се Весна сред тишината, — че баба ти е неуравновесена.

— Казах ти, че е малко чалната.

— Това го каза за вуйчо си — поправи ме. — Той бил чалнат. За баба си каза, че не се чувала.

— Че не чува — поправих я. — Така ти казах. Че седи на ушите си, а за вуйчо казах, че накриво е роден.

— И че е чалнат — настояваше Весна още сънена и в лошо настроение. — Но му стигала, както каза, една бутилка бира и ставал като памук.

Фирга седна, а беше тръгнал да излиза и той.

— Извинете — обърна се Весна към него, — това са негови думи.

— Бутилка ли? — попита Фирга.

— Да, бутилка.

— Е, къде е тази бутилка? — попита мрачно. — Отдавна не съм виждал никаква бутилка. Оженихте се нелегално, без сватба и без почерпка, та затова тръгна наопаки още от самото начало.

Тресна и той вратата.

— Те стават все по-лоши — каза Весна.

Седяхме един срещу друг, на масата между нас — безредие, нахвърляни кофички кисело мляко, пълна мрежа от пазара, донесена и оставена.

— Какво си ме зяпнал? — попита отбранително, наперено. — Липсва ли ми нещо?

— Да, липсва ти по нещо — казах.

— Какво например?

— Прическата например. Онази, черната. Кам ти я хубавата коса, заради която си загубих главата и се ожених?

— Ето я в гардероба — отвърна предизвикателно. — Няма да нося и вкъщи перука, я!

— Кам са ти клепките на очите, дълги и извити?

— Изпочупиха се. Трябва да си купя нови.

— А веждите? — продължих, примигвайки с очи. — Никъде ги няма, изчезнали.

— Не съм ги нарисувала още.

— Е, хайде де — казах, — вземи молива и ги нарисувай най-после.

— Първо трябва, смятам, да се измия!

— Леле, божичко — завайках се и започнах да се протягам. — От сутринта да гледам жена си без вежди. Всичко, в което се бях влюбил, държи в гардероба, в чанти и чекмеджета, а из къщи се движи като кутсуз.

— Има ли по-голям кутсуз от теб — срязва ме, като почеса чорлавата си коса. — В ресторанта си момче и половина, а вкъщи — без тенджера кафе не можеш очи да отвориш.

— Не ми се отварят — признах. — Какво ще видя? Бяла покривка на масата ли? Мляко с кафе ли, пресни кифли, мед, масло, ровко яйце?

Станах и започнах да правя гимнастика.

— Ти — казах запъхтяно, леко заканително, докато обличах ризата си — малко ме познаваш.

— Затова се омъжих за теб — отвърна тя. — Ако те познавах, все щях да се отърва някак.

— Ами — отвърнах ѝ, докато нахлузвах панталоните — и сега не е късно.

— Сега, така ли? — усмихна се язвително. — След като ме изцеди като лимон?

— Нещо много бързо се изцеди — отвърнах ѝ, като гледах встрани. — За един месец.

— И то оня, меденият — приключи тя.

До обяд се рових в стари преписки и забравих този разговор. Но следобеда на събранието на трудовия колектив, докато разисквах за жилището на някакъв си мустакат работник Бабович, имах доста време. Спомних си думите, които си бяхме разменили. В тях имаше нещо заканително, предвестие за експлозия. Разискванията за жилището се проточиха, мустакатият Бабович, доколкото можах да разбера, слезе на списъка на нуждаещите се от четвърто на шесто място, а миналата година бил на трето. До седем часа шест пъти взема думата и разискванията бяха отложени за следващото събрание, на което реших да не отивам. Прибрах се у дома в седем и половина изморен и гладен и заварих гробна тишина. И някакво неопределено ядене, изстинало, подгрявано и загоряло.

— Какво е това? — попитах, докато миришех лъжицата.

— Вече не се знае какво е — отвърна Фирга и пусна телевизора.

— А преди какво е било? — попитах. — Преди да изгори.

— Каквото и да е — обади се Весна, — аз доста се намъчих да го направя.

Стоеше пред огледалото облечена за излизане, докарваше се, оправяше си грима, косата.

— Гледаше в някакъв учебник — уведоми ме баба.

Брадата и долната ѝ устна издадени напред, всички настръхнали, като че някой изведнъж е прекъснал кавгата им и ги е принудил да млъкнат, та чакат повод да я продължат още по-разгорещено.

— Изпържи ми бъркани яйца на бърза ръка.

— Аз — отвърна тя, като взе чантата си — бързам за лекции.

— Ако си жена на място — пламнах и блъснах чинията, — нямаше да излизаш, щом аз се прибера, а щеше да забъркаш нещо, което може да се яде.

— Ако си съпруг — отвърна ми светкавично тя, — нямаше да крещиш, а щеше да ме заведеш на вечеря.

— Ако вие двамата бяхте хора — намеси се веднага баба с увисналата брада, — щяхте да ме оставите да чуя нещо от телевизора.

— Ако ти беше истинска баба — казах ѝ ядосано, — нямаше да се ожена. Щеше да гледаш малко и мен вместо тези певци в усмирителни ризи.

— Ако ти си истински внук — намеси се и Фирга, — щеше ти да се грижиш за нея, а не тя на 80 години да се грижи за теб.

— Вие — надвеси се Весна над него, над главата му, — ако сте истински вуйчо, няма да му позволявате да ме обижда във ваше присъствие... а на теб... — (обърна към мен усмихнатото си лице) всъщност ти трябва баба, а не млада жена, която доведе с измама и я затвори между четири стени.

— Стената има и врата, госпожо.

— О, даже и да няма, господине, през прозореца ще изскоча и пак ще си отида.

— През коя ли дупка да изляза аз? Кучешка работа работя, не съм я сънувал дори.

— Работех и аз — каза Весна.

— Един месец — добави Фирга.

— И аз повече няма да работя — уведомих го. — Ще работя още толкова дни, колкото съм работил, а за оня месец там ще видим.

— Мирише ми на развод — обади се баба.

— Точно така, госпожо — провикна се Весна.

— Щом е точно така — казах, — да взема веднага доказателства. Загребах с лъжицата от загорялото ядене.

— Да го сложа в буркан. Всеки съдия веднага ще ми даде развод, щом го опита.

— Не ти трябват доказателства — сложи ръце на кръста Весна с разгневен израз на лицето. — Аз ще подам молба.

И пак тряскане на врати.

— Все пак аз най-много си изпатих тук — каза Весна, преди да излезе.

На помирителното дело отидох само аз. Тя не се появи. Не се появи и вкъщи. Само веднъж дойде да вземе някои дреболии, блузата и пижамата. Така ми предаде баба. До подробности. Какво разправяла жена ми, каква кола я чакала на улицата, как ругаела мен и роднините ми. Да го знам, ако случайно ми хрумне там да се помирявам и пак да лягам с нея.

— Аз — казах — една погрешна стъпка мога да направя, но не и две.

Исках развод, дълбоко обиден. Да се освободя от веригите, които сам си бях сложил на врата, и особено от службата, която ме притискаше като каменна плоча: от нея ме болеше и гръбначният стълб, и главата. Един час преди делото заключих чекмеджетата на бюрото, прибрах преписките в шкафа, ухапах нервен цигара и си сложих шапката. Тъкмо исках да тръгна, влезе някакъв мъж.

Влизаха по всяко време като в кафене. Мъжът пхна ръка в чантата, извади голяма дръжка от брава и я сложи пред мен.

— От новия строеж ли? — попитах.

— Блок V — отговори, — вход IX–С, апартамент 32.

Седна, като че ли имаше намерение цял ден да остане.

— Моля — казах нетърпеливо. — Какво желаете?

— Желая да ви хвана за гушата.

Изрових неговата преписка, вече я бях заключил.

— Тази сграда — казах — като че леко се хлъзга.

— Потъва — отвърна той.

Говореше спокойно.

— При новите сгради е нормално малко да улегнат — казах.

— Тази потъва — произнесе той съвсем ясно. — Третият етаж е сега на втория, вторият на първия, първият на партера, а партерът в мазето.

Погледнах го: спокоен. Седи кротко, придържа чантата на скута си, но ме фиксира с очи.

— А какво става с мазето? — попитах предпазливо.

— В него има вода.

— Значи се появи. Досега според нашите сведения нямаше.

— На чешмите — потвърди той. — В банята. Там, където трябва да има.

— Значи все пак се появи?

— Подпочвена — подчерта. — Подпочвена река. С попови лъжички. Появиха се локви. Бари.

Спокоен, а луд.

— Важното е, че се е появила — казах, като взех молива. — Да си отбележа.

— Отбележете и мравките — поиска той.

— Какви мравки?

— Жълти. Големи. И яшни. От вашата първокласна дограма, ако и това не е нормално в новите сгради.

— Нормално е да се появяват от паркета — казах. — Досега обикновено излизаха от паркета.

— Щом споменахте паркета — той отвори чантата, — ето ви го.

Извади няколко дъсчици и ги разхвърля на бюрото.

— Само се спъвам в тези изтърбушени летвички — обясни между другото. — Ето ви го. А вие ми върнете дръжката.

Взе я от масата и я върна в чантата, докато аз прибирах паркета.

— Значи дръжката е в ред?

— Остана в ръката ми, когато тръгнах насам. И тя не е в ред.

— Така е, когато се тряскат вратите — казах и погледнах часовника на стената. — Излишно се нервирате. Отбелязах си всичко.

— А какво ще предприемете?

— Паркетът ще хвърля. Дръжката ви върнах. Мравките ще предадем на комисия.

— Каква комисия?

— Имаме пет-шест комисии — казах и станах. — Ще има една и за мравките. Тя ще проучи въпроса.

Стана и той.

— Ето ви ги — рече — и проучвайте.

Извади от чантата нещо завито в хартия и го сложи на бюрото ми.

— Образци — обясни от вратата и излезе.

От завития в хартия пакет на бюрото запъплиха мравки, големи, жълти, някаква рядка порода.

Започнах да ги мачкам с попивателната и шумно да ругая, но в този момент се отвори втората от четирите врати.

— Другарю Шурдилович — извика ме шефът, — елате за момент.

— Съжалявам — казах, като удрях с попивателната по бюрото,
— нямам време!

— Пак ли излизате?

— Само да избия тези термити и бързам.

Хвърлих попивателната, взех пардесюто от закачалката.

— Вие нещо много често излизате — чух го.

— В съда, другарю. Развеждам се.

— Оня ден пак бяхте в съда — продължи да приказва.

— Това беше помирителното дело. А днес е бракоразводното.

Докато обличах пардесюто, той разглеждаше хаоса на бюрото.

— Трябва да ви напомня — каза строго, — че още сте в пробен период.

— Каква проба — изсмях се нервно и пъгнах в джоба запалката и цигарите. — Аз изпробвах вас. Не ме задоволихте. Като разчистя днес с жената, мога да отпиша и вас.

В препълнения коридор на съдебната сграда, докато чаках съдията да ме извика, зърнах Боб. Стана от отдалеченото кресло, на което седеше, доближи се и се разположи в креслото до мен.

— Развеждаш ли се? — попита ме.

Някак делово. Даже „здрости“ не ми каза. Като че преди час сме били заедно. А не бяхме се виждали с месеци.

— Откъде знаеш, че се развеждам? — попитах учудено.

— Интуиция. Всички мои познати се разведоха. На всички бях свидетел. Мога и на теб.

— За какво да си ми свидетел?

— Че е занемарила къщата. Че мисли само за себе си. Че не ти обръща внимание, не иска да работи. Исква да ходи по ресторанти. Че си ѝ дотегнал, замерила те с подаръка, който си ѝ купил на 8 март.

— Нищо не съм ѝ купил.

— С нещо все пак — сви рамене — те е замервала.

— С джезвето — признах. — Пълно с кафе.

— И сега обмисля лъжите с адвоката да ти наложи и издръжка.

С мъка следях думите му. В дъното на коридора я бях забелязал с високия горд адвокат, който ѝ говореше нещо.

— Каква издръжка? — попитах го, като гледах скришом натам.

— Законната. Понеже в момента е без работа.

— В момента да.

— А ти работиш?

Обърках глава към него.

— В момента да.

— Не е за момента, драги. То ще продължи по-дълго.

Отвори чантата си. Извади хартия и молив.

— Ти откъде знаеш колко ще продължи? — казах.

— Ние, неженените, го знаем по-добре — отговори и ми пхна хартията в ръка. — На теб не ти е нужен свидетел, а адвокат. Подпиши тук.

Това беше бележка, с която упълномощавах Слободан Михайлович Боб да ме представлява пред съда.

— Че какъв адвокат си ти! — казах предпазливо и се колебаех да подпиша ли надрасканото пълномощно.

— Следвал съм — каза — две години и три месеца право. Това не е малко.

Оставих го да говори вместо мен, като реших да мълча гордо и неподвижно на мястото си. Стараех се да не я гледам, но тя седеше точно срещу мен, не исках да гледам и съдията, той доброжелателно се усмихваше и се взираше в мен, затова вперих поглед през прозореца в бельото, което се беше издуло на отсрещната сграда, проснато на въже и изпълнено с вятър.

— Да не сте се разколебали? — попита съдията с тон, като че разговаря с малки деца. — Все още не е късно да се помирите.

— Късно е, другарю председател — прекъсна го Боб.

— Жалко — каза съдията и се обърна към Весна. — А вие какво мислите?

— Тя каквото мисли — отговори нейният адвокат, — е написано в молбата.

— Браво!

Казах, докато гледах бельото на съседния балкон. Не можах да се сдържа.

— Браво за молбата, която е написала.

— И вашата е доста дълга — обади се съдията, докато държеше моята молба в ръка и продължаваше да се усмихва добродушно, после взе и нейната в другата ръка. — Да забравите тези обвинения — каза — и да се разделите по взаимно съгласие, щом вече не можете да живеете заедно.

— Да се разделим — казах, — съгласен. Но да забравя, другарю съдия, не мога.

Станах и започнах да чета молбата ѝ, докато Боб дискретно ме дърпаше за крачола да седна.

— Садист — прочетох, без да се замислям, — безделник... наклонности към алкохол... мозъчно агресивен... неузрял... сексуално неуравновесен... паразит и ипохондрик... Ако това е вярно — казах, като преместих поглед от хартията отново към бельото, — моля съдът да ме разстреля на самото място. Такова чудовище не трябва да живее.

— Молбата — обади се Весна — написа моят адвокат.

— Написах — обърна се той към нея — това, което ми казахте.

— Аз казах само, че още не е узрял и че е безделник. И ипохондрик.

— И паразит — допълни адвокатът.

— Сексуално неуравновесен! — продължих аз. — Какво изобщо значи то!

Тогава стана Боб и притискайки с ръка рамото ми, ме накара да седна.

— Моят клиент — обърна се той към съда — преди всичко е наивен. Погледнете това невинно лице — каза и сложи длан на темето ми — и ще ви стане ясно кой е жертвата в този брак. Има такива хора. Пуснете го сред тълпа от хиляда души и хвърлете тухла, тя ще падне точно на неговата глава. Той обича хората и им вярва, в свят, в който моралът, честността, търпеливостта, диренето на смисъл на живота и чувствителността са потъпкани, смазани и заличени от гигантския ръст на технологията. Той продължава да вярва на по-добрите хора, както през детството си, вярва и на жена си. Той е роден да бъде изигран. Той вярва и на вас, другари съдии. И недейте да позволите и тук да бъде изигран. Не се оставяйте да ви заблудят интелектуалните фрази на моя уважаван колега.

Седна, като свали най-последно дланта от главата ми.

— Не съм много сигурен дали наистина сме колеги — иронично се обади адвокатът от другата маса. — Аз — обърна се той към съдиите — не познавам другаря.

— Не би трябвало — остро му отвърна Боб — да се хвалите с невежеството си.

Исках да му кажа повече да не приказва, но стана нейният адвокат.

— Ние не желаем никого да изиграем — каза. — Ние сме съгласни на развод по взаимно съгласие, но при условие: да плаща издръжка.

— Това е то — пак стана Боб, вдигна ръка и я насочи към Весна. — Издръжка! Ин медиас рес! (Обърна се към съдиите.) Стигнахме до баналния спиритус мовенс на целия този фарс. За лебо, без мотика. Тя именно затова се е омъжила. Друг да ни носи на гърба. Не от любов, другари съдии. Тя никога не ни е обичала. Никога!

— Това не е вярно! — не можа да се сдържи Весна.

— Тя никога не е имала чувства към нас — продължи Боб да се клатушка над мен и се видях принуден да го прекъсна.

— Как не е имала — казах. — Кои „нас“ имаш предвид?

Той ме погледна, понеже му прекъснах изречението.

— Към мене имаше чувства — казах.

— Мълчи, глупако — прошепна, но съдията все пак го чу.

— Ще ви накажа, ако не се държите пристойно.

— Моля — обади се Боб и леко понижи глас. — Нервирах се.

Млада, здрава и права жена, която всеки би приел на работа с открити обятия, не желае да работи, а да се обеси на врата на този вече уморен и изтощен човек. Кой няма да се нервира?

В тишината, която настъпи, след като Боб седна, се чуваше само шумолене на хартия. Шумолеше адвокатът на Весна, извади един лист, стана и го постави пред съдиите на масата.

— Вижте — заговори ядосано — и кажете: кой ще приеме на работа жена, бременна в третия месец?

Настъпи гробно мълчание.

— Позволете — чух Боб и шепота, насочен към мен. — Ти мълчи!

Бях като хипнотизиран.

— Ние твърдим — чух го отново, — че това дете не е наше.

— А чие? — чух съдията. — Чие е?

— Младата дама знае по-добре — отвърна Боб, като върна удостоверението на адвоката. — Ние с нея от три месеца не сме имали никакви интимни отношения.

— Кой не е имал отношения, бе?

Това беше моят глас.

— Кой не е имал отношения? — повторих, докато той се взираше в мен.

— Ние.

— Ти не си имал — казах ядосан, — но аз съм имал.

Той търпеливо сви устни.

— Искаш ли да ти бъда пълномощник? — попита тихо.

— Бъди, но недей да дрънкаш глупости.

— Аз твърдя, че детето не е наше — повтори отново упорито.

— Как „наше“ — кипнах. — Наше не може и да бъде. Може да бъде само мое.

— Това твое дете ли е? — попита раздразнен Боб.

— Естествено, че е мое, чие може да бъде?

Той въздъхна и се изправи.

— Ти, драги приятелю, си глупак на квадрат.

Съдията, който отдавна вече не се усмихваше, защото и той се бе нервирал, започна да диктува решението за глоба за непристойно държание.

— Сто динара — каза на Боб. — Предупредих ви.

— Извинете — стана Боб и закопча сакото си. — Но аз нямам сметка да стоя повече тук.

Излезе от съдебната зала.

— Значи нещата са ясни — каза адвокатът, а аз продължавах да се вирам в него. — Остава ни само да помогнем някак на тази нещастна жена. Детето, което ще се роди, не е виновно, че има такъв безотговорен, неузрял и безчувствен баща. Но ще бъдем виновни ние, ако на такъв баща не определим задълженията. Веднага. Още сега!

— Оня излезе през вратата — прекъснах го, — а ти, ако продължаваш така, можеш да изхвърчиш през прозореца.

— Ще трябва да накажа и вас — предупреди ме съдията.

— Абе кой е той, та ще се грижи за моето дете — развихах се, като в яда и възбудата съвсем обърках думите. — По-добре да погледне къде са неговите.

— Той говори вместо вашата съпруга — предупреди ме съдията.

— Тя да не е няма, та не може сама да говори. Ти умееш — за пръв път се обърнах към нея — и сама да лъжеш, защо ти е да плащаш на друг. Кажу ми тук, пред мен: безчувствен, неуравновесен баща ли съм, пияница ли съм, какъв съм?

— Не съм казвала такива неща — едва отговори Весна през стиснати устни.

Тогава стана и адвокатът ѝ.

— Вие, другарко, постоянно ме излагате. Аз не мога така да защитавам вашите интереси.

— Абе от кого ще я защитаваш — продължавах да се гневя — от мен ли?

Съдията ме успокояваше, Весна мачкаше чантата си на скута, адвокатът прибра папката си.

— Струва ми се, госпожо — каза ѝ, — вие самата не знаете какво искате.

— Да се разведе — отговори тя. — И издръжка.

— И за какво ти е нужен той — нахвърлих се отново аз. — Само ме предизвиква, кръвното ми спадна от него. Ще получа някакъв удар,

тогава ти мен ще издържаш.

— Не го предизвиквайте — предупреди Весна адвокатата. — Има ниско кръвно.

Той тръгна към вратата.

— Аз, изглежда, съм излишен тук.

Наведе се към съдийския състав, който седеше объркан и смълчан.

— Отказвам се от моето пълномощие. Нямам навик да говоря против двете страни едновременно.

Излезе, като с изискан жест си сложи шапката.

— Ето — рече смутеният съдия. — Всички си отидоха.

— Да си отиват — отговорих и гледах Весна. — Все някак сами ще се оправим. И за развода... и за това дете...

— Може би и ние сме излишни? — попита един от съдебните заседатели.

Гледах Весна и тя гледаше в мен.

— Вие сте умни хора — казах. — А и ние не сме глупци. Някакво разумно решение все трябва да се намери.

— Тя е сега в особено психическо състояние — казах на Фирга, щом се върнахме вкъщи. — Нужно ѝ е спокойствие.

Той се вираше в нас, особено в нея, а най-много в чантата ѝ, пълна с дреболиите, които беше взела, а сега ги връщаше.

— Какво става пак? — попита, обръщайки се повече към баба.

— Разбрахме се — казах — да започнем отново.

Фирга седна бавно и се загледа в пода. Баба вече беше седнала.

— А — проточи той — къде ще започнете?

— Тук.

— Пак тук? — попита баба.

— Дватамата естествено — засмя се Фирга отчаян.

— Трима.

Погледна ме от долу на горе, понеже се беше облегал на коленете като болен или уморен.

— Кои трима? — попита. — Кой е третият?

— Третият е на път.

Въздъхна изведнъж и се изправи, като че излиза от вода и две минути не си е поемал въздух.

— Какво рече? — започна да разпитва баба. — Не чувам.

— Мълчи, бабо — сряза я. — По-добре нищо да не чуеш.

— Няма да мълча — подвикна тя тревожна. — Кой е на път?

— Детето.

— Реване — добави Фирга, — гърне, пишане, къпане. Всичко ще има, само не и спане. Каквото сме си поспали досега, това е. Ще полудее човек от крясъци и викане.

— А — прекъснах го, — извинявай, моля те. Викане няма да има. Тя сега е раздразнителна и всичко ѝ пречи. Искам повече за глупости да не се вика. Да не крещите и да не си чешете езиците за всяка дреболия.

— Да онемеем — преведе Фирга на баба.

— Иначе — продължих, — ако я предизвиквате, то може да има психически последици и върху детето.

— Тук последиците са му сигурни — каза Фирга потиснат.

Направих един кръг из стаята, около Весна и него, и погледнах през малкия прозорец.

— То, горкото, не може да избира къде ще се появи на бял свят. И щом вече трябва да се роди в такъв дворец... поне ние да бъдем хора,

да не го посрещнем като кавгаджии и глупци.

Петте месеца минаха бързо.

Фирга и баба се укротиха, като че се вслушаха в молбата ми. Бяха внимателни към Весна, докато не я изпратиха в болницата.

В работата обаче преживявах стресове. Заканвах им се, че ще ги напусна, което моят шеф едва чакаше. И той ми се заканваше с различни неща. Не се понасяхме, но аз поне не се втурвах в кабинета му, не минавах час по час покрай бюрото му, не го виках и заговарях за дреболии. Предпочитах да го забравя завинаги. В момента обаче не можех да го сторя. За пръв път в живота си не можех да си тръгна и да тресна вратата на човека, когото не понасям. Заслужавах си го. Само моята жена можеше да зачене и да приеме предупреждението за уволнение, като с него заедно загуби и отпуската по майчинство. Други в такова състояние постъпват на работа, а тя я напуска. Ако беше друга, може би нямаше да я обикна, но щеше да ми бъде по-леко. Вече почти няхах къде да слагам преписките, сякаш се размножаваха, и тоя ден отворих втория шкаф, оня, дето беше винаги затворен, като че в него бе заключен Баш-Челик^[1]. Преписките се катурнаха, паднаха на пода, разпиляха се. Докато бях клекнал и прибирах листовете, влезе младият надежден шеф.

— Защо преписките ви са на пода? — попита заядливо.

— Защото — казах, като станах и изтърсих прахта от панталоните — половин година напразно искам нов шкаф.

— И този, стария, днес отваряте за пръв път.

— По-добре да не го бях отворил — казах, — преписките ми паднаха на главата. Щяха да ме пребият на работното място.

Събрах разпиляната преписка, която търсех, започнах да я подреждам.

— Разчистете това тук — поиска той.

— Утре.

— А днес — попита сърдито — така ли ще остане?

— За днес — казах и погледнах часовника — работното време е изтекло. Да подреда само този зелник, за да не се разпилее от течението, и дим да ме няма.

Беше смаян.

— Значи няма да останете на събранието на трудещите се.

— Не мога.

— Защо, ако смея да попитам?

— Защото дневният ви ред има 13 точки.

— Да не сте случайно суеверен? — попита заядливо.

— Гладен — отвърнах сериозно. — Не съм обядвал. И мога да остана най-много до третата точка. А другите ще ги проспя. Понеже съм станал в пет.

— Проспете всички — предложи той, — само за тринайсетата бъдете буден. Ще разглеждаме въпроса за вашето напускане.

— Тринайсетата заличете — сетих се. — Аз си оттеглих молбата. За да ви намаля мъките.

Явно не беше доволен.

— Че това е вече трети път за шест месеца, другарю Шурдилович. Подавате молба за напускане, след това я оттегляте. Така повече не може.

— Може — казах спокойно. — Може всеки ден да подавам молба за напускане. Щом ме ухапете за сърцето, а после да се разколебая.

— Да се разколебаете ли?

— Имам право да се разколебая. Аз съм проучил добре правата си.

— По-добре да бяхте проучили преписките — вече не можеше да се контролира. — Защото ако ние ви напуснем, нашето решение не може да се оттегля.

— Може чрез съда. Жена ми е бременна.

— Не зная каква връзка има това с вас?

— Не знаете, защото нямате деца. Моето положение е още по-тежко.

— Най-лошо е положението ви в канцеларията.

— Така беше и когато постъпих.

— Досега — кресна — все трябваше да е подредено.

— Какво ще ви подреждам аз! — отвърнах нехайно. — Тук ме замерват с изгнил паркет и ми се заканват с паднали дръжки на бравите. Стига ви, че гълтам целия прах от преписките и все пак съм жив.

Влезе един мъж, който чакал отвън и чул целия ни разговор.

— Намерихте ли моята преписка? — попита ме търпеливо.

— Тук е — отговорих му.

— Тази ли е — попита с недоверие, — която тъпчете с крака?

— Подреждам я — обясних. — Прошнуровам я.

— А кога ще я прегледате?

— Важното е, че е открита — отвърнах. — И прошнурована, а по-нататък всичко ще върви по законния ред.

Позвъни я телефонът, аз започнах да крещя и в слушалката: работното време е изтекло, обадете се утре, докато най-последно познах гласа на Фирга.

— Син, глупчо! — провикваше се през шумоленето и пращенето в слушалката. — Син! Четири килограма и сто грама.

— А-а — промълвих съвсем объркан.

— Всичко е наред — провикна се още по-силно. — И двамата са здрави.

— А-а — повторих и погледнах началника.

Настъпи тишина.

— И... — попитах — какво да правя аз сега?

— Нищо — отговори и прекъсна връзката.

Оставих слушалката. Изправих се.

— Каза да не правя нищо — обясних на шефа.

— Правилно е казал — потвърди той, като съдържаше гнева си. — И какво каза още?

— Каза, че имам син.

Той млъкна.

— Честито! — измърмори едва.

— Полагат ми се седем дни платен отпуск — сетих се, докато слагах шапката на главата. — Внесете това мое искане в дневния ред.

Взех си пардесюто и минах между двамата.

— Под точка 13-а — провикнах се в коридора.

[1] Герой от сръбския фолклор. — Б.пр. ↑

Казват, че детето подмладява хората. По отношение на Весна беше вярно. Съвсем обезформена от раждането, бледа и без сили, тя бързо се съвземаше. За един месец си възвърна цвета на лицето, коремът ѝ се прибра, стегна се, като че е минала под ютия. Аз обаче се съвземах много по-бавно. Откакто се напих в деня на раждането на детето, като че не изтрезнях вече. Напих се естествено от радост. Но останах някак махмурлия. Нищо не ми беше ясно. Освен че времето лети още по-бързо. Това се виждаше по Борис (така кръстихме детето), който бързо вдигна глава на тънкия си врат, изправи се, застана на крачетата, започна да се клатушка на тях, да плюе, да мънка и да произнася някакви звуци. Напих се отново на първия рожден ден, на втория — също.

Прибрах се от работа късно, естествено по дъжд. Още от вратата ме лъхна пара. В парата се блъснах в прането, проснато на въже, опънато из цялата стая. Зад прането открих Фирга, а на пода стъпих в пластмасовата ваничка.

— Защо ваничката е на пода? — попитах и наругах.

— Защото — чух Весна — синът ти всеки два часа се напикава и трябва да го къпя.

В парата още не я виждах.

— От парцалите и парата — казах — не се вижда кой къде е.

— По-добре да не се виждаме — каза Фирга, който се появи иззад чаршафа като иззад завеса. — Струва ни се, че сме по-малко.

— Ако трябва да топлим вода в казана — попитах, — защо ни е този бойлер тогава?

— За къси съединения — пак се обади Весна.

— Ще избухне — потвърди баба. — Износен е вече. Както и всичко останало в тази къща.

Седнах.

— И какво — попитах загледан в безредието, мизерията и увисналото пране. — Сега ще седим всички тук, на парата.

— Сега — появи се най-после Весна с изкъпаното дете в ръце — всички ще излезете. Докато аз се изкъпя.

— Къде да излезем?

— Навън. Където искате. Не се връщайте цял час.

— Пет дни няма да се върна — обеща Фирга, като стана. — Само това тук да не гледам.

— Леле, боже — рекох. — Аз пък изобщо няма да се връщам.

— Вземи и бутилката — каза Весна.

— Каква бутилка?

— Тази, която си помъкнал в джоба. — И добави: — Пияница.

— Други носят в джоба писалка, бележник — продължи да мърмори, — пергел, а моят мъж — бутилка. Това беше единственият порок, който нямаше, а сега запълнил и тази празнота.

Извадих нещастната бутилка от пардесюто.

— Почерпи ме човекът — казах. — Получил ключовете от апартамента и ми подари една бутилка.

— Всекиму каквото се полага — отвърна Весна. — На тях ключове, на теб — бутилка.

— Какво лошо има в това, че е получил бутилка — каза баба, отвори я и си наля чашка.

— За вас явно нищо. Понеже е без пари. А на мен ми е необходим ключ от апартамент.

— Ключ ли? — попитах.

— Да. Кога вместо бутилка ще ти дадат ключ от апартамент?

— Ти не си с всичкия си. Че аз съм там, плитка главо, едва от три години.

— А колко години трябва да минат, за да се измъкнем от тази дупка? Това, което вуйчо ти е построил, и в пъкъла го няма.

— Хубава си беше къщата — каза баба и изтръска чашката в гърлото.

— Преди да дойде той — посочи Фирга към мен, — после ти — посочи към Весна — и онова — посочи с пръст детето. — И вече не се знае ни какво е стая, ни къде е кухнята, а Фирга на дъжда! За да може госпожата да се къпе!

— Госпожата може — закани се Весна — да си прибере на бърза ръка нещата и да си отиде.

— И той ще хукне подир теб — поклати глава Фирга, — за да те върне.

— А баба ще пази детето!

Беше изпила вече и втора чашка.

— Този път — разкрещя се Фирга раздразнен от парата и шума, целият в пот от горещината — всички да си прибирате нещата! Всички! И нещата, и детето, и коритото. Всички навън!

Беше дошъл краят. Последната дума остана да витае из въздуха, да кънти в тишината.

— Добре де — казах, като все още продължавах да седя, — какво представлявам аз тук?

— Нищо — подвижна Весна в лицето ми. — Ако представляваше нещо, щеше да имаш баня.

— Представява социален случай — рече Фирга все още раздразнен. — Ще слезеш от гърба ми, чуваш ли? Увисни на врата на общината.

— Справедливо погледнато, синко — намеси се баба, вече доста пийнала и само тя в добро настроение, — на теб отдавна ти се полага жилище.

— Справедливо, така ли? А къде раздават справедливост, бабо?

— Справедливост, синко, не се раздава — рече Фирга. — За справедливост човек трябва да се бори. И с крака, и с ръце.

Излезе с редовното си тряскане на вратата.

На следващия месец отново бях в дневния ред на събранието. Точка шеста: Разглеждане на списъка за раздаване на жилища.

— Вече обсъждахме този списък — обади се един от кандидатите. — Какво има сега пък?

Салонът за събрания беше пълен. Седях на предпоследния ред в напрежение, каквото отдавна не бях изпитвал. Както някога преди мач.

— Има възражения срещу списъка — обясни председателят на събранието. — От другаря Шурдилович.

Тиха глъчка премина през салона.

— От къде на къде Шурдилович? — дочух друг глас. — Той не е и в списъка даже.

— Затова е направил възражение — обясни председателят. — Смята, че е пропуснат неоснователно.

Глъчката се засили. Поискаха да стана. Да ме видят.

— Другарят Шурдилович тук ли е?

Станах. Всички обърнаха глави към мен.

— Ако обичате — каза председателят, — да обясните вашето искане.

Мълчах, докато глъчката съвсем не затихна.

— Не зная — казах — откъде да започна?

— Почни от излежаването на работното място.

Пак глъчка, подмятания от всички страни.

— Че това е другарят — обади се някой, — който се изляга на бюрото, докато хората чакат.

— Постоянно подава молби, че ще напусне и после ги оттегля.

— С търговския искаше физически да си разчисти сметките.

— На началника на кадровия отдел каза, че е въшка.

— За собственото си предприятие приказва, че било лудница.

— И иска жилище.

Председателят на събранието прекъсна глъчката.

— Недейте — каза, а виждам, неудобно му е, — недейте да изнасяте непроверени неща.

— Всичко е вярно — провикнах се аз.

Млъкнаха.

— Вярно е всичко това, другарю председател — продължих, като гледах над главата му. — Но никой никога не се е запитал: защо Шурдилович е такъв?

— Какъв? — чу се отдалечен глас.

— Нервен — казах твърдо. — Сприхав, откачен. Какво го мъчи — продължих остро, — та се кара с хората и си съсипва нервите. Дошла ли е комисията да види къде живее Шурда и откъде ще го изпратят в лудницата?

— Вие не сте подали молба — прекъсна ме председателят.

— Чаках да видя дали сами ще се сетите.

— Много чакаш — подвижна мустакатият Бабович от първата редица. — Три години и нервите са ти съсипани.

Той винаги сядаше на първия ред.

— Моите три ми тежат повече, отколкото твоите шест. Аз искам само да ми определят точките. Според правилника. Да се определят точките за моите мъки, а отрицателното у мен нека приспадат и накрая ще видим какво е.

— Така е, другарю!

Това беше гласът на Контраш. Миле Контраш искаше думата. Очаквах, че ще я поиска, но със страх. Не знаех на кого ще удари контра: на мен или на тях.

— Имаме правилник — каза, като стана и повдигна високо пръст. — Не ни трябва нито бащи, нито дядовци. На всеки може и трябва да се определят точките. И положителните, и отрицателните страни.

— Не зная само — обади се моят началник — кои са положителните му страни.

— Другарят Шурдилович има и добри качества — продължи Контраш и погледна в някакви свои бележки. — Той работи на едно много неблагоприятно място. И ако е полегнал малко, значи, че му е призляло. По-лоши са тези, които спят седнали в креслата си — повиши изведнъж глас. — И тук сега спят! Затова викам.

Накара целия салон да затихне.

— Ние не трябва да позволяваме някой да спи, докато се решава съдбата на другия. Трябва да знаем как живеят нашите другари. Затова поставям искане комисията да посети другаря Шурдилович и да види как и къде живее. Това е.

Друго не исках. Добавих само:

— Така, както аз живея, и в пъкъла го няма.

Занесох вкъщи правилника, дебел, подвързан, пълен с точки, които възнамерявах да събера, да натрупам по различни съображения с надежда да се наредя на едно от първите места.

Пътъом взех и Боб. Успях някак си да го измъкна от голямото четиристайно жилище, в което се излежаваше от хрема, и да го накарам да тръгне с мен. Собственикът на жилището беше вече пет месеца в затвора и в негово отсъствие Боб пазеше жилището, използваше го, даваше го под наем на любовни двойки и комарджии, правеше всичко, което може да се прави с едно жилище. Само не го чистеше.

Показах му правилника. Прелисти го, стана и живна. Писал бил подобни правилници срещу хонорар на някои предприятия, чиито ръководители имали даже по-малко образование от неговото. Представяше се за юрист и мнозина беше убедил в своите знания, макар че едва се бе домъкнал до четвъртата година. Думата „абсолвент“ в неговата уста звучеше по-тежко и по-важно, отколкото „магистър“ или „доктор“. И тъкмо поради това ми беше необходим, поради способността да замести знанията и фактите с фокусничество, поради уменията да убеди хората в съществуването на несъществуващото. Вдигнах го някак, качихме се на колата на същия арестуван собственик и отидохме в къщата на Фирга.

За щастие Фирга го нямаше, а Весна, която нетърпеливо ме чакаше, успях лесно да убедя в значението на Боб, в добрите му намерения и привързаността му към нашата кауза. Тя не го понасяше още от срещата им в съда, но той беше успял да разсее това нейно настроение: с целуване на ръка, с комплименти, някои от които дори не бяха изтъркани, с оптимизма си и уверенията, че ще успеем.

С Фирга обаче си имахме неприятности. Щом влезе, впери поглед в Боб. Седна и го загледа.

— Кой си ти сега? — попита, като гледаше недоверчиво копирения му шал, вързан около врата.

— Нов член във вашето домакинство.

Фирга нямаше усет за подобен род хумор, особено на тази невралгична тема...

— Мой член?

— Да.

Фирга седна на масата и свали каскета.

— Ти майтап ли си правиш с мен?
— Само докато мине комисията — обясних аз. — Утре ще дойде жилищната комисия, ако нямаш нищо против.
— Да ти дадат жилище ли? — попита Фирга.
— Да ни определят точки, ако събера 600 точки, ще получим жилище.
— Чукни на дърво — поиска баба задължителния суеверен ритуал. — Два пъти. Един път не лови. И то с лявата ръка.
— Удари с глава — предложи Фирга — и то в стената, защото не струваш и две точки.
— Според теб може би — казах, като удрях с ръка по разтворения правилник, — но по тези разпоредби Шурдилович струва 90 точки.
— Не е бог знае колко — обади се баба.
— Това е само за трудовия стаж. За всяка година по 30 точки.
— А колко ти струва този измислен роднина? — попита Фирга, като гледаше Боб през рамо.
— Всеки член на домакинството — прочетох — носи нови 30 точки. Шест пъти по трийсет — 180.
— И какво — попита Фирга, — да лъжем за някакви си пикливи 30 точки ли?
— Нито една точка, вуйко, не е пиклива.
— Никой не лъже — намеси се Боб. — Само подкрепяме истината. С мен тук започва висша математика.
От кухнята пристигна Весна с разтворен дървен метър в ръце.
— Нищо.
Измерила стаята и кухнята.
— Общо 22 нищожни квадрата.
— Разделено на шест души от домакинството — взех да пресмятам, — излиза по-малко от четири квадрата на глава.
— Виждате ли? — обърна се Боб към Фирга.
— Какво да видя?
— Това на глава.
— Главата виждам... и още какво?
— Ами понеже е по-малко от четири квадрата на глава, печелите още 100 точки.
— За теснотията — обясних.

— Събери всичко — поиска Боб, който основно и внимателно беше проучил правилника.

Събрах ги.

— 370.

— Нищо не е — повтори Весна.

— Но тук са и децата — продължих. — За всяко дете по 50 точки.

— Доколкото знам — попита Весна, — имаме само едно дете.

— Имаме и баба.

— Какво баба? — обади се баба ми.

— Когато бабата е прекалено стара, тя се смята за малко дете.

— Какви ги дрънка тоя?

— Казва — преведе ѝ Фирга, — че си се вдетинила.

— Съгласно правилника — обясних аз.

— След осемдесетте, госпожо — обърна се към нея чаровно Боб, — годините започват да се броят отначало.

— Хайде де! Къде е този параграф, да го видя...

— „При много трудни жизнени условия“ — започнах да чета аз, — „когато някой носи на плещите си и възрастни, немощни хора, неспособни сами да се грижат за себе си — още 50 точки.“

Баба ме гледеше искрено смаяна.

— Че кой кого тук носи на плещите? — попита.

— Само докато мине комисията — казах.

— Докато мине комисията — Фирга стана, отново въздъхна дълбоко, като че е изплувал от вода, — аз ще се махна в джендема, да не гледам този резил.

— Седни — поисках.

Той се спря.

— Никъде няма да отиваш. И за теб ще капне някоя точка.

Той ме погледна. Мълчаливо.

— Ще седиш тук — казах — през цялото време. В ъгъла, навъсен, ще се вираш в комисията, като че не си с всичкия си. И от време на време ще тръскаш глава, да ги уплашиш малко.

Той седна слисан.

— Защо да тръскам глава, глупчо?

— Защото си паднал от скелето — казах, като избягвах да го погледна.

— Но не съм паднал на главата.

— Леко си я закачил...

Не можех да не срещна неговия взирац се поглед, пълен с неверие.

— Значи така си казал? Че съм откачил? И сега тръскам глава?

— И имаш пристъпи на главоболие. Всичко те нервира, всички ти пречат и ти пречиш на всички.

И другите млъкнаха.

— Какво ли си казал за мен? — попита Весна. — Какво трябва аз да правя?

— Което правиш всеки ден.

— Може би трябва да ми трепери крака или да се плезя на комисията?

— Само блъскай вратите, както правиш обикновено. Оплаквай се, вайкай се и крещи на детето. Гледай и то да реве и по възможност да се напикае точно когато те дойдат. Истинска лудница, та да им прилошее като на мен, когато се прибирам вкъщи.

— Тогава — попита баба ми сред пълната тишина — ние ще бъдем един вид лудите?

— Кротките, скромните и разумните хора, госпожо — обади се Боб, — трудно могат да сполучат. Истината не се открива лесно и затова е необходимо да се подчертае с ярки, привличащи погледа цветове.

— Е — изръмжа Фирга, — и главата ще тръскам, само да те изгоня оттук.

— Едва ли — обади се Боб.

Той събираше точките.

— Дори и да захапете някой от членовете на комисията.

Тегли черта.

— Максимум 520 точки.

— Трябват ни 600 — казах. — Раздават се само пет апартамента и ако не ме категоризират на пето място, можем така заедно да се фотографираме за спомен.

— Кой е сега на петото място? — попита Весна.

— Някакъв мустакат наемател Бабович. С 580 точки. Има три жени, от тях с двете е разведен, а и третата се готви да избяга, ако не получи жилище.

— Липсват ви — каза Боб — 80 точки.

Обикалях с поглед наоколо, като че търся нещо.

— Тук са те някъде — казах, гледах почернелите ъгли, напукания шкаф, малкия прозорец.

— Няма повече — подвижна Фирга в лицето ми. — Доведе фалшиви роднини, истинските обяви за луди, ще станем всички за срам, но точки няма. Наопаки да те обърнат и да те изтръскат, пак няма да падне и половин точка.

Междувременно Боб прелистваше правилника задълбочено и както пушеше, изведнъж вдигна очи към тавана.

— Хигиената — каза, — как стои въпросът с хигиената?

— Отлично — отговори бързо Весна.

— Ние сме чисти хора, господине.

— Имах предвид влагата — обясни Боб. И започна да чете: „Нехигиеничните, влажни, мрачни и схлупени помещения, които са вредни за здравето — от 50 до 100 точки.“ Капе ли ви някъде?

— Не — отрязва Фирга.

— Е, все някъде прокапва.

— Това е зидано от майстор — подвижна Фирга сега в неговото лице. — При майстор Фирга, другарче, няма влага.

— Там ви е грешката — повдигна вежди Боб и се отдръпна леко от него. — Построили сте лоша, но вечна къща.

— Смятам — каза Весна, — че и без влагата е достатъчно лоша.

— Лъжете се, госпожо. Влагата е незаменима. С влага и миризма на плесен всичко ще изглежда много по-лошо.

Стана, отиде до стената и я докосна с пръсти.

— Трябва да попие доста влага — подчерта Боб, докато Фирга го следеше с изплашен поглед.

— Блажната боя — отвърна Весна — не попива.

— Но може да се изчука. И когато блажното се обели, да се залее обилно.

Вървеше покрай стената и с кърпичка за нос бършеше пръстите си.

— Но как ще има влага — попитах, — когато покривът не тече.

— Ако със същия оня чук се изпотрошат керемидите, ще протече и покривът.

— С този чук ли? — попита Фирга.

И тръгна към него с голям чук в ръка.

— Този чук ли имаш предвид? — размаха чука във въздуха. — С този аз теб ще те очукам, мамка ти шашава, ще те залея и ще те смачкам тук.

Боб се отдръпна, измънка само „господине“, ние хванахме Фирга.

— Кой е той бе, да ми руши къщата?

— Каква къща — казах, — дай тук...

Взех му чука.

— Като сте я направили така кърпешки — каза Весна, — може и да протече.

Боб се окопити, седна отново, но предпазливо, по-далеч от Фирга.

— Ако искате да излезете оттук — каза по-спокойно, — трябва да се отиде докрай. Трябва да се изгорят всички мостове. Старата госпожа нека приготви вода, младата нека очука стената, Шурда да отиде на покрива, щом се стъмни, а вие, господине — обърна се учтиво към Фирга, който гледаше в пода, — зазидайте един прозорец.

Фирга вдигна глава учуден.

— Да зазидам прозореца?

— Колкото по-малко светлина и въздух, толкова повече точки.

Фирга поклати глава:

— Фалшив роднина — каза ми, — по истински луд.

Членовете на комисията пристигнаха в пет следобед. До оградата дойдоха с кола, а оттам до къщата пеша — под чадъри, като прескачаха барите и вадичките. Плющеше, пръскаше, клокочеше по изпотрошения покрив, капеше из цялата къща. Вътре бяха сякаш затворени четири разярени звяра, от сутринта се карахме, всички побеснели, готови да строшим и това, което беше останало от къщата. Щом на прозореца се показа главата на председателя на комисията, измъкнах гърнето под малкия.

— Добър ден — каза той през счупеното стъкло. — Това ли е жилището на Шурдилович?

Въпросът беше отправен към баба ми, която държеше чадъра над готварската печка и тенджерите.

— Баба нищо не знае.

— Отвори на хората — казах.

— От покрива ми капе в чорбата.

— Отвори ти — викна Весна.

Тя още не беше се сресала, намазала, излъскала и облякла. Навреме избяга в стаята, а аз казах на Фирга:

— Докато прибера гърнето, отвори ти!

— Аз съм станал вече зъл човек — отговори ми мрачно, седнал в ъгъла.

Членовете на комисията влязоха сами, като и тримата почукаха на вратата. Настъпи суматоха, докато затваряха чадърите и прескачаха тенджерата на пода, пълна с дъждовна вода. Ужасна работа!

— При вас винаги ли така тече? — попита един от тях смаян.

— Само като вали — обади се баба.

Тя беше в особено настроение. Можеше да излае всичко или да се нахвърли върху нас с разтворения си чадър.

— По-добре да минем в стаята — предложих.

— А това какво е? — попита председателят.

— Кухня, пералня, трапезария, килер и баня — каза Весна, като влезе вече докарана с помощта на фиба и безопасна игла.

— И моята спалня — добави баба ми.

Представих Весна, за баба само измъкнах нещо.

— А вие — попита председателят Фирга, — вие какъв сте?

— Никой и нищо — отговори Фирга от ъгъла.

— Питам — смути се председателят — какъв сте на другаря Шурдилович?

— Мене нищо не ме питай.

Отметна глава настрана. Тръсна я.

— Той е — припомних аз — нещастният случай. Вуйчото.

— Оня, дето е паднал на главата — изтърси Весна.

Председателят се почувствува неловко, но все пак докато стоеше, поглеждаше към Фирга съчувствено и леко изплашен. Беше се смутил, изглежда, защото попита:

— Вие ли се грижите за него?

— Не... Той всъщност е кротък.

— Само като има много хора, както сега — обясни Весна, — тогава изпада в лошо настроение.

Забелязах, че един от членовете на комисията записва нашите отговори в бележник. Дори се наведе към Фирга:

— Иначе сте добре, нали? — полита го.

Той отново затръска глава. Като че ли ще се парализира. Изплаших се да не развали всичко.

— От падането ли ви е това? — попита председателят на комисията съвсем объркан.

— От племенника — отговори Фирга.

— Ето, виждате ли — намесих се. — Щом има много хора и времето е мрачно, той е готов за кавга.

„Само да ги отмъкна в стаята“, помислих си, но председателят се обади с неловко чувство:

— Тук наистина е мрачно.

— Прозорецът е мизерия — обясни Весна.

— А защо сте зазидали тоя тук? — попита председателят, като се доближи до рамката, която се подаваше от стената.

— По заповед на инспекцията — казах. — За този прозорец нямаме разрешение.

Излъгах, без да ми мигне окото. И в същия миг сам се почудих. Мина ми през ума, че никога не съм лъгал, а кога съм започнал да лъжа, нямаше време да си спомня.

— Тук имате дупка в стената — каза председателят, като се вглеждаше по-отблизо. — Защо не сте зазидали и нея?

— За дупката не ни трябва позволително — каза Фирга.

Баба изпусна тенджерата, дрънченето и тракането по готварската печка ни изпрати в стаята.

— Това значи е стаята ви? — попита председателят, като се озърташе в теснотията.

— Стая — потвърди Весна, — сушилня и детска стая.

Пъхна детето в ръцете ми.

— Да събера прането — каза.

Прането висеше насред стаята. Събра го на бърза ръка, като че се извинява, остави само големия чаршаф, провиснал от тавана до пода.

— Това е завеса — обясни на председателя, който с учудване гледаше в платното, приближи се и го дръпна с ръка.

Показа се Боб. На дивана, с вързано гърло и книга в ръка.

— Кой е този? — попита председателят.

— Роднина.

— Кой по ред?

— Шестият.

Боб се разкашля, задави се, зъзнец и с червени очи като на заек.

— Вие не сте в списъка — каза председателят, след като прегледа набързо досието и след като кашлицата утихна.

— Не ви е пълно досието. Пишете: Слободан Михайлович.

— Какво работите?

— Следвам.

Новият пристъп на кашлица отложи за малко следващия въпрос.

— Не сте свършили още?

— При тези условия, другарю, ще завърша на гробищата в Чукарица.

— Извинявам се — каза председателят, тих, учтив и изискан човек, — но вие не сте записан тук.

— Да — потвърди спокойно Боб. — За студентското общежитие съм стар, за старчески дом нямам възраст. Роднините се правят на луди, в бюрото ми предлагат работа за добиче. А сега и вие...

— Ние нямаме никаква работа с вас, другарю — прекъсна го председателят пак учтиво.

— Ще имате и още как. Всички вие. Разни обществено-политически организации, общината, червеният кръст. Някой в това общество трябва да отговаря и за моя случай. Стига сме си играли на криеница.

От кухнята издрънчаха нови изпуснати тенджери, лъжици. Изведнъж отекна гласът на Фирга, глас на човек, чиито нерви вече не издържаха, бяха се скъсали:

— Какво си се разтракала? — разкрещя се на баба. — По дяволите, ти наистина си изкуфяла... Всичко изпотроши!

В кухнята крещеше Фирга, който никога не повишаваше глас на баба, а тук се развика Боб, който бе станал от дивана и размахваше книгата.

— Трябва да слушам и този луд, крясъците му денем и нощем... (дори започна да удря с длан по книгата) той безделник-мърморко, заради когото четири години вече чета все същата двайсета страница...

Викаше силно, за да го чуе Фирга, а той не на себе си се втурна в стаята:

— Кой е луд — кресна от вратата, — мамка ти шарлатанска... Къщата и живота ми съсипа! Бараба такъв!

— Недей, вуйко — застанах пред него...

— И ти с него! Вън!

— Комисията е тук...

— И комисията, всички вън! Марш!

Настана бъркотия. Хората смаяни си тръгнаха, докато аз държах Фирга.

— Да не съм ви видял повече тук — крещеше Фирга след тях.

Весна разтревожена ги изпрати, докато Боб, изведнъж изплашен, се скри зад чаршафа.

— В тази завеса ще те изнесат оттук — заканваше му се Фирга, завит като пречукан пират.

Настъпи мълчание. В тенджерата на пода капеха капки от пробития покрив. Котката, избягала от дъжда, беше чучнала на прозореца точно там, където бях махнал стъклото. Баба мълчеше и седеше край готварската печка оглушала и онемяла след шума, виканиците и бъркотията, която бе изпълнила къщата.

Седях в стаята потиснат. Усещах влагата, намокрен от дъжда, по който излязох да изпратя комисията до колата, мократа ѝ броня блестеше на калната улица, но колата тръгна, преди да успея да стигна до нея, газейки по калта и прескачайки локвите. Фирга излезе наметнат с прозрачния дъждобран и без дума се понесе по улицата. Детето вкъщи се разплака, после заспа. Само Боб поглеждаше към мен

от дивана, на който лежеше. От температурата челото му беше цялото оросено в пот. Усмихна ми се като виновен, леко, извади термометъра под мишницата и с дрезгав глас каза:

— 38 и 4.

Не изпитвах нито срам, нито гняв. Само умора.

След един месец на събранието прочетоха новия списък за разпределение на жилищата. Пръв беше Михайло Будич със 740 точки, след него — Сава Ристанович — със 720 точки, на трето място — Павле Симонович — с 690 точки, на четвърто — Екрем Пеши — с 650 точки.

А после прочетоха петия:

— Боривое Шурдилович — 610 точки.

Спряха с четенето. Глъчка изпълни залата, а ушите ми започнаха да бръмчат. Не можех да повярвам.

Мустакатият Бабович също стана. Изправи се на първия ред червен, целият пламнал.

— А аз къде съм, другарю председател? — попита сред глъчката.

— Вие — обясни председателят — преминахте на шесто място.

— Какво ще правя на шестото място?

Салонът затихна. Бабович стоеше, пъхнал ръце дълбоко в джобовете на сакото, вцепенен, прегърбен. Застана като кол пред масата на председателя, над всички. Чака отговор.

— Комисията — каза председателят — проучи всичко. Броят на точките е обективната мярка.

— Ще видим това — закани се мустакатият.

Но продължаваше да стои.

— Преписките са достъпни за всички — председателят употреби второто изречение, а после и третото, — изпратете възраженията си до съвета в срок от три дни.

— Аз ще ви изпратя жена си.

Стана Контраш на средата на салона. Той винаги седеше на средата, за да могат всички да го чуват по-добре.

— Ще има, другарю, още жилища!

— Да, Контраш — обърна се мустакатият към него, — но дотогава аз пак няма да имам жена и какво ще правя?

— Ще отидеш в ергенския хотел — провикна се някой.

Чу се смях, отново глъчка.

— Честна дума — надвика Бабович глъчката, — тая няма да стане!

— Ще стане, вярвай — провикна се към него Контраш. — Аз не познавам нито теб, нито него. Познавам само правилника и както каже правилникът, така трябва да бъде.

— Тоя правилник ми разсипа два брака — развика се Бабович, — без да обръща внимание на забележките и молбите на председателя. — Той пет пари не струва.

— Правилникът е добър — обадох се аз. — Браковете не струват.

— Ти по-добре мълчи — обърна се Бабович към мен.

Погледна ме сериозно, продължително, за пръв път в живота си, а вече виждам, мрази ме.

Станах и аз.

— Защо да мълча? Мен жена ми шест пъти ме оставя, но аз шест пъти я връщах. Това се казва истински брак.

Нов смях заглуши Бабович. А на мен ми вдъхна сили.

— Работата е ясна — провикнах се — и юридически, и фактически.

Петте апартамента, предвидени за разпределение, вече ги довършваха. Поставяха паркета и го лъскаха.

Открив моя, сприятелих се с ръководителя на строежа и от време на време отивах там. Все по-често. Накрая всеки ден. Носех и бюрек на работниците, черпех ги с ракия, да ускорят малко работата, но те се мъкнеха из стаите като пребити. От дупките по стените и тавана още се подаваха жици, прозорците не бяха измити, всичко беше там, но сандъкът с инструментите продължаваше да стои в банята, а бойлерът, немонтиран, лежеше на пода.

Загубих търпение. Началната еуфория, обхванала всички вкъщи, спадаше. Но в общата еуфория Фирга остана предпазлив, та хвърли и в мен червея на съмнението. Докато пиехме и празнувахме, той единствен стоеше настрана и ни гледаше, сякаш слуша новините по телевизията: предпазливо и скептично.

— И сега ли ще ми тровиш живота? — попитах го с чаша в ръка. — След като получих вече жилище.

— Какво жилище? — запита, като че ли току-що е дошъл и не знае нищо.

— Две стаи и половина. 65 квадрата. Втори етаж. Двайсет и шести нов блок без номер, вход 7, обект Б-20.

Той взе чашата.

— А ключовете? — попита, загледан в чашата. — Получи ли ги?

— Ще ги получа — казах и чукнах моята чаша в неговата. — Най-важно е решението.

Вдигнах чашата високо.

— Къде ти е решението? — попита той.

— Ще има и решение.

— Значи — повтори той дребнаво — нямаш решение.

— Вече е написано — обясних, — остава само да го подпишат.

Той гледаше в чашата с ракия, напълнена до ръба, въртеше я между пръстите си.

— Жилище без ключ, къща без номер, решение без подпис.

Върна чашата на масата:

— Още е рано да се пие.

Всички се нахвърлиха върху него нервирани.

— Вуйчо си ми, бе — казах, — но си много досаден човек.

— И мрачен — допълни Весна. — На нищо не умее да се радва. По човешки. От сърце.

Обаче червеят на съмнението си остана в мен. И колкото повече минаваше времето, толкова повече ме ядеше. Дните се нижеха. Петнайсет, двайсет дни, месец. Решението стоеше при директора неподписано. Започнах и там да ходя, но по-далеч от секретарката не успях да проникна.

— Няма го — отговаряше всеки път тя.

— А... подписал ли е решението?

— Още не.

Секретарката, това непреодолимо препятствие пред вратата на директора, бе пестелива на думи, освен като хване телефона.

— Че кога мисли да го подпише? — попитах един ден.

— Ще го подпише.

Нещо преписваше на машина и даже не ме и погледна.

— Леле, божичко — казах и започнах да се разхождам нервно из канцеларията ѝ. — Две седмици едно решение не може да подпише.

— Преди всичко — каза тя — не е едно, а пет.

— Ако беше подписвал всеки ден по едно...

— Освен това — продължи, като изобщо не ме слушаше — има и по-важни неща от вашето решение за жилище. Вече три дни другарят директор е извън себе си.

— А цяла седмица е извън сградата. Той мисли ли изобщо да идва на работа?

— Недейте да крещите — поиска разтревожено.

— На мен ми записва две минути закъснение, а аз него изобщо не го виждам. Къде е сега?

— На обект Б-12 — прошепна.

— А-а...

Техническата комисия вече три пъти отказва да приеме този обект.

— А междуременно — секретарката понижи още повече глас — хидроизолацията изгнила. Това са огромни загуби за нас. Другарят директор се бори там с тях. Щом се върне, ще му дам да го подпише. Бъдете търпелив.

Вече не бях търпелив. Не бях и мълчалив, нито бягах от събранията. Час по час исках думата, говорех и когато не ми я даваха.

В тоалетната видях лицето си. Очите като в треска ме гледаха от огледалото. Устата присвита, скептична, недоверчива. Мустаците макар и неподрязани не успяваха да прикрият бръчките. Лицаха си отстрани като начертани. Не бях доволен от това лице сега, когато от него беше изчезнала бодростта. Не бях доволен и от очите си, от които бяха изчезнали блещукащите искри на чара и бяха останали зачервените клепачи и мътното бяло. Такова ли лице заслужавах? И всичко онова, което ме очаква вкъщи.

Чакаха ме новите вещи в бараката, купени на кредит и неразопаковани, готови за пренасяне. Чакаше ме Боб, който отдавна беше оздравял, но продължаваше през деня да бъде вкъщи, учеше и пречеше на всички. Да не би да ни заварят без него, ако мине някаква контрола да провери всичко онова, което Бабович беше написал в жалбата си против мен. От страх от същата контрола, за да не се срещне отново с комисията, а може би и с мене и с Боб Фирга се премести на тавана. Нощем се разхождаше горе, скърцаха дъските под него, под твърдия дюшек, надничаше през капандурата, когато никой не го очакваше, нощем слизаше по стълбите да пикае и газеше.

Чакаше ме Весна с детето.

На работата ме причакваше Бабович. Искаше двамата да си обясним нещо, какво точно не знам. Заканваше се, че ще подаде тълба в съда против мен и предприятието. И докато той преследваше мен, а аз директора, разнесе се слух, че отново сме блокирани. Защото според приказките сме били съсипали и похарчили всички фондове. Директорът си подаде оставка, която не прие. Той отказа да се върне на работа и замина на лечение в Рогашка Слатина, а на негово място назначиха изпълняващ длъжността. Той не искаше нищо да подписва, докато не види ще остане ли на този пост или ще доведат друг. Но друг, изглежда, не можеха да намерят. Единственият кандидат, някакъв си Чолович, магистър по техническите науки, протакаше идването си, поставяше условия, докато на едно от зачестилите събрания и финансовият директор не си подаде оставката.

— Не ни трябва оставки — крещеше Контраш, — а специалисти! Нямаме достатъчно специалисти. Хора, които познават работата. Защо? Защо вече три месеца назначаваме един специалист, какъвто е магистър Чолович, и все не го назначаваме?

— Защото иска жилище — отговори председателят на събранието.

— Дайте му жилище.

— Кое да му дадем, когато раздадохте всичко на бърза ръка.

— Нищо не е раздадено — провикна се Контраш и се обърна към целия салон. — Докато решенията не са подписани, докато ключовете не са дадени — жилищата са тук.

Започна да удря с юмрук по стола пред него, изплаши ме.

Така изплашен млъкнах. Не можех да спя, започнах да идвам на работа навреме, дори и по-рано. Избягвах групичките, разговорите по къшетата и в бюфета, за да не чуя нещо ново, нещо, от което се плашех. Но следващото събрание не можех да избягна. На него прочетоха решението на комисията: да се дадат само четири апартамента. Петият — две стаи и половина, 65 квадрата, втори етаж, двайсет и шести нов блок без номер, вход 7, обект Б-20 се дава на магистър Чолович.

Исках да стана, но не можех. Започнах седнал да говоря.

— Чакайте малко, другари...

Никой не ме чу. Всички приказваха, врява, и аз се развиках.

— Не може така!

Успях да стана, като поех дълбоко от дима, който изпълваше помещението.

— Може, другарю Шурдилович.

Беше се провикнал Контраш някъде отдалече, от дима. Станал и той.

— Може ли? По същия правилник, така ли?

— Правилникът е същият — отговори, — но проблемите са нови.

Мъчех се да събера мислите си, да подредя изреченията, които ми се смесваха и бликаха объркани.

— Че ти, братко, миналия път беше за мене. Сега за кого си?

— За никого — провикна се някой.

— Винаги контра.

— Той е против всеки.

Някои започнаха даже да се смеят. Но един поиска сериозно думата.

— А какво става със списъка?

— Остава — обясни Контраш.

— И неговото пето място?

— И то остава. И точките. Всичко остава.

— Само апартаментът го няма, нали?

— Точно така.

— И къде се дяна тоя апартамент? — попитах. — Как може да го няма?

— Блокиран — обясни Контраш и започна да чете от правилника, който държеше през цялото време под мишница: „При извънредни ситуации управлението има право да разполага с един апартамент за решаване на кадровите проблеми, мимо утвърдения списък. Член 12, Точка 6.“ — Затвори правилника.

— А ситуацията, другари, е критична.

— Какво е критичното? — попитах. — При нас ситуацията все е критична.

Намеси се председателят на събранието в желанието си да въведе ред.

— Именно това искаме да променим — каза ми.

— И сте решили да почнете от мен, така ли?

— Все от някого трябва да се почне — опитваше се председателят да ме успокои и да сложи край на бурята. — А вие, другарю... другарю...

Не можеше да си спомни името ми.

— Шурдилович — помогнах му.

— Другарю Шурдилович, потърпете още малко, ще има жилища.

— Сериозно ли казвате, другарю председател? — попитах.

— Сериозно — потвърди, като ме гледаше. — Разбира се...

— Все ми се струва, че някой си играе с мен.

Вместо към къщи, тръгнах да се разхождам по улиците. По-лесно ми беше като вървя, а духаше и вятър, та разхлаждаше горещината, която ме бе обзела. Исках да обмисля и да се успокоя, преди да се прибера. Но в главата ми нямаше нито една мисъл. Само вървах тревожен, объркан, хаотичен, сякаш вятърът, който удряше в гърдите и в лицето ми, проникваше и в мен и извиваше в спирала всичко, което беше в главата ми, в гърдите и сърцето.

Озовах се на обекта. Асансьорът в новия блок не работеше. Качих се по стълбите, още изцапани от вар, до втория етаж. Без каквото и да било намерение. Нещо просто ме теглеше към врата номер 52, прясно боядисана, лъскава, бяла врата с черна брава.

Беше отворена.

Влязох. В антрето миришеше на блажна боя, а от стаята, от която лъщеше лакираният паркет, се чуваха стъпки.

Тръгнах натам.

Висок мъж в сив костюм, с пардесю на ръка, стоеше край прозореца, отваряше го и го затваряше. С пръст изпитваше ъглите на прозорците. Като се озърташе и се разхождаше покрай стената, забеляза и мен, но не каза нищо. Само кимна с глава и влезе в банята. Запаля лампата, оправя очилата си и започна отблизо да разглежда марката на бойлера, провери ключовете, чешмите.

— Да не сте работили тук? — попита ме.

Изпуснах някакъв звук. Измърморих нещо и сам не зная какво казах. Той пак ме отмина.

— Чолович е отказвал и по-хубави апартаменти — рече, докато аз вървах подир него.

— Вие ли сте магистърът? — попитах.

— Да — потвърди магистър Чолович.

Погледна ме през рамо.

— Чували сте за мен.

— Да.

— Те какво си мислят — каза, докато стоеше в антрето, — че аз ще приема това тук? Бели плочки, детска вана и никъде тухли, само бетон. Погледнете само тоя дегажман^[1] какъв е — произнесе с лек присмех в израза.

— Какво да погледна?

— Добре, че не доведох жена си — каза, — само щеше да се ядосва. Няма отвор за боклука, терасата колкото един задник, да извинявате, изглед към паркинга и светофара, където се струпват най-много изгорели газове.

— Значи — попитах, след като млъкна и се загледа в умивалника — вие няма да се нанесете?

Той се обърна към мен.

— Че вие бихте ли се нанесли?

— Млъкнах.

— Ако на вас ви предложат подобно нещо?

— Е — казах, — и моята жена е нервна, да не говорим за моите нерви...

Излязохме от апартамента. Той го заключи. Прибра ключа в джоба.

— Ако те мислят така да ме купят, жестоко се лъжат.

Повдигна леко двата пръста към периферията на шапката, кимна с глава и слезе по стълбите, като пътъом си обличаше пардесюто.

Вкъщи заварих баба, която с парцал лъскаше стария, вече разяден стол с дърворезба. Не се появяваше никаква лъскавина, но баба беше упорита.

— Кажи й — поиска Весна от мен, щом влязох.

— Какво?

— Че тази вехтория не желая да видя в новото жилище.

— Това е чеизът ми — каза баба. — Този стол, масата и леглото, на което спиш.

Седнах, без да кажа дума, но Весна застана пред мен:

— Обясни й, моля те, че в новото жилище няма да носим тежки, износени и стари мебели.

Гледах в пода. Чух гласа на Фирга:

— Все ми се струва, че в това жилище никой няма да влезе.

— Така ли?

— Точно така. Нямах вид на човек с апартамент.

— А какъв вид имам?

— Като някой, когото, да ми простиш, са...

Фирга никога не псуваше. Започна и той.

— Мрачен си някак.

— Не е мрачен — каза Весна, — а пиян.

Наведе се над мен, поиска да я погледна в очите.
— Каза да се готвим за пренасянето. Какво има сега пак?
— Аз ли?
— Каза полека-лека да опаковаме нещата.
— Така ли съм казал?
— Точно така — потвърди Фирга.
— Тогава опаковайте — казах спокойно и погледнах всички.

[1] Черен вход (фр.) — Б.пр. ↑

В апартамента влязохме посред бял ден. Нямах намерение да се крия. Напротив. В часовете, когато движението е най-силно, веднага след приключването на работния ден отидох пред новия блок. Камионът, пълен с багаж, вече ме чакаше, а върху него: Фирга, баба, Весна и детето. От прозорците ги наблюдавах тези, които вече се бяха нанесли. Наблюдаването беше взаимно. Изпитателно, мълчаливо. Доведох и Боб като свидетел, за всеки случай, и тръгнахме по стълбите. Отворих вратата със специален шперц, който Боб с връзки ми намери. Малко се забавих, докато всички стояха около мен, а съседните врати се отваряха скришом, едва, тихо. Весна се нервираше от бавността ми, а баба се доближи да види какво правя.

— Божичко — каза учудено, — какви ключове правят сега! В мое време такива бяха шперцовете.

— Мълчи, бабо — изохках нервно. — Не ме подлудявай!

Вратата се отвори, аз се отдръпнах и един по един ги пуснах вътре. Докато разглеждаха апартамента и се разхождаха из него, носачите донесоха гардероба. Започна нанасянето, бързо, като че ще завали. Кревати, столове, старото кресло, телевизорът, оставяха ги, където сварят, а Весна се разхождаше от банята в кухнята, от кухнята в стаята, на терасата, в другата стая. Държеше детето на ръце и докато се разхождаше така, правеше разпределението: „Тук ще бъдат мама и тате — казваше на детето, — а в тази стая ще нанка малкото момченце. Само.“ — добави под упорития поглед на баба. — „Никой да не му диша, да не му кашля и разваля въздуха.“

— А ще покажеш ли — попита баба — стаята, в която аз ще мога да кашлям?

Тръгна след нея в полустаята. Но там, на оставения диван, вече седеше Боб. С малкия си куфар до краката.

— Благодаря ви за всичко — каза му Весна, — наистина ни помогнахте.

— Няма нищо — отвърна Боб.

— Ако искате, можете да си отивате.

— Не искам — отговори Боб.

— Искан да кажа — обясни му Весна, — че вече нямаме нужда от вас.

— Знам — отговори Боб, — но сега аз имам нужда от вас.

За пръв път, откакто я познавах, Весна не обели зъб. Започна да се озърта, за да ме потърси навярно и извика на помощ, но аз изчезнах от вратата. Платих на носачите в антрето, затворих входната врата подир тях. С чук забих плочката с верижката и улея. Закачих верижката. Извадих от чантата резето и отвертката, монтирах го и го завинтих. Проверих дали работи. Спуснах го.

Всичко това ставаше под подозрителния поглед на Фирга, който се беше промъкнал зад гърба ми.

— Абе, синко.

Млъкна, загледа се в ръцете ми, в отвертката и чукчето, които прибрах в чантата заедно с останалите гвоздеи и бурми.

— Какво има? — попитах.

Той се загледа във вратата, в резето.

— Май — промълви — ние влязохме тук през задната врата?

— Е-е, вуйко — изпъшках, — наистина си тежък човек. Никога щастлив... никога доволен...

Весна продължаваше да се подмладява. Както беше започнала след раждането, продължи така с изненадваща издръжливост, посещаваше и вечерните си училища и курсове. Беше отслабнала, навярно от стенографията, пребледняла от нощното четене, а под очите ѝ се бяха очертали леки сенки. Но постоянно беше в движение и това я поддържаше. Общо взето, изглеждаше стройна, изискано бледа жена, с копнеещо потъмнели очи, жизнена и пъргава. Испанският, който също научи, ѝ даде някакво надмощие, особено в домашните свали. Не разбирахме какво ни говори посред разправията, защото тя изведнъж като напук преминаваше на испански и не можехме да ѝ отговорим. Гледахме само във вратата, през която излизаше, а думите ѝ оставаха да кънтят във въздуха. А излизаше все по-често. Задълженията се увеличиха, лекции, часове и временната работа. Една седмица на панаира за мебели, друга на панаира на модата, все на панаири или на някоя изложба на книги, а известно време и в туризма: развеждане на чужди туристи из града и показване на няколкото паметника на културата от миналото, които не бяхме успели да разрушим и да покрием с бетон за паркиране.

Най-много се подмлади, когато намери работа като стюардеса. Никой от нас не гледаше сериозно на това, което тя предприемаше: фотографиране, явяване на изпити, ходене на упражнения и лекции. Точно тогава ми даваха и отнемаха апартамента, къщата на Фирга разрушихме и всички бяхме като не на себе си, та и усилията ѝ да се извиси в небето някак ни се изплъзваха. Не им обръцахме достатъчно внимание. Затова много се изненадах, когато се появи в униформа на стюардеса. Изглеждаше мила и кокетна като девойка, а не жена с дете на три години и мъж на близо четирийсет.

Вече бяхме в новото жилище. Не се зарадвах много на униформата, на новата ѝ къса, модерна прическа, а най-малко на летенето. В началото работеше на земята, но след два месеца започна да лети. До Скопие, после и по-далече, до Испания, Англия.

— Леле, синко — каза ми Соча недоволен. — Как живеете така? Ум не ми стига.

Беше дошъл за малко, да види внука набързо. Щял да дойде специално, когато събере пари за подарък. Неочаквано съм бил получил апартамента и то в най-лошо време: платил данъка за къщата, изхарчил се за годишнината от сватбата на дъщерята, грохнал, остарял,

а очилата си забравил и беше като къорав. Седеше на ръба на стола в кухнята и отчаян гледаше наоколо.

— Не съумя да се поставиш отначало.

— Къде да се поставя?

— На истинското място. Да се знае кой е чорбаджията вкъщи. Майка ти, синко, моята Миланка, не беше такава. Знаеше от коя страна изгрява слънцето. И като я пусна понякога у комшиите на кафе, да ми простиш, петите удря в задника си.

— Ти съсипа майка ми — казах. — Това е вярно.

Добре, че без очилата не виждаше какво точно върша и подреждам. Само подозираше.

— Много писма — каза — получаваш...

— Подреждам ги — отвърнах, като едва чаках да си тръгне, за да не се загледа в призовките, които се бяха натрупали на масата.

Съденето за апартамента доста се проточи. Две присъди имаше срещу мене да освободя апартамента, но после и двете бяха отменени, а преписката по делото набъбна, пълна с хартии, та все по-трудно ставаше да се издаде присъда. И съдията вече нямаше сили. Личеше си, че изпада в апатия и настроението му се разваля, щом вляза в съдебната зала. Но междувременно и аз бях станал твърд орех, бях проучил законите и правните разпоредби, измененията и допълненията на законите и нито един съдия не можеше лесно да излезе с мен на глава, да сложи край на делото и да произнесе присъда, а дела имаше доста. Споровете се умножаваха и нито един не свършваше. Те ме съдеха да освободя апартамента, а аз — да ми признаят правото на апартамент. Подведоха ме и под наказателна отговорност за самовластие, за самонастаняване и повреждане на чужди вещи, тоест за разбиване на вратата, което беше лъжа, защото бях я отворил с шперц. Обвиняваха ме, че от мен не могат да използват правото си на собственост и заведоха дело за противопоставяне на служебно лице при изпълнение на служебни задължения, също наказателно. Бях казал всъщност само на изпълнителния орган, когато дойде да приложи временната мярка, че ще отменя тази мярка, а той може да си завие бюрека в нея, което се оказа вярно. Те обаче измислили, че съм го бил хванал за гушата и съм го друсал на парапета. Поради това подадох тъжба срещу техния юрисконсулт за клевета и срещу търговския директор за обида, защото пред няколко души ме нарече луд. От време

на време пристигаха призовки и от съдията за нарушения за това, че съм си държал въглищата в сушилнята, а дрехите съм сушил на балкона, всичко в рамките на общата война, която се водеше между мен и тях.

За всекидневните призовки беше необходимо време. Ако ходех на работа, не знам как щях да се оправям в съда.

Обаче те ме уволниха.

Магистър Чолович, който така презрително се разхождаше из апартамента, изведнъж се полакоми за същия апартамент, щом аз се нанесох в него. Излезе, че заради мен протака идването си в предприятието: ако ме изхвърлят, щял да дойде. От апартамента не можеха лесно да ме изгонят. Но от предприятието можеха. Много лесно. Гласуване по трета точка от дневния ред и бях навън. Не помогна и обстоятелството, че Контраш четири пъти иска думата и ме хвали, хвали другарското ми отношение, участието в профсъюзната работа събирането на пари за куриера Йованович, който беше пострадал при злополука, и особено за факта, от който и аз се изненадах, че въпреки лошото здраве и ниското кръвно, нито един-единствен ден не съм отсъствувал по болест. Докато аз се чудех над този факт, те ме уволниха.

Временно, разбира се. Защото аз веднага подадох молба за отменяне на решението. И това дело се протакеше, както и тяхното за освобождаването на апартамента. Трима пълномощници се смениха, дойде четвъртият, млад, с брадичка, добре поддържана, докаран, бързорек, чантата му четвъртита като куфарче.

— Аз вече нямам думи — каза той, щом съдията го покани да говори. — Нямам повече предложения, нямам какво да кажа. Вие сте вече третият съдия, който разглежда това дело. Първият се пенсионира, вторият бе избран в по-висша съдебна инстанция. Моля ви най-последно да приключи всичко и да бъде издадена присъда. Обвиненият... Боривое Шурдилович да напусне незаконно заетото жилище.

Даже не искаше да отвори онази чанта.

— Вие искате ли да кажете нещо? — попита ме съдията.

— Първо, искам да знам кой е този — казах. — Нито го знам, нито го познавам.

— Новият пълномощник — обясни младежът накратко. — Моят предшественик почина по време на това дело.

— Моите съболезнования. Второ, искам да ми се каже кое е това дело.

— Вие добре знаете кос е — навъсено каза съдията.

— Аз ли съдя тях или те мен? И защо?

— Те вас. Да напуснете жилището.

— Тогава искам настоятелно — казах — всички наши дела да се обединят и да се разглеждат едновременно. Затова че са ме уволнили от работа, че съм разбил вратата, че съм скъсал протокола с решенията, че директорът ме е изхвърлил през противопожарния изход. Не може тяхното дело да приключи, а моите да лежат разпилени по разни съдилища. Истината е една.

— Станете, моля — рече съдията, след като свърших. — В съда се говори прав.

— А не ме питате мога ли да стана.

— Липсва ли ви нещо?

— Имам документ, от който се вижда какво ми липсва. Отворих папката, за да намеря удостоверение.

— Добре — съгласи се съдията набързо. — Седнете.

— Въпрос е ще мога ли и да седя.

— Е, смятам, че няма да лежите в съда!

— Не с изключено и да полегна — потвърдих, — ако кръвното ми спадне изведнъж.

— Преди да легнете — каза съдията, а виждам, че е вбесен, — имате ли някое друго предложение?

— Делото да се прекъсне за половин час.

— Защо, ако можем да чуем?

— Защото трябва да изпия веднага едно кафе.

Направи ми бележка и заплаши с глоба за несериозно държание.

— А аз искам вашето уволнение.

— Защо? — поиска да разбере.

— Защото направо застрашавате здравето ми. Сега трябва да стоя с главата надолу. За да се върне кръвта в главата ми.

Полегнах на стола пред мен. Като че всичко ми беше дотегнало. Всичко ме отвращаваше, особено оня мой отспал си, охранен

противник, който дотогава разглеждаше ноктите си, а сега изведнъж се беше разгневил.

— Нима ще търпите тия превземки — обърна се към съдията. — Това е само един от триковете му, с които безкрайно протака делото. Или ще стане, или аз ще си изляза.

— Върви си — казах му — и си чеши брадичката. Отворих очи и видях, че гледа часовника.

— Имам сериозно дело — каза на съдията. — Попитайте го има ли намерение да стане.

— Надявам се — отвърнах. — И щом се привдигна, ще поискам и твоето уволнение.

Така отложих и това дело.

Вкъщи, където възнамерявах да си легна, бръмчеше като в дърводелска работилница от коването, стъргането и рендосването на дъски. Фирга отдавна се готвеше да се върне в своята разбита къща. Рендосваше и приготвяше греди, рамки за прозорци, прагове и дъски за пода, пренасяше ги, а в апартамента оставяше стърготините и талаша, който баба чистеше, преди Весна да долети от Цюрих или Лондон.

— Кове още от сутринта — посрещна ме Боб сънен и чорлав в раирания си халат.

— Не е сутрин, а обяд — отговорих му.

— Той знае, че аз по това време спя.

— Точно затова кова — провикна се Фирга от стаята. — Да си отидеш най-после отгук и да не ми се мяркаш повече пред очите в тоя блузон на призрак.

— Тук всички сме на едно и също основание — припомни му Боб и влезе в стаята. — Тоест без каквото и да е основание.

Влязох и аз.

— Докато сме заедно — продължи Боб, — по-силни сме, а аз мога още утре да отида на хотел, ако това е необходимо.

— Защо утре? — попита Фирга. — Върви днес.

— Мога и днес — сви рамене Боб. — Ако вашият племенник ми върне онези два-три милиона, които случайно ми дължи. Рендосвате ми мозъка, стържете ми нервите, гвоздеи в главата ми забивате, още не различавате апартамент от ковачница, а си позволявате да ми правите бележки.

Докато говореше и размахваше едната ръка, в другата му изведнъж се намери ъглова летва.

— Я дръж това — каза Фирга и му пъкна летвата в ръка. — Поне с нещо да си полезен.

Удари по нея с чука, за да набие ъглите, а Боб, който беше хванал летвата с два пръста като мръсна риза, отскочи встрани. Летвата падна.

— Ще те обадя на милицията — каза Фирга.

— Не ми е ясно за какво — каза Боб, като се вглеждаше в пръстите си.

— Защото една летва не умееш да държиш както трябва, а живееш като бог.

— Аз не съм единственият — отвърна Боб.

— Ако си единствен, човек с мед да те храни. Най-лошото е, че не си единствен. Превърнали сте всички тротоари на кафенета. Аз, пенсионерът, трябва да работя, а вие през работно време само седите, мотаете се и се наливате.

— Добре, че споменахте кафенето — сети се Боб и погледна часовника, — в два трябва да бъда пред „Градското“.

Започна да се облича, а аз се събличах.

— Да нямаш среща с държавния обвинител? — попита Фирга.

— Вие — отвърна Боб — явно бъркате криминала с философията. Животът за вас е обикновено тичане като кон. А за мен е атракция. Всъщност трудът е превърнал маймуната в човек, но сега превръща човека в кон. Вие сте към края на този цикъл.

— Марш навън! — подвикна Фирга.

Боб излезе, без да затвори вратата. Аз вече бях влязъл в банята, но чух първо как Фирга мърмори: „Една врата не може да затвори!“, а след това — някакви гласове, спорове и кавги. Излязох от банята и видях Чолович, тоест само една негова част: крака, ръката и главата, която беше успял да вмъкне в антрето, преди Фирга да го притисне с вратата.

— Кой си ти бе, джанъм? — слиса се Фирга, отстъпвайки.

— Магистър Чолович...

— Ами защо си турил крак във вратата, като си магистър?

— Самата титла, господине — каза Чолович, след като се напъха в антрето, — днес не означава много. Днес понякога и доктори си служат с крак.

Введе жена си след себе си. Аз, който бях излязъл по фланелка и гащета, просто не бях удостоен с поглед.

— Това е жилището, мила — каза на жена си, докато тя се озърташе в антрето. Показа ѝ банята, запали лампата, въведе я в кухнята, там изплаши баба, която готвеше обяда, извини се, мина в столовата, газейки по стърготините. Жена му след него. Ние след жена му. Онемели.

— Това е столовата — каза на жена си, — превърната в примитивна работилница.

— Не е много просторно — проговори най-после и тя.

— Като се махнат тези стърготини, евтините завеси и просташките тапети, може да стане приятна.

— Най-добре ще бъде — промъкнах се напред аз — да се махнете вие.

— Пардон! — отмери ме той.

— Каква е тази променада, бе? Това тук да не е стъргало?

— Само разглеждаме.

— Преди да се нанесем — обясни тя, като притвори очи и ми обърна гръб, — искам да видя как изглежда апартаментът.

— Е, не ви ли изглежда зает.

— Пардон? — обърна се тя към мен.

— Какво ме пардонирате? Не виждате ли, че аз в този апартамент се бръсна и съм по гащи?

— Моля ви — навъси се Чолович, — дръжте се пристойно със съпругата ми.

— Как да бъда пристоеен, като съм по гащи!

— Ние не ви гледаме — обясни жената.

— За нас — добави Чолович — вие не съществувате.

— Значи — попита Фирга, хванал чука в ръка, — ако сега те фрасна с тоя чука, все едно че не съм те фраснал?

— Съществувате само физически — оттегли се Чолович леко от него. — Юридически не съществувате. Няма ви.

— Тоя, изглежда, вече е фраснат — обърна се Фирга към мен.

— Съществувате само като група престъпници, влязла насила в моето жилище.

Закашля се от възбуда, изхрани се в носната кърпичка, която сгъна и я върна в джоба си.

— Твоето жилище ли?

— Точно така — потвърди, като продължаваше да изчиства гърлото си.

— А къде е тогава моето?

— Това, извинете, не ми е известно.

— Никому не е известно. Никой не знае къде е моето жилище.

— Аз знам къде е моето. Остава още само на вас да го обясня чрез решението на съда.

— Май са ти слабички решенията — казах. — Две вече оборих.

— Ще изчакаме третото — отвърна спокойно Чолович, като се отдръпна към изхода. — Правосъдието е малко бавно, но ние имаме търпение.

— Леле, Чолович — развиках се и тръгнах подир него, — много лош човек си. Ни вземаш кокала, ни го даваш другиму. Не го искаше това жилище, а сега си се запънал само защото аз го взех.

— И отгоре на всичко влизаш с крак — добави Фирга.

— При вас за съжаление може да се влезе само с помощта на крака.

— И с помощта на крака ще излезете.

— Следващия път — каза Чолович вече от площадката — ще влезем в присъствието и с помощта на властта.

Замахнах и блъснах вратата, за да не гледам това нахално, надменно лице.

Когато се събудих, вече се беше стъмнило. Зърнах Весна пред голямото стенно огледало.

— Долетяла е жената? — попитах.

— Долетяла — потвърди тя, без да ме поглежда. — Кацнала.

— Не зная само откъде?

— Аз от Лондон — обърна се тя към мен сърдито, — а детето още го няма от детската градина, защото ти се излежаваш и трябва да го прибира глухата и кърава баба, която пресича улицата само на червено, защото друго не вижда.

— Ти си оката — казах, — защо не отиде ти?

— Защото сутринта рано излитам за Варшава, а трябва да си сменя прическата и бельото.

— Най-добре ще бъде да смениш мъжа си — казах още сънен. — Защото това вече на мен не ми подхожда. Ти се издокарваш и хайде под облаците, а аз слугувам тук.

— Аз съм твърдо на земята, драги. Отдавна. За кратко време научих испански, стенография, завърших два курса и успях да намеря тази работа. А ти какво направи в това време?

— Мен ме изгониха от предприятието.

Усмихна се без уважение, стори ми се. Отвисоко.

— Да не би да се хвалиш с това?

— Изгониха ме — подвикнах, — защото ти осигурих жилище и ти дадох възможност на стари години да се образоваш.

Усмивката изчезна.

— Обезпечи го с резето, катинара и райбера.

— Важното е, че вие две години се протягате в тоя комфорт, а Шурда стои на барикадите. В девет часа се защищавам в едно съдилище, в десет нападам в друго, в третото не се знае вече даже за какво се съдим. Шляя се из коридорите на съда, като че работя там, и докога ще продължава това?

— Докато не ни изгонят и оттук.

— А... това ще стане по-трудно — казах раздразнен. — Изпече Шурда правото и законите. Вече и адвокатите ме поздравяват с „добър ден, колега“.

Последното не го измислих. Дали се шегувах, не можех да разбера. Лицата им бяха сериозни, причини за присмех нямаха. Едва ли някой от тях щеше по-добре да води моите дела. Водех ги сам, докато на противната страна се сменяха пълномощници, съдии и вещи лица. Пред всяко дело изчитах законите и коментарите към тях, обясненията, учебниците, включително и бележките под черта, сборниците присъди на Върховния съд. Имаше интересни случаи, пообъркани от моя. Заплитаха ги и ги решавах, тълкувах кое е право и кое не, а по тези дири, по които се бродеше до правдата, оставах многобройни човешки нещастия и истински трагедии. С течение на времето правото ми хареса. По-точно хареса ми начинът да се стигне до правдата чрез всички ония многобройни разпоредби, закони, наредби и чрез клопките, които хората си поставяха едни на други. Стана ми мъчно даже, че не съм го учил навремето. Сега чувствавах, че щеше да ме увлече възможността, способността да доказвам на хората какво е право и какво е криво. Може би прекалявах в това отношение, започнах да го доказвам и на съдиите даже. Последният доста се гневеше от моите апострофирования и като че ли гледаше час по-скоро да приключи с делото. А оня, надеждният противник с брадичката, още повече.

— Можем ли да започнем? — попита съдията на следващото дело, бързо, докато прелистваше преписката така, че някои листа изхвърчаха от папката и се разпиляха по пода.

— Що се касае до мен — отговори противникът, — можем даже да приключим.

— А вие? — обърна се съдията към мен. — Как се чувствувате днес?

Сериозен, а като че ли се подиграва.

— Благодаря за вниманието — станах. — Засега добре.

— Виждам — каза съдията, — можете и да ставате.

— Само дето ме пробожда тук — притиснах с ръка около сърцето и далака, — но не е чудно...

— Всички ваши предложения са отхвърлени — съобщи той неочаквано.

— Всички ли?

— Заедно с искането за моето уволнение.

Седнах отчаян. Нямах дори къде да погледна. Съдията ми беше омръзнал, срещу мен се перчеше оня с брадичката, а на пейките за публиката седяха Чолович и жена му.

— Да знаех поне да не се блъсках да идвам — казах с негодувание. — Пет пъти викахте техния директор на очна ставка, но очите ми не го видяха тук и никому нищо.

— Защо не е дошъл директорът? — попита съдията с нежелание.

— Не знаят кой ви е необходим — отвърна пълномощникът учтиво, — старият или новият.

Беше много учтив към съдията, навеждаше се, закопчаваше самото винаги, когато ставаше, говореше ясно, угоднически.

— Този, който сега заема длъжността — каза съдията.

— Новият вече заема длъжността, но старият не иска да си отива.

— Не иска ли? — повтори съдията.

Загледа се в него объркан, като че ли очакваше още някакво обяснение, но онзи говореше като копче, само като го притиснеш. Обърна се към мен.

— С кого сте се хващали за гушата? — попита ме почти любопитно. — С първия или с втория?

— Тоя първият — изправих се аз — всъщност не е, първи, а четвърти, а вторият е пети. Мен ме хващаше за гушата още третият.

Изглежда го уплаших с това обяснение. Започна бързо да диктува нещо, като че ще закъснее за влака. „Щом предприятието може без директор“, чух го как мърмори, „може, смятам, и съдът.“ Гласно каза само, че делото е приключено, а моят противник на бърза ръка отвори куфарчето, извади списъка на разноските и го сложи на масата пред съдията.

— Ама готово ли е? — попитах колебливо.

— Готово — потвърди съдията, докато подписваше извадения от машината протокол, — окончателно.

— Значи на мен не ми се дава думата?

Той млъкна, като че се сети за мен, забравил ме и сега се сеца.

— Имате право на последна дума — каза.

— Ще се възползвам, но първо да чуя решението.

Излязохме в коридора, пълен с народ. „Той все е изключение“, чух Чолович да казва на жена си. Отидох на другия край на коридора, за да не се нахвърля върху навъсеното му лице, та не чух кога отново

са ни повикали в залата. Нещо много набързо го бяха решили и когато влязох, всички стояха прави, а съдията нетърпеливо чакаше да ме открият и въведат. Прочете решението на съда неясно, едва разбрах, че се отменя решението на предприятието за моето уволнение и тези мошеници се задължават да ме върнат на същата проклетата служба и ако бях разбрал добре — да ми изплатят цялата заплата. След това, докато развълнуван преглъщах слюнката си, а съдията пръскаше наоколо със своята и трепереше, като че ще получи удар, чух, че в апартамента съм бил влязъл незаконно и съгласно член този и този, ляво, дясно и т.н., задължавам се да напусна жилището с всички лица и вещи, и то в срок от 15 дни, в противен случай ще бъда принудително изхвърлен.

Седна.

Седнаха и другите.

Само аз останах прав.

— Седнете — каза ми съдията.

— Как да седна? — казах. — Не мога да седя.

— Преди не можехте да стоите.

— Сега не мога вече и да лежа. Отсега нататък ще рипам!

Той погледна ръцете си, сякаш се опомни в тази непристойна бързина, с която ме изхвърли на улицата. Като че загря малко.

— Доволен ли сте от решението? — попита.

— Как ще съм доволен? Хич не струва.

Те се спогледаха.

— Връщате се в предприятието — обясни съдията по-високо, като че съм глух, — а напускате жилището.

— Трябваше обратното — казах и седнах, защото краката ми сякаш се подкосиха. — Объркали сте всичко.

Тогава започнаха да се подсмиват иронично. Това ме вбеси.

— За какво ми е такова предприятие? — попитах. — Не знаят дори кой им е директор. Не искам да ги видя повече.

— Ако не сте доволен — съдията сви рамене, — имате право на обжалване.

— Това е, изглежда, единственото право, което имам: да обжалвам. А къде се дяна моето право на жилище?

Всички бяха станали, а моят противник, след като подписа протокола, обърна се към мен отвисоко, между другото, така „на крак“:

— Вие, другарю, сте лаик. Много приказвате за правото, но нищо не разбирате. Правото е наука. Цяла научна система.

— Преди да се разделим — казах, докато ми подаваха протокола и писалка да се подпиша, — искам да кажа нещо на теб, учения.

Той се спря, макар че бях млъкнал и започнал да подписвам.

— Правото е преди всичко правда. И трябва да я има тук.

Станах и притиснах ръка на гърдите.

— Там, където ви боде ли?

— Ако нищо не те е боднало, когато чу това решение, от теб никакъв юрист няма да излезе. Ако тук нямаш кантар — вперих пръст към неговите гърди, — тук, напразно си изучил толкова книги.

— Вас — изсмя се той — вероятно ви е боднало.

— Мен, ако искаш да знаеш, ме пресече.

— Тогава — присмя се — жалко. Наистина жалко, че не сте следвали право.

— Жалко — потвърдих, тръгвайки си, — защото аз имам такъв кантар. Но вече е късно.

Знаех, че е късно.

С течение на времето отслабвах сетивата и рефлексите ми, но се изостряше усетът, знаех кога на нещо му е минало времето, кога някъде съм загубил. Предвиждах точно кога няма да издържа и кога ще ме напусне волята, щастието или силите. Докато още избягвах да разсъждавам трезво върху всичко, знаех какво ще стане благодарение на този дълбок усет.

Този път знаех, че всичко е свършено. Написах отново жалба на двайсет и четири страници, но я надрасках без много надежда. Знаех, че това решение ще остане. Не защото беше справедливо. Времето му беше дошло. Водех битка, която от самото начало беше загубена, и сега беше дошло времето тая битка да приключи. Можех естествено да протакам още пет-шест месеца, да избягвам изпълнителните органи, да подавам нови и нови възражения, да задържам изпълнението, да го отлагам поради болест, поради дъждовния сезон, зимата, снега. Каквото можах, направих.

Но знаех, че ще трябва да си изляза.

Може би всичко щеше да изглежда другояче, ако не беше Иванович.

Тоя по-възрастен мъж, побелял, тих, заварих един ден у дома да пие кафе и разговаря с Весна. Докато се ръкувах с него, чух, че е ръководител на сектора, в който тя работи, бил любезен и докарал Весна до вкъщи, а предложи да помогне и на мен.

— Мишка ми разказваше за вашия случай — каза с любезна усмивка, след като седнах и се загледах въпросително в него.

— Извинете — прекъснах го, — коя Мишка?

— Аз — намеси се бързо Весна, — в службата ми казват Мишка.

Нямах време да се начудя на този факт. Продължиха да говорят ту той, ту тя, бързо.

— Не е лесно — каза Иванович, — но смятам, че ще направим нещо.

— Приказвахме веднъж — намеси се Весна, понеже забеляза, че съм съвсем объркан. — И другарят Иванович предложи да ни помогне.

— Общо взето — добави той, — вашият случай ми е известен.

— Не знам кой случай имате предвид. Аз ги имам много.

— Ами — смути се малка и той — във връзка с работата.

Размених поглед с Весна. Нейният беше изпълнен със страх да не изтърся нещо, да не разваля работата или може би да изплаша човека.

— В института, където работи сестра ми — продължи Иванович, — има едно свободно място в приемната.

— Каква приемна?

— Отделението, в което се приемат преписките. Завеждане и номериране на документите, вписване и класиране. Досегашният служител заболя от нерви и излиза в пенсия по болест. Това е добра възможност да заемете мястото му.

Изреди всичко това, изпи кафето и водата и стана.

— Закъснявам — каза, като че обяснява бързането си. — Постоянно закъснявам.

Името ми записа в бележника си.

— А оня — успех да го попитам — от какво се е побъркал?

— Кой?

— Оня, дето отива в лудницата.

— В пенсия — усмихна се страхливо Весна. — В пенсия по болест.

Иванович се засмя добродушно.

— Кой може да знае — сви рамене. — Днес вече никой не е напълно здрав. Само че у едни се проявява по-рано, у други по-късно.

Щом като си излезе, го нарекох мошеник. Казах на Весна, че ми стигат вече такива сладкодумни кръвопийци, случайни познати, които обещават какво ли не, щом те видят, а после изчезват като в научнофантастичен филм. По-щедър, по-вманиачен и по-лъжлив народ от нашия няма. Всеки ти обещава, каквото искаш и това, което не си и мислил да поискаш даже, но опитай се после да откриеш този тип и да му припомниш какво е обещавал. Опитай се да го уловиш, поне по телефона да му чуеш гласа и да му обясниш кой си. Изчезва човекът като в първоаприлска шега, а ти чакаш да се обади като истинско лековерно магаре.

Този обаче не се обади. След един месец поръча да му се обади по телефона. От слушалката чух любезен поздрав, а след това съвсем точно: къде да отида, на кого да се обади и какво да кажа, ако искам да постъпя на тази работа. И пак поздрав. Много любезен. И нищо повече.

И ето години наред вече върша тази работа. Мъжът на име Иванович вече не видях. Дори не му благодарих. Впрочем и това е особеност на народа, към който принадлежа: задълженията да се отлагат, а след това да се забравят. Оправдавам се с това, че съм го запомнил. И то е нещо.

Новата работа беше спокойна. Не работех с хора, а с хартии. Хората бяха почнали да ме изморяват. Имаха толкова много мъки и неволи, толкова малко търпение, а аз никаква способност или умение да им помогна. И своите мъки не успях да реша, а чуждите ми бяха наистина в повече.

Обърнах се към хартиите. Шумоляха като в библиотека. Разпределях ги, слагах печати, завеждах и класирах. Имах перфоратор. Две дупки — и в папката. Работата не беше малко, но беше добре организирана и обикновена. Докато я вършех, както каза Боб, интелектът не участвуваше, само ръцете. Можех да размишлявам за най-различни неща. И размишлявах. Бюрото ми беше голямо, ново, столът тапициран, шкафовете подредени, началникът възпитан, образован мъж. Не викаше, дори не повишаваше глас. Говореше ми на „ви“, а когато искаше нещо, сякаш ме молеше, а не заповядваше.

Разбира се, и той си имаше свои слабости. Най-голямата му слабост беше, че идваше преди всички. Втората — че често поглеждаше часовника, някак точно когато аз идвах на работа и влизах в канцеларията си. Третата — имаше язва и закусваше половин корав геврек и в 10 часа ябълка, гладуваше и не беше склонен за човешко, топло общуване и разговори. Говореше главно на събрания, винаги искаше думата и говореше най-дълго. Това беше четвъртата му слабост. Имаше още, но тези четири бяха достатъчни, за да се стигне до искри, преди всичко между него и моя колега по стая, а след това между мене и него.

Стълкновенията не бяха големи, но когато хора прекарват осем часа между четири стени, а на тези стени има само един прозорец и той гледа към вътрешен двор, тогава никой не е в състояние през всичките осем часа да се държи съвсем нормално. В задния двор например имаше една елха, хвърлили я през прозореца след посрещането на новата година и я забравили там. Лишена от новогодишните украшения, но все още зелена, тя стоеше в задния двор повече от един месец и от ден на ден ние почти свикнахме с нея.

Погледът през прозореца откриваше и нещо свежо. Очите, които осем часа блуждаеха по бюрата, стените, шкафовете и преписките, като я гледаха, си почиваха, спираха на зелените ѝ клони залъгвани. Като че свежестта, въздухът, висините не бяха далеч от нас.

— Сякаш сме на планина — каза моят колега.

От време на време, особена през почивката за закуска, върху елхата падаха леко клатушкайки се хартийки, мазни или бели, нещо завито, някаква връвчица или хартиена салфетка. Удряше се в цимента и по някоя празна кофичка от кисело мляко, но хартийките и салфетките, поне някои от тях, оставаха по клоните. В тъмния заден двор те можеха да приличат даже на сняг, но един ден началникът погледна през прозореца и заповяда да дойдат чистачи и да изнесат всичко от задния двор.

— Боклука, разбирам — обади се моят колега Дамянович. — Но елхата можеха да оставят.

— Всичко е боклук — реши началникът.

— На мен ми напомняше — осмели се да каже Дамянович — на Дивчи бара, на Златибор.

Не искаше да говори повече, беше мълчалив, затворен човек, а и това, което каза, бе оценено от началника като глупаво.

— Може на вас да ви прилича на Златибор — каза му, без да го поглежда — или даже на Шо дьо Фон. Обаче психопатите от втория етаж, които хвърлят тия неща, ни се подиграват.

Психопати наричаше служителите от общите служби, с чиито ръководители не се понасяше.

— Трябва да им опънем мрежа — намесих се аз.

Началникът ме погледна внимателно.

— Под техния прозорец — казах — да хвърлят колкото си искат.

— Да опънем мрежа? — повтори той.

Още не беше си изял предобедната ябълка. Нещо го измъчваше, мръщеше се.

— Елхата щеше да остане за нас — казах. — Стените на задния двор са оронени, а елхата ги закриваше, с нея всичко изглеждаше другояче.

— Как изглеждаше?

Стоеше пред мен, очакваше отговор, обърна гръб на Дамянович, забравил го. Колегата ми беше навел глава над преписките.

— Изглеждаше по-добре — отговорих. — По-приятно. Човек работи по-лесно, по-добре.

— Не съм забелязал промяна в производствените ви резултати — каза той сериозно и учтиво, но иронията се чувствуваше съвсем ясно.

— Аз не говоря за резултатите — забелязах.

— Аз говоря за резултатите — потвърди той. — А вие за комфорта.

— Ами — казах — човек трябва да се чувствува приятно на работното място. Осем часа прекарвам тук. Живея тук.

— Чак всички не прекарват осем часа — отвърна пак с тънка ирония.

— И седем да са, пак е това — казах отново с доброжелателен, приятелски тон. — Всичко, което дава възможност на човека да понесе по-лесно това време, е добре дошло. Сега и фабриките боядисват в различни цветове, правят фонтани, садят цветя, да подишат малко чист въздух през почивката.

Намерението ми беше да поговорим приятелски, като хора, които работят на едно място, но усмивката, която се появи на лицето му, показваше, че язвата работи, дърпа, гризе.

— Да не искате — попита — да ви наредим в стаята смрика, чимшир и розмарин?

— Ами — отвърнах — след като във вашата стая сте сложили такъв голям фикус и го миете с мляко, можем и ние да си отглеждаме една елха в задния двор.

Той съвсем оглуша. Докосни само човека за нещо негово и той веднага се променя, охладнява, говори ти официално като на съвещание.

— Моля ви — каза — гледайте си работата и не се месете в това, което е в моя компетентност.

Добавих, че моят заден двор не може да бъде негова компетентност, той спомена отговорността, дисциплината, отношението към началника и още два пъти компетентността, ядоса се и отиде да изяде ябълката си.

Дамянович, заради когото се намесих в разговора, каза, че не трябвало. Попитах какво не е трябвало, но отговор не получих. Жал ми беше за него, за годините му, за бледата му прозрачна кожа, опъната на скулите, почти прозрачна на слепоочията, за пръстите му, с които

летеше по бюрото и пълните с преписки чекмеджета като по клавиши на пиано. Натискаше печата леко, без да удря, като редовно предварително го подсилваше с тихия си дъх, за да бъде по-ясен. Шест печата имаше, цяла гарнитура моливи и класьори, подредени и на място по всяко време на деня.

— Две неща не мога да понасям — каза ми още в началото, — разпиляно бюро и неподредени преписки.

На два-три пъти беше повторил:

— Бюрото е огледало на деловия човек.

Другото не помнех. Години наред прекарахме в една стая, но не мога да си спомня нито един наш разговор, освен този, който ми навлече нетърпимостта на началника. Искях да помогна на Дамянович, но се намесиха отговорността, особено компетентността и повече не можах да позная човека.

Случваше се след това началникът да влиза в канцеларията и по два пъти на ден, да търси някакви преписки и документи, за които съм сигурен, че изобщо не му трябваха. Стараех се, колкото бе възможно, да изпълнявам исканията му, макар че вече не звучаха като молби, а повече като капризна заповед, безсмислено бърза. Решава да търси някакъв протокол от преди три години и два пъти влиза. Друг път само отвори вратата и кратко подвиква:

— Какво става с протокола?

— Кой протокол? — питам, шкафът ми е пълен с протоколи, главата също и не мога да помня кой какво търси.

— На Подкомитета за технически услуги!

— Може ли да се отбиете по обяд? — предлагам разумно.

— Повече не мога да се отбивам — подчертава той. — Казах веднага.

Такова командване още от вратата, разбира се, не можех да изтърпя.

— Вие явно си мислите, че аз съм компютър. Изтърсвате ми куп сведения, удряте тук (казах и с длан се плеснах по врата) и измъквате преписката (произнесох едва, като с два пръста изтеглих езика си от устата). Аз съм жив човек.

— Щом сте жив — подхвърля, — размърдайте се малко.

— Ако искате да се размърдам, създайте ми условия. Да не гори лампа в канцеларията посред бял ден. Ако се налага, тогава нека горят

крушки, а не това неоново осветление, от което в 12 часа ме заболява глава.

Тръшна вратата още преди да съм довършил. Това е всичко, което можеше да направи. Когато човек има жилище, когато не е принуден за нищо да моли, да иска, не е принуден и да угажда никому. Може да отреже и да каже каквото си ще.

С жилище се сдобих по заплетен път. Първо принудително бяхме преместени обратно в къщата на Фирга, която, преди да напуснем, бяхме полуразрушили, но Фирга я беше изкърпил, поправил и закрепил, докато аз водех делата в съда. Едва, казваха, я съборили, когато дойде време да я събарят. Не останахме и три месеца в нея и пак ни изгониха принудително в двустайно комфортно жилище. Принудително, защото този комфортен апартамент се намираше на 14-ия етаж и през двете години, които прекарахме в него, баба изобщо не слезе от страх да не би, докато е долу, асансьорът да се развали, което често се случваше.

— Така повече не може — каза Весна, след като прекарахме заедно три месеца в това жилище. Направи най-последно нещо детето ни да не учи в тоалетната, да не чакам ред пред банята и да не слушам дрънкането, мърморенето и съскането на баба ти, да заживеем най-последно като хора, па макар и последните 15 минути от живота си.

Очаквах този нервен пристъп, даже по-рано, но не ми беше съвсем ясен.

— Какво се иска от мен? — попитах.

— Пари — кратко каза тя.

— Кои? — попитах, макар че знаех, че има предвид онези 16 милиона, които получих в съда и бях сложил на книжка.

— Онези — рече, — които си зашил в сламеника.

— Моите ли? — подчертах.

— Всички други изядохме.

— Сега ще изядем и тези, така ли?

— Тези — каза тя категорично — ще употребим разумно.

— Леле, божичко — изсмях се горчиво, — всичко, което изпросих по съдилищата, да хвърля за някаква глупост.

— Не е глупост — отвърна тя, — а фиат 750. И не всичките, само 6 000 000.

— Значи ще ми останат само десет.

— Нищо няма да остане. Десетте ще ги внесем в банката и ще вземем заем за жилище. На десет се получава още десет — бърбеше нещо бързо, — а от предприятието ще получа още трийсет.

— Кое предприятие? — попитах, като едва следях думите ѝ.

— От моето. Мен, драги, не ме гонят от колектива. А ме ценят и ще ми дадат заем.

Беше вярно. И че я ценят, и че ще ѝ дадат заем. Но жилището, в което се настанихме след две години, тоест заема за него, който тя така триумфално получи, изплащах аз. А жилището, макар и голямо, и модерно, беше някак празно. Весна почти винаги я нямаше, а и когато я заварвах у дома, беше готова за излизане. Кожен комплект, яке и ботуши, къса пола или цепната от хълбока до коляното.

— Да не си решила отново да ме прелъстяваш? — попитах, докато тя се оглеждаше в огледалото.

— Прането ти е в пералнята — отвърна тя.

— Кое пране? — попитах, като ѝ подавах мантото.

— Мръсното! В осем дай на малкия витамин А и В. В девет, когато токът е по-евтин — каза, като тръгна към антрето и си слагаше ръкавиците — включи бойлера. В десет извади прането от пералнята и го просни на терасата. И полей цветята. Дотогава и бойлерът ще се стопли. Изкъпи се. В единайсет събуди детето и го изпишай, за да не се напиша в дванайсет в леглото. И си легни.

— А в колко да вечерям? — попитах, като вървах подир нея.

— Вечерята прескочи.

— Как да я прескоча?

— Както всеки културен човек. Да не ми пъшкаш нощем и да не бълнуваш насън. Яж наденица и покрий папагала с кърпа да не почне да крещи, щом съмне. Ще се прибера късно.

— Откъде ще се прибереш? — успях само да попитам.

— От нощен полет.

— Така отиваш на полет? — казах учудено, докато стоях на вратата, а тя натискаше копчето за асансьора.

— Така отивам на коктейл — отвърна. — А от коктейла на полет.

Асансьорът пристигна, тя влезе, изчезна в мрака и не успях дори да попитам какъв коктейл.

И какъв брак е това. Какъв живот изобщо!

Борис ходеше вече на училище и то главно следобед и аз най-често виждах папагала, Фирга и баба много рядко. Той избягваше нещо да се отбива у дома, а баба остана да угасва бавно на четиринайсетия етаж, отделена от земята, от зеленината, откъсната от улицата, дърветата, оградата и градината, из която се движеше, загледана в тъжния залез, където слънцето догаряше и димеше сред мъглата от изпарения като сред пепел.

— Ти, вуйко, съвсем ни забрави — казах му веднъж, докато седяхме край прозореца и гледахме опушения хоризонт. — Няма те да наминеш, да се видим.

Той мълчеше, направи кафе, започна да го сърба, доказваше, че идва, че къщата ми била празна, а като ме нямало мен, било му неудобно.

— Жена ти — каза — иска да си събувам обувките. Да не цапам килима. Ако ходех на задника си, да ми простиш, щеше да ми смъкне и панталоните. Като седна на креслото, ми подлага найлон и той шумоли под мене, като че ще се напикая. А в моята къща — добави — се влизаше и с копита.

— Бяхме като едно семейство — казах, докато прозорецът пред нас тъмнееше. — Дишахме като един човек.

— Имахме обща цел — каза Фирга и се наведе към мен. — Едно-единствено желание имахме — час по-скоро да се разделим.

Погледнах го изненадано.

— Повече да не се виждаме — подчерта той и се усмихна. — Това ни държеше.

Боб виждах само в дните за посещения. Беше се изгубил от очите ми, след като принудително ни изхвърлиха от незаконно заетия апартамент. Случайно разбрах, че е в затвора и веднага побързах да го посетя. Посрещна ме спретнат, спокоен, без усмивка, но явно доволен, че бях дошъл.

— Здравсти — каза веднага, като че сме се срещнали в кафенето.

— Какво ново? — попитах глупаво, изненадан от късо подстриганата му коса и отсъствието на всякакво перчене.

— Какво имаш предвид? — отвърна той.

Делово, като че продължаваме някакъв сериозен разговор.

— Имам предвид тук. Какво ново?

— Тук нищо. Дори и аз тук остарях.

Беше вярно.

— И за какво си закъсал тук?

— Грешка — каза кратко.

— Случват се и такива неща — отвърнах. — Хората грешат.

— Грешат — потвърди.

Настъпи отново мълчание.

— И колко трябва да стоиш тук, за да се оправи една такава грешка? — попитах.

— Още осем месеца.

— И защо толкова? — почудих се.

— Толкова ме удариха.

Навярно бях отворил уста по стария си лош навик, та той обясни:

— Взеха под внимание, че това ми е първа грешка.

— Значи — схванах, — грешката е твоя?

— Че иначе за какво ще ме приберат тук? — попита.

Отново настъпи мълчание.

— Не внимавах — призна.

— За какво?

— За всичко. Особено за законните разпоредби.

Разговорът ни никак не вървеше.

— Аз внимавах само да не работя — каза спокойно. — Нямам нерви. За работата са необходими здрави нерви.

— Даже и да ги имаш — казах, — се съсипват.

— Най-много се страхувах — продължи да се изповядва — да не закъсам в някоя канцелария. Между четири стени. Обаче и тук броят

на стените е същият.

— Същото, значи?

— И по-лошо. Там поне няма решетки. В десет часа поръчвам първото кафе. В дванайсет — второто. А най-важното, че в три часа те пускат навън. Ако трябва да избирам, ще предпочета все пак канцеларията.

Като че духът му се възвръщаше. Речникът му живна. Но очите, лицето бяха сънени, сякаш целият е посипан с прах.

— Някак си умърлушен — осмелих се да кажа.

— Изпаднал съм в апатия — призна. — Но то ми е от полза, защото го тълкуват като добро поведение.

Времето минаваше, гледахме се и на неговото лице най-последно се очертаха няколко бръчки, страните му се набръчкаха, когато се усмихна.

— Донесъл съм ти цигари — казах.

— Само цигари ли?

— Не знам — свих рамене — какво друго ти трябва...

— Всичко ми трябва. Никой нищо не носи. Никой не ме посещава.

— И твоите ли?

— Те са далече. Те всъщност си мислят, че съм в Канада. Ти си единственият, който дойде да ме види.

Продължавах да го посещавам известно време, докато не го прехвърлиха в трудововъзпитателна бригада. Изведнъж разбрах, че друг приятел не съм имал, но и той, единственият, попадна зад решетките. Не стоя дълго там, а когато излезе, продължихме да се виждаме в ресторанта „Под липата“. Отбихах се там на връщане от работа на чашка, която изпивах седнал на високия стол край полирания плот, за да прогоня обедното главоболие и дрямката в канцеларията. Намирах и него край същия плот или на някоя от масите, разговаряше, смееше се и се опитваше да се включи в разговора на свои бивши познати: журналисти, артисти, режисьори, манекени, певци. Успяваше ли, не знам, но все по-често идваше при мен да ми прави компания, пиеше заедно с мен и ме уведомяваше за промените, които от време на време ставаха в живота му: вече е на работа, възнамерява да се ожени, девойката имала апартамент, получил ревматизъм, оставил цигарите. Това, което наистина се беше променило у него, не споменаваеше, но аз го виждах: вече не беше самоуверен, плановете и намеренията му имаха по-малък обseg, бяха по-реални, а убеждението му, че светът може да се завладее, беше сведено до по-скромно желание: да се завладее от света поне нещо, поне малко пространство, здраво, поне някой в това пространство. Той обаче забеляза, че аз пия две, вместо една, както пиех в началото, а после три...

— Ти навярно — попита ме веднъж — заради жена си?

— Коя жена?

— Твоята. Бившата.

— Защо бившата? — почудих се.

Той млъкна. Загледан в чашата си, която въртеше между пръстите, попита:

— Тя още ли е с тебе?

— А защо мислиш — зачудих се, — че не е?

— Ами — обърка се той — мислех, че не може едновременно да е с теб и с моя шеф...

Гледах към скарата, върху която цвърчаха кюфтета и шницели.

— С кой твой шеф, бе? — сопнах се изведнъж.

— Един тип — отвърна нехайно — с многобройни титли.

— И какво има жена ми с твоя шеф?

— А, какво има, не знам — поправи се малко нескопосано. — Виждам, че идва при него.

— И защо, мамка му, ходи при него? Той какво работи?

— Говори по телефона — започна бързо да обяснява, като че изведнъж е много важно какво работи оня. — Час по час телефонира на някакви типове в Бомбай, в Техеран, в Шри Ланка, а след това лети, всяка седмица лети.

Млъкна и се зае с чашата.

— Как лети? — попитах.

— Със самолети — продължи да обяснява бързо — ДС-9 в Техеран, Бомбай...

Плати това, което беше изпил, задрънча в джобовете с върнатите монети, разбърза се невинно, като че ли иска да си тръгва. Грабнах го под мишницата и го поведох към масата в ъгъла, поставих го на стола.

— Какво е това — разбунтува се, — уестърн?

Седнах и аз, захрих му кафенето и изхода и се наведох пред него.

— Черен гарван — казах тихо. — Винаги, като те видя, пред очите ми притъмнява. Отговаряй на въпросите, както отговаряше пред съдия-следователя.

— Там лъжех — призна си.

— Сигурен ли си, че именно нея си видял?

— Абсолютно.

Седеше спокойно и говореше убедено.

— А... тя видя ли те?

— Мен човек може малко по-трудно да ме види — сви рамене.

— Добре — казах, като разсъждавах объркано, смутено. — Сега какво? Какво значи това? Как го тълкуваш?

— Аз — сви отново рамене — оперирам само с факти.

— Аз оперирам ребра — процедих през зъби. — Вадя здрави зъби, изскубвам език.

— Чий език?

— Твоя, лъжливия. Ако това не е вярно.

— Моля — каза, като че бях поръчал нещо. — Ще проверя.

— Кой — подвикнах му, — кога, с кого, къде, откога, всичко! Да ми докладваш! Тук!

Ударих по масата.

— Неохотно върша такива неща — измънка. — Но за теб ще проверя.

Като че някой ме беше блъснал в гърдите. Дни наред ме потискаше. Не можех да си поема дълбоко въздух, да напълня дробовете си. Не можех да работя даже с ръцете, в канцеларията се движех като в клетка, излизах в тоалетната, в бюфета, отивах до прозореца, гледах в задния двор, гледах вестника и нищо не разбирах. В два часа си грабнах шапката и тръгнах към вратата да изчакам Боб в аперитива „Под липата“.

— Ще ви помоля — казах на Дамянович, който седеше неподвижен зад бюрото си, — преди да си отидете, да подредите тези мои преписки. Засега нека стоят...

Хартиите, разпилени по бюрото ми, трябваше да залъжат началника, ако влезе. Но той влезе точно тогава, неочаквано, и веднага спря поглед на шапката в ръцете ми.

— Вече си отпивате? — попита.

— Ами и без това не съм в състояние да работя.

— Защо? — попита любопитно.

— Както знаете — казах първото, което ми хрумна — вчера водих протокол на събранието на колектива.

— И? — той продължаваше да стои пред мене. — Какво ви се е случило?

— Разтегнал съм си сухожилието и предната лакътна кост.

Страшно се бях ядосал, особено ме ядосваше той, застанал пред мен и любопитен като дете.

— Невероятно — каза.

— Така е. Само вашето изказване продължи 20 минути.

— Ще трябва да си вземете отпуск по болест — каза. — Иначе не можете да си отивате по-рано.

— Днес — казах — по изключение бързам.

— И вчера бързахте — припомни ми.

— Излязохте в два. Завчера в два. Въвели сте си намалено работно време — каза с усмивка — като бременна жена.

— Чухте ли, колега? — обърнах се към Дамянович. — Нарече ме бременна жена.

— Ще ви нарека и родилка — каза началникът спокойно, като мина покрай мен. — И симулант. И кариерист. И кръшкач. И ще ви

изпратя на лекарски преглед. И ще ви поискам дисциплинарна отговорност.

— И всичко това — попитах, — защото излизам един час по-рано, така ли?

— Последният час — продължи да поучава — е, както и всички останали. Или — спря се и се обърна към мен — смятате, че по нещо се различава?

— По много неща — казах разгневен. — Точно тогава започва да ме боли глава. И да ме хваща дрямка. Може би наистина е време да си взема отпуск по болест — казах от вратата. — Благодаря ви, че ми напомнихте.

В аперитива „Под липата“ цял час чаках Боб. Когато го зърнах през стъклото, бързо се прехвърлих на свободната маса. Посочих му стол и докато той седнаше, аз гледах шапката си, забодена на коляното на десния крак, който бях прехвърлил върху левия, и леко го клатушках.

— Невероятно — рече Боб, след като първо потърси цигарите си, намери ги и запали една. — Невероятно — повтори и изпусна кълбо дим.

— Какво невероятно?

— Откакто се занимавам с твоя случай — каза, — открих невероятни неща.

— Да чуя — отвърнах спокойно.

— Госпожа Паула Шумахер — каза, като изтърсваше пепелта в кибритената кутия — е в непозволени отношения с магазинера Станимир, който довчера беше на лагер. Началникът на юридическата служба Татич има непозволени отношения с научната си сътрудничка и същевременно с госпожа Паула Шумахер.

— Абе — прекъснах го — коя Паула...

— Кореспондентката по немски — обясни той.

— Аз те питах за Весна, бе. За жена ми... За нея ти поставих задача. Тя с кого си има работа?

— Само с моя шеф.

Гледах го, без да мигна, и чувствувах, пак с отворена уста.

— За да разбере всичко — продължи — и аз влязох в непозволени отношения със сервитьорката.

— Тя откъде знае той с кого спи? — попитах съвсем откачил.

— Тя му е резервна любовница.

Млъкнах. Дори не се завайках по стария си грозен навик.

— Какво ще обичате? — доближи се келнерът към нас.

— Той сега нищо — каза Боб, — а за мен сандвич и водка.

— Как изглежда този подлец? — попитах го, след като келнерът си отиде.

— Кой подлец?

— Този твоя шеф на публичния дом?

— Отлично — отговори.

— Искам описание. Сведения.

— За какво са ти сведения? — попита подозрително.

— Ще разгоня този змиярник. Ще разплета това змийско кълбо. Мамка ви ваша!

Той пое водката и сандвича, които му донесе келнерът, започна да ги нарежда на масата, сякаш ще играе шах, повдигна очи към мен и рече:

— Нямах никакви изгледи. Всичко, което на теб ти липсва — продължи с пълна уста, — този човек го има двойно. Два факултета, две титли. Две заплати. Докато ти успя да издрънчиш едно жилище, той е оставил вече две на бившите си жени. Сега ще изгони и третата. А ти си се разтреперил за едната. Изпуснал си момента, драги. Това, което той вече е забравил, ти никога няма да научиш. Ти си затънал вече. Другите вървят напред. Образовани, програмирани, енергични.

Гледах го все по-объркан.

— Къде вървят? — успях да кажа.

— Напред — продължи да размахва останалия сандвич. — Не е важно къде. Все по-напред. Да живееш, значи да желаеш. Желанията се умножават ненормално. Вече никой не върви пеша и пак всички са недоволни. А ти как ще удовлетвориш тези желания? Със своя перфоратор ли? Затрупан с картонените си класьори ля?

След това дълго мълчахме. Никога не бяхме мълчали толкова.

— Какво да правя? — чух неочаквано себе си.

Той сякаш не ме чу. Все пак след една-две минути каза:

— Събитията трябва да се приемат спокойно. Това е признак на зрелост. Когато разбереш, че животът е непрекъснат наниз от загуби, значи си философ. И после никой нищо не може да ти стори.

Започнах да заглеждам Весна. Забелязах нова прическа, къса, видях, че е отслабнала, че има на шията верижка, която аз не бях купил. Прогледнах изведнъж и повече не можех да си затворя очите. Дори и нощем. Лежах буден, гледах в тавана, който се очертаваше в мрака, гледах килима с разпилени трохи от луната, проникнали през завесата. Слушах равномерно й дишане. Гледах лицето й, докато спи, кротко, спокойно, наивно, като лице на дете. Разхождах се из кухнята, пиех вода, палех лампата и четях вестник, а след това отивах в другата стая да видя детето, успявах да заспя едва призори. Да си опаковам нещата и без обяснение да си изляза, да отида при Фирга? Навярно ще ме хвърли от четиринайсетия етаж. За да свършат веднъж завинаги с мен. Да я грабна за косата, да я поставяна масата и да й кажа какво мисля за всичко? Или да я ударя с юмрук в челото и както казват, да го отлежа?

На обед мълчахме. Вече отдавна мълчим, разговаряме главно за детето, за училището му, за задачите, като че това беше единственото общо нещо, което имахме.

Загледах се в нея, засегнат от това откритие, и видях, че още е хубава, може би и по-хубава отколкото онази нощ, когато сред горещия летен вятър, сред топлия мрак се разхождахме из гробищата, пълни с мириси. Кой знае защо е по-хубава? Може би защото сега е чужда?

Тя долови погледа ми, който дълго лежа върху шията й, раменете и косата, след това върху очите, усмихна ми се и тази усмивка ме прободеше повече, отколкото всичко онова, което каза Боб.

Напуснах работа още в 13 часа. Началникът не успя да ме пресрещне и да ме спре. В 13:30 стоях край овалното бюро пред кабинета на шефа на Боб. Зад бюрото седеше секретарката и с молив преглеждаше списъка на записаните лица, търсейки името ми.

— Как казахте, че ви е името? — попита, макар че не бях споменавал името си.

— Не ме търсете в списъка — отвърнах. — В списъците ме няма. Тя повдигна очи, погледна ме учудено и смутено.

— За кого да доложа? — попита.

— Негов роднина, кажете, и да не чакам много.

Тя стана, притисна тежката брава на тапицираната врата и изчезна зад нея. Излезе след една-две минути, задържа вратата отворена и с ръка ме покани да вляза.

Пристъпих към доктора на икономическите науки без поздрав, седнах в дълбокото кожено кресло пред бюрото му, сложих шапката на коляното на десния сирак, който бях прехвърлил върху левия, а пръстите кръстосах на корема.

Той четеше нещо на бюрото, не обърна особено внимание, когато влязох, прие го навярно само с ушите, а очите продължаваше да държи приковани над някакъв текст. Прошарената коса се открояваше на мургавата му кожа, обгоряла от слънцето или от кварцова лампа. Беше се разгърдил достатъчно, да се виждат обраслите в косми гърди и верижката на врата. Сафари-риза, светла, с къси ръкави, златен часовник на мускулестата гледана ръка на спортист и писалка в другата — това беше, което привлече веднага погледа ми. Друго не успях да забележа, защото той повдигна очи към мен.

— Ние — каза несигурно — сме роднини значи?!

Усмихна се в очакване.

— Чрез жената — казах.

Той кимна с глава, като че си припомни нещо, но не съвсем.

— Чрез моята — попита — или чрез вашата жена?

— Чрез моята.

Млъкнах, а той очакваше в недоумение.

— А — каза малко объркан — аз какъв съм на вашата жена?

— Тъкмо това дойдох да ви попитам и аз — казахи го гледах право в очите.

Той издържа погледа ми няколко секунди, след това отново погледна към хартиите, събра ги, подреди ги, изравни ги и остана така известно време. След това натисна копчето на бюрото. Помислих, че ще влезе телохранилелят да ме изхвърли, но дойде същата онази секретарка.

— Две уиски — каза делово.

Светкавично се окопих, започна да разглежда ноктите си.

— Ще бъда откровен — каза, без да ме поглежда. Ин медиас рес, както казват римляните и юристите. Надявам се, че ще намерим общ език.

Погледна ме въпросително, но аз не казах нищо.

— Ще бъда искрен — продължи той, — драго ми е, че сте дошли. Виждам, че сте уравновесен и разумен човек.

Под моя мълчалив поглед започна да си играе с верижката, да я върти около пръста.

— Да тръгнем от главното — каза, помълча малко и продължи.

— На мен вашата съпруга ми харесва.

Аз не казах нищо.

— Това е първото — продължи и се облегна с лакти на бюрото.

— Второ: и тя не е равнодушна. Какво да се прави? — сви рамене. — *C'est la vie!* Смятам, че се разбираме.

Отново ме погледна въпросително, в очакване, но аз продължавах да мълча.

— Трето — размърда брадата си наляво, надясно, — аз не съм ветрогон. Ще уредя всичко.

Секретарката внесе две чаши уиски. Той изчака да ги остави на бюрото и да излезе, след това взе своята, вдигна я и я доближи до устата.

— Аз ще уредя всичко — каза и отпи малко.

Своята чаша задържах в ръка и леко разклатих леда.

— Не знам какво имате предвид — казах аз.

— Бракът — каза той.

— Чий брак?

— Най-напред моя — отвърна. — Той за съжаление е също в криза. Трябва предварително да разчистя нещата в собствената си къща.

— А след това — попитах — ще минете към моя?

Той отпи още малко уиски.

— С вашия ще върви по-лесно. Като се има предвид взаимната антипатия, която е настъпила между вас двамата. При мен положението е по-сложно. Жена ми е нервно разстроена. Разбирате, нали? Депримирана.

— Разбирам — казах. — Леко откачила.

— Това до голяма степен ме затруднява — започна да ми се доверява той. — Очаквам поне вие да не ни създавате неприятности, нито на мен, нито на Весна.

— Аз? — попитах. — На вас?

— Да. Понеже възнамерявам по-късно да се оженя за нея.

Гледах бучките лед в чашата ми как стават все по-малки, по-прозрачни и по-заоблени.

— А може би сте чули, че тя има дете?

— Детето не е проблем — каза. — Аз имам две деца.

Вратата отново се отвори, влезе секретарката и каза:

— Бирманецът дойде.

— Нека почака пет минути — отговори бързо и делово. — Веднага свършваме.

Сви рамене и ме погледна, като че се извинява заради сделките, които лежат на плещите му и които не могат да чакат.

— Децата не са проблем. Моят син е при майка си. Нашите отношения са отлични. Където и да пътувам, винаги му изпращам картички. Дъщеря ми е при другата майка.

— Имате две майки? — попитах.

— Това са техни майки — обясни ми снизходително. — Децата трябва да имат майка. И вашето ще има майка. Ще взема и него. Детето върви с нея.

— А-а — казах, като че съм съгласен с него. — А какво ще правите с мен?

— Пардон?

Като че ли не ме чу.

— И аз вървя с нея.

Той ме загледа, повдигна леко вежди, спусна ги, като че се навъси, и пак започна да гледа дланите си.

— Изглежда, че има някакво недоразумение. Мислех, че сте еманципиран и разумен човек. Че сте дошли да се споразумеем.

— Знаеш ли бе, за какво съм дошъл? — попитах, станах, оставих чашата с уискито на масата.

Облегнах се с ръце на ръба на бюрото, наведох се над него, доближих лицето си съвсем до очите му, така че той ги разшири подозрително и изненадано.

— Да ти напъхам тази попивателна в устата, за да не се лигавиш повече.

В ръката държах масивната мраморна попивка, която той гледаше като отвинтена бомба.

— Да те обърна наопаки, само краката ти да се подават от креслото. И без това си целият наопаки. Лете се пързаяш по вода, зиме се печеш на слънце. На своите деца изпращаш картички, а моите ще гледаш. Не те е срам! На бирманец ще те направя. Да не се хилиш на чуждите жени с това чене. За тази верижка — хванах го, а той пелият се вцепени — ще те обеса, да не се правиш на маймуна.

Секретарката, която влезе в този момент и каза, че бирманецът още чакал, почти изгоних, като се обърнах към нея с попивката в ръка:

— Ама кой е той? Да не би да му е взел жената? Ще чака, докато аз не изляза отгук!

Секретарката слисана се оттегли, аз се обърнах към доктора в креслото и му се заканих с пръст.

— Да си отвориш добре ушите! От днес в миша дупка да се скриеш. Чу ли? Жена ми отдалече да заобикаляш!

Той някак се окопоти в креслото, съвзе се, успя да се усмихне.

— Понеже виждам, че сте варварин — каза, — ще ви дам един съвет: ако жената иска да ви напусне, насила не можете да я спрете.

— Жена ми може да си отиде само ако аз я изгоня — казах му от средата на стаята. — Дали ще я изгоня, ще си помисля. Но ти с това нямаш никаква връзка. Ако само още веднъж я видиш — направих отново две крачки към него (от което той пак се вцепени), — ако нещо зашумоли някъде или само ми се стори, с твоята спортна кариера е свършено. Вместо щеки ще получиш патерици в ръцете. Сакат да ходиш по света!

Излязох, като тръгнах тапицираната врата, минах покрай обезумялата секретарка със смачканата шапка в ръка.

Това беше последната ми битка. Изходът дълго не знаех. Всички други битки бях изгубил, всичко, което бях започнал, остана недовършено, всичко, до което се бях докоснал, се разпадна. Тази, последната естествено исках да спечеля.

Да я попитам, да разговаряме, не смеех. С течение на времето, като я гледах от ден на ден, ми ставаше ясно, че тази последна битка все пак съм спечелил. Беше започнала едва забележимо да се занемарява, губеше блясъка, жизнеността и енергията, която излъчваше известно време навред, където минеше. Летенето отдавна беше прекъснала, беше кацнала на земята, на служба на летището и все повече си оставаше вкъщи. И на фризьор не ходеше често. Косата ѝ започна да губи лъскавината и изобщо за шест-седем месеца толкова посърна, че аз се питах: оправдана ли беше тази битка изобщо? Справедлива война ли водех?

При липсата на възможност да се обясним и да си разчистим сметките, в стаите се трупаше мъчителна тишина и изпълваше жилището със злокобно мълчание. Все по-рано ставах, веднъж даже отидох по-рано на работа.

— Вие сте тук! — изненада се моят началник, който идваше преди всички, влезе подир мен.

— Пристигнах — казах още сънен. — И то, както виждате, пръв.

— Искате ли — полита — да го отбележа?

— Ами — казах и седнах, — понеже отбелязвате всичко, отбележете и този случай.

— Ако много държите — подчерта той някак особено, продължаваше да стои пред мен и да ме гледа упорито.

— Вие знаете колко малко значение отдавам на формалната дисциплина — казах му. — Но дотегнаха ми вече вашите заядливи въпроси.

— Кои въпроси?

— Мога ли и аз веднъж да дойда пръв на работа. Както виждате, мога.

— Да — поклати глава той. — За съжаление.

— Аз съм тук — ударих с пръст по бюрото. — А колегата Дамянович го няма — чуках на неговото празно бюро. — И не зная за съжаление защо?

— За съжаление — въздъхна той — защото колегата Дамянович почина.

Останах загледан в него.

— Как почина?

— Внезапно. На бюрото си.

— Кога? — преглътнах слюнката.

— Вчера, пред самия край на работното време. В три без пет.

— А аз понятие си нямам — измънках.

— Нямате — продължи враждебно той, — защото както обикновено излязохте още в два.

— Изглеждаше съвсем здрав — казах все още смаян.

— Сърцето. Пригответе реч.

Тръгна към вратата, но аз го спрях с въпроса.

— Каква реч?

— Знае се каква, човешка, топла, като негов най-близък сътрудник, с когото е делил всекидневното си добро и зло. Ще получите сведения за работата му, биография, всичко е приготвено в отдел „Кадри“. Всичко необходимо.

— Но — задържах го отново — тази вечер излизам с жена си.

Наистина имах намерение да я изведа, да размразя отношенията ни, да размърдам собствения си брак.

— Погребението е в шестнайсет часа — подчерта той.

— Можете да мислите каквото искате за мен — казах, — но аз не съм в състояние в шестнайсет часа да произнасям реч за починалия си колега и същата вечер да танцувам.

— Вярно е — съгласи се. — Толкова лошо не мисля за вас. Откажете се от излизането. И без това е предвидено колективно да посетим семейството, за да изкажем съболезнования.

„Скъпи колега Дамянович — започваше речта ми, — вчера, на 27.9, за пръв път в трудовия си живот напусна работата преди изтичането на работното време. Точно в 14:55, само 5 минути по-рано, напусна това работно място — завинаги.“

Писах черновата, докато Весна се мотаеше из къщи и с негодувание поглеждаше в черната ми връзка и черния костюм.

— Някой пак се е гътнал — каза, минавайки край мен.

Надяваше се, че ще излизаме, и затова започна постепенно да съска, да ври, да пуска пара. За пръв път от няколко месеца. Чух, че

спомена и скуката.

— Последната година — измънка някъде зад гърба ми — три пъти сме излизали. Два пъти на погребение на твои връстници и един път на една шестмесечна панихида. Това са моите излизания.

Значи беше почнала да се съживява. Заедно с оздравяването, връщаше се и дързостта ѝ. Но предпазливо. Отдалече.

— Аз — отвърнах нервно — не съм крил годините си. Нося си ги с достойнство.

— Скри ишиаса — обади се пак някъде зад гърба ми. — Възпалението на жлъчката, хъркането и познатите и роднините, които изведнъж започнаха да измират като мухи. Всеки ден ме стряскаш с някакъв некролог.

— Няма нищо страшно — казах спокойно. — Смъртта е естествено явление.

— Като е естествено — тя все повече се гневеше, — защо ми мъкнеш въщи овесени ядки за биологическо укрепване на изхабен организъм? Екстракт от моркови за подобряване на зрението? Гликоза? Кефир? Питието на столетниците в Кавказ. Това пиеш, а ядеш жито и японски печурки.

Сякаш нещо се спуска в нея, изля се като придошла река. Излязох да довърша речта си при Фирга.

— А тоя от какво е хвърлил петалата? — попита ме Фирга, докато четеше черновата.

— Дошло му времето — казах и свих рамене.

— Кое време?

Погледнах данните, изчислих, почудих се:

— Петдесет и две...

Изглеждаше ми по-възрастен, този факт ми напомни за моите четирийсет и четири.

— Млад човек — казах неубедително.

— От какво се оплакваше? — попита Фирга любопитно, сякаш е починал негов познат.

— От заплатата.

— Коя заплата — обърка се той, — оплакваше ли се например от главата?

— От главата, от класьорите, от течението, от мене.

— Абе за здравето те питам — прекъсна ме той. — За симптомите. Какво му е изяло главата?

— Понятие си нямам, вуйко. Не го слушах много внимателно. Както мен никой не слуша. После един ден ще се питате: какво му е станало?

— И каква реч ще държиш — почуди се той, — с какво ще го изпратиш, като си нямаш понятие?

— С фрази.

— Защо, джанъм, с фрази? Защо не изпратите човека по човешки?

— С какво? — свих рамене.

Той започна да се разхожда из стаята.

— Е, все е останало нещо след него — каза заядливо, почти ядосано. — Петдесет години живял, може ли нищо да не е останало, за което да се хванеш и от него да тръгнеш...

Застана до прозореца, загледа се в черното стъкло.

— Всичко, което живее, носи някаква рана — каза, а изведнъж ми се стори, че говори за себе си. — Това трябваше да откриеш, това, което го е боляло вътре и го е съсипало, за него да кажеш дума.

— Тия рани — отвърнах — човек отнася със себе си. Никой няма да ги узнае.

Станах и аз, разходих се малко и се спрях до баба, която дремеше в ъгъла.

— Като си отида аз, никой няма да знае какво е отровило Шурда. Какво му е изяло душата.

Баба отвори очи и веднага се събуди. Вече беше стигнала дотам, че заспиваше и права, петнайсет минути спи, а будува цяла нощ. Събужда се в мига, в който отвори очи, и заспива, щом седне на стола.

— Какво си се завайкал над главата ми — включи се веднага в разговора. — Още не ти е време.

Доближих се до прозореца, погледнах в тъмното и видях струпаните градски покриви, лъснали от дъжда, лампите, които трептяха, мигаха във влажния мрак като в кал.

— Бързо си върви това време — казах. — Този луд живот като горещия вятър, когато задуха. Всичко изведнъж започва така да се върти, бунтува, да лети около теб, предвестява истинско чудо и смут. Но неочаквано и някак бързо спира и затихва. И свършено. Край.

Никога не съм обичал погребенията, а това ми беше най-трудно от всички. Нямам предвид, разбира се, майка ми, която угасна неочаквано, не успях даже да ѝ върна и парите, дето ѝ взех набързо. Не успях и да я посетя през последните две години. И сега, след като прочетох онази куха реч, стоях встрани сред множество равнодушни хора, докато само една жена и младеж в траур се разкъсваха от плач, застанали над трапа, който гробарите затрупваха. Някой все пак плачеше за този безволеви, блед, крайно безинтересен човек.

Вкъщи заварих Боб. Още от антрето чух как Весна се оплаква от мен.

— Изоставил се като овчарски пес — чух я, докато свалях пардесюто и гледах лицето си в огледалото. — Като бараба се мъкне из къщи. Само телевизия гледа. Гледа езика си в огледалото. Обръща клепачите си и брои пулса. Ругае режима, докторите, тв-програмата. Сопва се на детето. Заяжда се като старец. Къщата пълна с излишни лекарства. Ако нещо не се промени, всички ще стигнем до лудницата.

Наистина тъкмо се бях изплезил пред огледалото. Езикът ми имаше някакъв пепеляв цвят. Бледнината под клепачите не ме тревожеше. Това беше вече постоянният ми цвят. Но когато пипах лицето си, кожата се отделяше лесно. Провисваше. Вероятно заслужавах такова лице. Лицето, което след толкова години бях получил, отпуснато, като изпразнено. Повече ме тревожеше гръбнакът, дебел като бамбук, като го пипна с ръка. Сега лекарите навярно щяха да открият нещо. Затова и не отивах на преглед.

Влязох в стаята и прекъснах по-нататъшния им разговор.

— Къде е кумицата — попитах Боб.

Междувременно му бях станал кум. Бях му свидетел, когато стоеше пред служителя в гражданското с някаква млада девойка, студентка, докато сватовете зад гърба ми го одумваха и не можеха да се начудят.

— На младежко увеселение — отвърна той.

— Още ли е младеж? — попита Весна.

— Така се чувства.

Извади от джоба два билета за гръцката вечер в хотел „Югославия“.

— Хотелът югославски — обясни. — Кухнята френска, музиката гръцка. Много, много интересни награди. Отивайте вие двамата, след

като аз не мога да хвана жена си.

— Какви награди? — исках да чуя, седнах едва, нищо не ми се слушаше.

— Ако отгатнеш височината на Света гора на Атон, четири дни в Атина. Разни изненади. Колекция гръцки плочи. Комплект френски парфюми. Състезание по танци.

Взех билетите от ръката му, загледах ги да видя цената.

— И без това е обещал да ме води в Гърция — рече Весна на Боб.

— Кога е обещал?

— Преди тринайсет години.

Продължих да гледам билетите, сякаш чета вестник, а си мислех за онази нощ, толкова прекрасна, когато едни гръцки младежи свиреха само за нас, за нашия вихрен танц. Възможно ли е, помислих си, тринайсет години да не успеем да отидем в тази Гърция. И какво сме правили през всичките тези години?

В събота, докато се обличах за гръцката вечер, Весна се втурна в антрето цялата пребледняла от яд, седна в креслото, облегна глава на ръката си и се загледа в пода.

— Готов съм — казах й. — Тръгваме.

Тя повдигна очи към мен, побесняла и съвсем не хубава.

— Виждаш ли косата ми? — попита, като едва движеше устни.

Погледнах някакви къдрици, нещо започнато, замотано и тупирано.

— Какво е това? — попита, като с пръсти хващаше косата си. — А?

— Някаква нова прическа навярно — предположих сдържано.

— На какво приличам сега? — попита като не на себе си.

— Приличаш, детето ми, на занемарена жена. — Това бе Фирга, когото бях помолил да дойде да пази детето, докато ние се забавляваме.

— Точно така — обърна се Весна към него.

— И колко ти взе за това? — попитах.

— Не е важно колко е взел — пламна тя, — а какво е направил.

Тя продължаваше да се държи за косата, като че иска да я отскубне от главата.

— Тури си перуката — предложих.

— Коя перука имаш предвид? Онази старата, проскубаната, сплъстената и раздърпаната? Останах само със собствената си коса.

— Е — казах, като пипнах косата й, — и тя не е по-хубава.

— Не е, проклетнико — погледна ме почти със сълзи на очи. — На косата й е нужен майстор, грижа. Като момиче още си имах свой фризьор.

— Имаш и сега — казах.

— Майстора трябва да ухажваш, драги. Не ходиш ли редовно, обижда се.

Избухнахме най-сетне, повече тя, отколкото аз. ИстERICна реакция, реших, прочистване на атмосферата заради прическата, след като не можа заради любовника.

— Ако не те види две седмици — обясняваше възбудена, — не те поглежда повече. Оставя те на някакъв левак и ето... попари ме, изля боята, пресуши ме.

— Добре, не плачи — опитах се да я успокоя. — Аз ще те среща.

— Недей, да не получа разрив на сърцето — каза тя, като се успокояваше в креслото. — Аз нямам нужда от бръснар. Това не е сресване.

— Е — казах, — че и аз знам нещо.

— И той е бил майстор — намеси се Фирга.

— Чула съм какъв майстор е бил — продължи да реже тя, докато вадеше от скрина свои стари снимки. — Ето каква бях — каза и хвърли снимките на масата. — Каква коса имах. А ти докъде ме докара. На — хвърли ми една снимка (навярно от VIII клас). — Запазила съм доказателства.

— По-добре да беше запазила косата — казах, докато лявото коляно ми трепереше.

— С теб едва си запазих главата. И тя дълго няма да кара — започна да хленчи и да говори тихо. — Съсипа всички. Първо себе си, после мен.

Години наред не бях я виждал да плаче и това прекъсна кавгата. Свалих сакото, което вече бях облякъл, развързах връзката, запретнах ръкави и започнах да я реша. Пуснах музика, креслото ѝ поставих пред огледалото, взех гребена, донесох леген топла вода, решил да направя и поправя поне това, което можеше да се поправи. Взех дори и ножици.

— Какво ще правиш с ножиците? — попита, като ме погледна с разплакани очи косо, отдолу. — Не искам никакви експерименти. Аз не съм морско свинче. Искам косата ми да бъде като на онази снимка.

Отместих снимката. Погледнах я още веднъж и я магнах.

— Забрави снимката — казах. — Това е било.

Поставих ръка върху тънкия ѝ нежен врат, докоснах го с пръсти и леко го притиснах.

— Аз не копирам — казах, докато гледах в огледалото, в очите и носа ѝ. — Правя нова жена.

— След като смаза старата — каза тя тихо.

И млъкнахме.

Успях да направя прическа, с която Весна се движеше предпазливо, с вдървен врат, сякаш носи на главата кана с вода. И гръцката музика не успя да я съживи. Танцувахме тежко, бавно, твърдо и седяхме на масата недоволни. Далеч бяхме от онази вечер в Скадарлия, а музиката като че ли от далече достигаше до нас и не ни докосваше.

— Мога ли да махна този номер от задника? — попитах.

Имахме номера за състезанието в танците на двойки.

— Можеш да извадиш и кола — отвърна тя.

— Какъв кол?

— Оня, който си глътнал. Танцуваш като напук — каза, но вече не така сърдито, а с някаква мъка, с някаква тъга, която трепна в гласа ѝ, преди да млъкне.

— Не мога да танцувам — казах, оправдавайки се, — когато някой отстрани ме дебне дали съм завил наляво или надясно, като на шофьорски изпит. А и теб трябва да мъкна по пода.

— Роклята ми е тясна и дълга — започна да се оправдава и тя.

— Когато дадох парите за нея, беше добра.

— Тогава беше цепната — припомни ми. — Но ти ме накара да я зашия.

Започна да барабани с пръсти по масата и добави:

— Другите жени ходят голи, а аз трябва да слагам крпки на деколтето.

Нещо като че я караше да предизвиква. Нечистата съвест ли, какво ли?

— Своето зашиваш, а чуждото гледаш.

Очаквах следващото изречение, за да избухна, да кажа всичко, да разпилея този брак и това, което беше останало от него. Но следващото изречение тя не изрече. Млъкна. И пръстите престанаха да барабанят по масата. Ръката ѝ се укроти, остана до чинията и чашата, в която гледах. Повдигнах очи към лицето ѝ. Вече я нямаше, тоест седеше, гледаше към оркестъра с неподвижна глава и очи, но я нямаше. Беше излязла някъде през широко отворените прозорци в лятната нощ, бродеше кой знае къде. Може би по някои пътеки, по кея на Сава, където лодките, изтеглени на брега, миришат на смола, на боя и терпентин. Между зелените площи на Калемегдан или по затънтени улици, или може би по някои други, в които не съм бил и не ги знам.

Необходимо ни беше да седим така заедно и да мълчим. То продължи. Пет, десет минути. Когато минаха десетте минути, тя измести ръката си на масата. Но съвсем малко, срещна моята и остави да я похлупя.

Така дочакахме края на програмата и конференсието, което на три езика съобщи отделните награди, раздаде ги наляво и надясно. На един Атина, на друг Пелопонес, докато накрая не спомена и маса номер 11.

— Една малка изненада — обърна се към нас, като гледаше как се държим за ръце като децата на чина. — Известната козметична къща — продължи конференсието (посочи и названието на фирмата) — дава съответната награда и на дамата с най-хубава прическа.

Продължаваше да гледа към нас, по-точно към Весна, протегна ръка към нея, поклони се и съобщи, че това е дамата на маса номер 11.

— Това сме ние — казах учуден, след като погледнах номера на масата.

Тя смутено се усмихна първо на мен, после по-широко и поведро на конференсието. Този пъргав мъж слезе от подиума, дойде и сложи на масата пред нея голяма плюшена кутия, привързана с панделка.

— За вашия чар — каза, усмихвайки се по начин, който аз никога няма да мога да овладея. — За вашата елегантност и вашето присъствие, което направи тази наша вечер още по-хубава... приеете скромната награда.

Наградата наистина беше скромна: колекция козметика, но достатъчна, хрумна ми дребнаво, да покрие разноските по това излизане. Конференсието обаче продължаваше да говори, хвалеше прическата, даже целуна ръка на Весна и подканваше залата да ръкопляска. Ръкоплясканията от останалите маси в началото слаби и изморени от другите награди се засилиха.

Гледах учуден лицата наоколо, жизнерадостно засмените очи, които приятелски блестяха. Ръкопляскаха, а някои даже махаха с ръка. Веселостта обхвана и мен, повдигна ме някак. Наистина ме повдигна. От стола. Стори ми се, че на мен ръкопляскаат, мен поздравяват за това, което тази вечер бях успял да направя, че наистина бях разкрасил вечерта на тези хора, както сами казаха.

Не се изправих съвсем. Наполовина.

И се поклоних.

Отдавна вече не съм написал нито ред.

Сякаш нищо интересно не ми се случва. Или не остава у мен. Помня цели разговори, случки, кой какво ми е казал преди двайсет години. А какво се случи завчера, не помня. Навярно нищо. Както и вчера.

Днес обаче си спомних за онази вечер. Все по-често се връщам към нея. Мисля си, че може би щях да правя добре тези дамски прически. Още първата, която направих, излезе сполучлива, а и награда получих, единствена след онази в училището, и насърчен от наградите, мисля, че това е бил единственият ход, единственото поле, към което е трябвало да ме насочат. Пъхаха ме и местеха къде ли не, но, изглежда, никога не на истинското място.

— Всеки ход — каза Боб — в своето време.

Заварих го да чете бележките ми, непредпазливо разхвърлени по бюрото. Миех си косата в банята, без да зная, че е влязъл, че чете, прелиства страници, гледа ги подозрително през очилата, които беше започнал да носи, негодуващо отпуснал долната устна.

— Този ход е трябвало да направиш веднага — продължи, докато аз ядосан прибирах листовите пред него и ги взех. — След толкова вече направени ходове, общо взето всички погрешни, позицията се промени и сега си обикновена пионка някъде в ъгъла.

Беше в лошо настроение, палтото си не съблече даже.

— Остава още само да те изядат — бърбеше през отпуснатата си устна и изнасяше брадата си напред.

И аз не бях в по-добра форма. В умивалника остана шепа измита коса. И друга, заплетена в гребена.

— Никой не може да изяде Шурдилович — казах, докато поставях листовите в папката. — Шурда си остава, приятелче, там, където е. И с този факт, щат, не щат, всички трябва да се съобразяват.

Гледаше как притискам едва затворените корици на дебелия папка, за да влязат в чекмеджето. Вече беше пълно догоре с изписана хартия.

— Ти май стана писател?

— А това някакво чудо ли е? — попитах.

— Е, не е — прибра той долната си устна и започна да я хапва, като че я чеше със зъби, като че го сърби. — Човек пише тогава, когато нищо друго вече не може да прави.

Затворих някак чекмеджето, притиснах го, заобиколих и започнах да се обличам. А той седеше мрачен, целият изтърган, както и палтото му, в което беше омотал кръстосаните си крака. Или жена му, хлапачката, е изчезнала някъде, или е успял да прочете нещо за себе си в тези страници. Всяко негово изречение пращеше от злоба.

— Писането е положителен белег за самотност — продължи. — Признак, че с хората другояче не можеш да общуваш.

— А не е ли може би признак — попитах раздразнен, — че от мен може да излезе някакъв писател?

— Не е — реши той веднага. — Ти сочиш мотивите на собствените си грешки. В най-добрия случай можеш да опишеш само

собствения си живот. А това какво е? — той сви рамене. — Кой се интересува от това?

Излезе заедно с мен на мекото есенно слънце, понесе се някъде, като едва ми кимна с глава, изчезна по улицата, осветена от мека светлина.

Тръгнах през парка към училището да прекарам два-три часа на родителската среща. Паркът беше занемарен, както става обикновено през есента, и по тревните площи се очертаваха жълти и рижи петна. Студената светлина се разсипваше във висините, искреше и изчезваше във въздуха, задържаше се по клоните и върховете на дърветата, а по листата се галванизираше в злато и мед. До земята като че изобщо не стигаше. В хладния прах по пътеката, по тревата и пейките лежах листа, в чиито почервенели ивици все още тлееше лятото. Листата сякаш изгаряха от сутрешните и вечерни мъгли, от сланата, която ги разяждаше, гниеха съсухрени, и шумоляха под краката.

Може би е прав, помислих си. Кой ли ще се интересува от моя живот? Може би наистина съм самотен човек. Погледнах нагоре през клоните, вече почти оголели, в празната синева и почувствах, че е така. Не ми провървя с хората. Ни с разговори, ни със срещи, ни със спорове, ни с кавги, ни с псувни, ни със закани, ни с молби. Остана ми само този заобиколен път, това, което нося в себе си, да излея на хартията и да го поставя в папка, като корабкрушенец в бутилка, с надежда, че ще доплува до някой далечен приятел, някой, който ще ме разбере и ще си каже, че съм го срещнал случайно, по някакво щастливо съвпадение.

Шумоляха стъпките ми из парка. Сякаш всичко около мен беше спряло. Лудият ми вятър като че се бе надухал и изнемощял. Оня бесен, неочакван, остър вятър, който донася промяна, мирис на дъжд, далечен дъх на мокри ливади и ниви, или само прах, хартии и откъснати листа. При бледата светлина ме хваща дрямка, като че ли ще заспя. И все пак гледам нагоре. Ще трепне ли клон или лист. Виждам, че всичко е неподвижно, но знам, че неминуемо пак ще задуха отнякъде. Макар и за кратко.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.